

MARTIN SLANINKA*

Hlaholské listy z Hlohovca (Poznámky k prepisu hlaholského textu do latinky)

SLANINKA, M.: Glagolitic leaves of Hlohovec. (Remarks on transliterating a Glagolitic text into Roman script). *Slavica Slovaca*, 39, No. 1, pp. 3-15. (Bratislava)

The leaves represent a fragment of a 13th/14th century Old Slavonic missal found in the Franciscan monastic library in Hlohovec. As the script exhibits rectangular character, the manuscript may be of Dalmatian provenance. In transliterating the text into Roman script the author uses characters of the modern Slovak alphabet.

Old Slavonic. Glagolitic script. Transliteration of Glagolitic script. Missal, Slovakia. Dalmatia. Franciscans.

Na Slovensku sa našlo, na rozdiel od cyrilských, len málo hlaholských rukopisov, a preto nebude od veci vrátiť sa po dlhšom čase k jednému vzácnemu rukopisu, ktorému slovenská slavistika doteraz venovala len marginálnu pozornosť.

V tomto príspevku nepodám ani paleografickú, ani lingvistickú analýzu, ale svoju pozornosť sústredím na niektoré grafematické otázky (grafický obraz litier), ako aj na otázky súvisiace s transkripciou, respektíve transliteráciou hlaholských, cyrilských a latinských litier s cieľom dosiahnuť pri ich prepise maximálnu zhodu, pretože doterajšie prepisy tohto manuskriptu vykazujú niektoré nezrovnalosti.

K histórii objavu poznamenávam: Hlaholské listy našiel roku 1944 v hlohovskom františkánskom kláštore J. V. Gajdoš (1907 – 1978). Boli to dve popísané fólie z väzby iného náboženského traktátu, ktorý bol vytlačený v Benátkach roku 1642. Podľa A. Miškoviča, bývalého profesora bratislavskej teologickej fakulty, hlaholské listy boli napísané asi v 13. alebo 14. storočí. Pochádzajú zo starej liturgickej knihy. Poznámky, ktoré uverejnil J. V. Gajdoš roku 1944 v časopise *Kultúra*,¹ hovoria o stati z listu sv. apoštola Pavla Efezanom (4, 13) a o časti evanjelia sv. evanjelistu Lukáša (14, 31). Celý text prečítal až prof. A. Miškovič a transkriboval ho do cyriliky. Publikoval o ňom väčší článok v časopise *Duchovný pastier* roku 1961.² Načrtol tam históriu vzniku hlaholského písma, píše o zákazoch i povoleniach staroslovienskeho jazyka a písma; hlohovské listy zaradil do omšových kníh (misálu) rímskeho obradu. List A zaradil do omše *De communi apostolorum*, podľa rímskeho obradu so začiatkom „Mněže zělo častni biše ...“, t. j. prístup a modlitba, ďalej čítanie z listu blaženého apoštola Pavla Efezanom: „Edinommu komuždo nas dana est blagodět...“ Nasleduje stupňová modlitba a „posledovanije sv. evandele ot Ivana. V ono vreme reče Isus...“ Ďalej je „prínos.“ List B obsahuje omšu: *De communi martyrum*. Začiatok je z knihy *Ecclesiasticus* (39, 7 a ďalšie verše), nasleduje stupňová modlitba zo žalmu 20, po nej „Posledovanije sv. evandele ot Luki: Ašte kto pridet ...“ Na ofertóriu je text: „Slavuju i častiju věnčal jesi...“ Potom nasleduje „tajnaja“ a ešte jeden riadok textu.

Rukopis je uložený v Slovenskej národnej knižnici v Martine.

K prepisu rukopisu do latinky mám tieto poznámky: Prepis A. Miškoviča do cyriliky sa zdá najlogickejší, ale lepšie by bolo prepísať ho do latinky, pretože pri prepise do latinky odpadajú komplikácie s čítaním transkribovaného, respektíve transliterovaného textu. Mojim úmyslom je,

* Ing. Martin Slaninka, Hrabový chodník 3, 831 01 Bratislava

¹ GAJDOŠ, J. V.: Staroslovanské pamiatky vo františkánskych knižniciach. In: *Kultúra*, 1944, roč. 16.

² MIŠKOVIČ, A.: Hlaholské listy hlohovské. In: *Duchovný pastier*, 1961, roč. 36.

aby sa text prepísaný do latinky dal späť prepísať hlaholikou. To sa dá dosiahnuť len tak, že jednu hlaholskú literu budeme prepisovať vždy tou istou latinskou literou. Najväčšie úskalia sa vyskytujú pri prepisovaní hlaholského písmena *ja*. Príklady z Konštantínovej básne *Proglas*:³

ΔΙΓ	ΥΒΣΙΑΚΑ	ΔΥΒΛΑΙΩΣΤΑ	ΒΟΙΑΤΙ	ΙΑΖΕ	ΒΟΖΒΙΑ
JAKO	VbSIAKA	JAVLAJQŠTA	BOJATI	JAŽE	BOŽbJA

Vidíme, že sa tu prepisuje písmeno Δ ako *ja*, príp. aj ako *a*, v texte sa však väčšinou prepisuje ako *ě*:

ΣΥΕΤ	ΥΕΚ	ΡΕŠE	ΣΛΟΒΕΝΕ	ΤΒΛΕJE	ΛΕΡΟΤQ	ΝΥΝΕ
SVĚT	VĚK	RĚŠE	SLOVĚNE	TbLĚJE	LĚPOTQ	NYNĚ

Iné ťažkosti sa vyskytujú pri prepisovaní písmena *i*. Zostavovatelia *Slovníka jazyka staroslověnského*⁴ zjednodušili prepis trojakého *i* jedným písmenom. Hlaholské Υ a Ξ majú číselnú hodnotu 10, teda znejú rovnako, a tak prvé *i* sa používalo ako jotácia a druhé ako samostatná spojka, výnimočne aj uprostred slova. Tretie *i* má číselnú hodnotu 20 a zodpovedá nášmu *i*, čoho dôkazom je azda to, že sa v neskoršej hlaholike výlučne používalo.

V uvedenom slovníku sa rozlišuje *e* a *ie*, ďalej *ě* a *ja*. Vzápätí však sa pripúšťa, že *e* na začiatku slova sa prepisuje ako *je*, bez ohľadu na rukopisný záznam; v strede slova sa po samohláskach a po *ň, ř, l* prepisuje ako *je*. Lenže v bohoslužobných knihách písaných cyrilikou sa zachovalo *e* až do dnešných čias v slovách *moego, moemь, poetь* a pod.

V. Jagič prepísal *Kyjevské listy* do cyriliky, no aj on pridal na niektorých miestach jotáciu tam, kde sa v hlaholskom rukopise nenachádza.⁵

A. Miškovič v závere svojho príspevku píše: „Aj slová majú starobyľý ráz. Je to pamiatka vzácna a zaslúži si dôkladnejší rozbor jazykový a paleografický, čo v budúcnosti spravíť neomeškáme.“ Nepodarilo sa nám zistiť, či sa k tomu vrátil, ale našim novším prepisom sa snažíme aspoň spresniť jeho čítanie a odstrániť chyby pri prepisovaní. Poznamenávame, že prepisovanie do latinky nie je náš vynález. Použilo sa už pri prepisovaní novoobjaveného Assemaniho evanjeliára v 19. storočí. K písmu poznamenávam, že už J. V. Gajdoš hovorí o hranatej hlaholike pôvodom z Chorvátska. A. Miškovič to dosvedčuje po prečítaní celého textu a píše, že písmená sú väčšinou hranaté, a to najmä *V, D, Ž, T, L*, ostatné sú polohranaté i okrúhle. Na doplnenie uvádzame: *A* má slabšiu vodorovnú priečku ukončenú na obidvoch koncoch hrubšími zvislicami smerom dolu, *Ě* má hlavný trojuholník hore odrezaný, takže písmeno sa podobá skôr dvom štvorčekom dolu a jednému hore. Písmeno *I* pozostáva z trojuholníka hore a hranatého krúžku dolu. Takéto *i* sa používa najviac. Iné *i* možno nájsť v ligatúre, ktorá sa ťažko číta. *JU* sa podobá hlaholskému *Š*, ale je hore uzavreté a spodná čiara je pretiahnutá doľava a pod riadok, *S* má hore namiesto kruhu ležatý ovál, ktorého horná časť je tenká, takže je na kópiách neviditeľná. Používa sa už *ŠT* so štvorčekom dolu namiesto krúžku. *Jer* sa používa len jeden a podobá sa apostrofu. Bodka sa píše uprostred riadku. Poznamenávame, že nosovky už nie sú prítomné. Pôvodné *M* so štyrmi krúžkami sa používa len výnimočne a v ligatúrach, napr. v *ML*.

Ozdobné iniciály sú niekedy veľmi dobre čitateľné, inokedy ťažko lúštiteľné. Zaujímavé sú ligatúry *TV, VL, PR, ŽD, GD, CHV* a spomenutá *ML*. A. Miškovič ich našiel štrnásť typov. Skratky slov nie sú označené titlami, hoci na niektorých miestach je ich náznak. Predpona *OT* sa zvyčajne píše ako *O* s nadpísaným *T*. Skratku *PĚ* s menším *S* nad ním čítame *PĚSN*. Veľmi

³ HABOVŠTIAKOVÁ, K. – KROŠLÁKOVÁ, E.: *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov*. Trnava : SSV, 1993.

⁴ *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha 1966 a n.

⁵ JAGIČ, V.: *Quattuor Evangeliarum, Codex Marianus glagoliticus*. Berolina 1883.

zaujímavá je skratka *IM* s menším *R* nad ním. Túto skratku čítame *IME REK*; v neskorších liturgických knihách sa používa často. Ďalšia skratka je *ALĚ*, ktorú pravdepodobne treba čítať ako *Alěluja*. Rukopis prepisujeme na počítači, pričom používame litery podľa rukopisu Kyjevských listov. Keďže sa používa len jeden *jer*, prepisujeme ho tvrdým jerom. Pri prepise pôvodného textu používame podčiarknutie namiesto titly.

Prepis hlaholského textu uvádzame v 1. stĺpci, v druhom je prepis latinkou, pričom malé písmená používame v rozpísaných slovách s titlou a pri niektorých písmenách, ktoré prečítal Miškovič, alebo ktoré sa dajú doplniť z porovnávaných textov. Porovnávané texty uvádzame na konci pôvodných textov. Natíska sa otázka, prečo prečítaný text prepisujeme do latinky majuskulou. V roku 2000 vyšla vo Viedni kniha *Glagolitica* so štúdiou V. Tkadlčíka *Pôvod hlaholiky*.⁶ Citujem: „Jediné čo [Konštantín, pozn. M. S.] prebral z gréčtiny, je to, že to malo byť slávnostné písmo, teda unciála.“ Vieme, že hlaholika v zásade nerozlišuje veľké a malé písmená a latinská majuskula nám zjednodušuje prepis; minuskulu používame na označenie možných pochybností.

Prof. A. Miškovič porovnáva naše hlaholské listy z Hlohovca s Kyjevskými listami, s Viedenskými listami, s misálom označeným Ilyrico 4 a s inými misálmi. Pridajme ešte Pražské zlomky a budeme mať určitý sled týchto rukopisov podľa ich starobylosti.

Z uvedeného textu vidíme, že Hlohovské listy sú veľmi podobné Viedenským listom. Keďže sa v nich používa len tzv. palička a náznak apostrofového jeru a neobsahujú už nosovky, hlohovský rukopis je mladší ako viedenský a pravdepodobne tvorí prechod od Viedenských listov k misálu Ilyrico 4, kde sú podobné časti ako vo viedenských a hlohovských listoch, no ilýrsky misál už nemá čítanie z apoštolských listov ani z evanjelií.

Pri porovnávaných textoch uvádzame dáta, ktoré nám napovedia, kde sme ten-ktorý text našli. Snažili sme sa porovnávať hlohovský rukopis s textami dostupnými v najstarších hlaholských rukopisoch, prípadne v novších vydaniach bohoslužobných kníh, ktoré však sú už písané cirkevnou slovančinou.

⁶ Tkadlčík, V.: Pôvod hlaholiky. Glagolitica, Viedeň 2000.

Hlaholské listy z Hlohovca

List A. a
1. stípec

<p><u>ፎልግ ጸዎልዕብ ብልጫ ክተገምገም</u></p> <p><u>ሥራህን ክተገምገም ሥራህን ለጌቱ</u></p> <p><u>ብህ ማህጻን . ሥጋ . ብልጫ ቅምህግጌታ</u></p> <p><u>ለጌ ደገ ሃብጌታዎቹን ገምገማ ገሎታ .</u></p> <p>5 <u>ጌገ .. ሄገ ሃይተቅደሳታ ጸንታ ትደገ</u></p> <p><u>ገ ሆኖግተታ ጸንታ ትደገ . ማገ ሆኖ</u></p> <p><u>የተ ደልለልዎቻ ጸንታ ገ ሃገምተ</u></p> <p><u>ገን ጸንታ ... ደብተተ ግሃቱ.....</u></p> <p><u>ሥራህንጌ . ገምጌ . ተሆኑት ማ</u></p> <p>10 <u>ሃግግግ ጸንታ ማን ሄገ ጎ</u></p> <p><u>ክምህግጌ ቅጸጌታዎን ገ ሃጌል</u></p> <p><u>ጌግሃን ግምገማህን ጸንታ ሥራህን</u></p> <p><u>የተጸጌ . ሆኖግ ሃልግግ . ሆ</u></p> <p><u>ግለተገ የተጸጌ . ክምግግ . ገ</u></p> <p>15 <u>ገጌታ ሥራ . ሆሃጌ . ተሆኑት ኩን ትሆንገገ</u></p> <p><u>ግም ሥራተምገል . ትለገገግግ ኩን</u></p> <p><u>ጸንታህ ለጌ የተገገ ለተየተ</u></p> <p><u>ገገም ሥራ ለጌ ለጌ ሆኖ ግም</u></p> <p><u>ልጌ ለተገግሃተገግ ጌሃ</u></p> <p>20 <u>..... ጎታ ሥራተም ሄጌ ..</u></p> <p><u>ጌትም ሃገም ሥራ ለጌ የተ ሃገገ</u></p>	<p>PĚSŇb. MNĚŽE ZĚLO ČASTNI</p> <p>BIŠE ČASTNI BIŠE DRU-</p> <p>ZI TVOI : BožE : ZĚLO UTVRb-</p> <p>DI SE VLADIČbSTVIE ICHb :</p> <p>CHS... GospodI ISKUSILb ME ESI</p> <p>I POZNAL ME ESI : TI POZ-</p> <p>NA SĚDĚNIE MOE I VSTAN-</p> <p>IE MOE ... SLava OtCu.....</p> <p>BlažeNoGO : IMe Rek : ApostoLA T-</p> <p>VOEGO MoLim TE GospodI ...Ž-</p> <p>erTVUUMoLENb I GRĚ-</p> <p>choVb OTPUŠTENIE ŠTEDRI</p> <p>NAMb: i POKOI VĚČNI : P-</p> <p>ODAI NAMb : ČTeNIE E-</p> <p>pliE : Blaženb PaVL APostoL Kb EPESI</p> <p>em BRATIĚ : EDINOMU KO-</p> <p>MUŽDO NASb DANA</p> <p>ESTb BLaGoDĚTb PO M-</p> <p>ĚRE DAROVANIĚ CHristoVa</p> <p>..... těmŽEBRAT.....G.....</p> <p>LETb VZbŠbDb NA VIS-</p>
--	--

List A.a
2. stípec

	ምጽዕ ዮሐንስ ጸሎት ጸሎት . ሌተ ሌተ	OTU PLĚNI PLĚNĚ : DA DAR-
	ጸ <u>ክብሩ</u> . ተ ትህት ህድህድህት ክግ	I ČlověKoMĚ : A EŽE VZIDE ČT-
	ጸ ታሪክ . ተሠማን ዋን ማተኛ ልኩ	O ESTĚ : AŠTE NE TAČIJU ĚKO
	ጸ ጸሎት ዮሐንስ ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	SNIDE PRĚŽDE V NIZNĚI-
5	<u>ሠንጠረዥ</u> ክፍሎች ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	ŠEE ČESTI ZeMLE : SĚŠADĚ
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	I TA ESTĚ I VĚZAŠĚdĚI
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	PRĚVIŠE VSĚCHĚ NeBeSĚ D-
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	A iSPoLNITĚ vĚsa : i dal
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	ESTĚ OVI APostoLI OVI ŽE PRoro-
10	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	KI DRUGIE ŽE evaNěliST
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	i OVI ŽĚ paSTIRI I UČ-
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	ITeLI : K SoVRĚŠENIJU SveTICHĚ
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	V DĚLO SLUŽENIĚ V ZD-
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	aNIE TĚLA CHristoVA : DONDĚ-
15	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	ŽE SBEREM SE VSI VĚ EDI-
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	NĚSTVO VĚRI : I POZNANIE
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	SiNA BoŽIĚ : V MUŽA SVRĚŠ-
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	ENA : V MĚRU TĚLA ISPL-
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	ENIĚ : ISusa CHristA Gospoda NaŠEGO : PĚSĚ
20	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	POSRĚDĚ CRKVE OTvrZE U-
	ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት ጸ ጸሎት	STA EGO GospodI i NAPLNI I duCHA

List A.b
2. stúpec

<p>ይከተሎቹ ሃሪ ጻም ምዕራብ ደቅዕን ከተ ሌጅ የታየተሃሪሌጅምቅ ሃተደቅ ም ጸይቅ . የጻምታየልምታ ጸይሃሃ ምጻታ ታህታ ከልሎቅ ሃተምቅ . የታደምቅ ከተ</p>	<p>BRACHጅ VI OT MIRA SEGO RA- DI NENAVIDITጅ VASጅ M- IRጅ : POMENĚTE SLOVO MOE EŽE RĚCHጅ VAMጅ : NĚSTጅ ra</p>
<p>5 ሁቅ ሁጻጻጸ ሂተ ደሃጻጻጸ . ተሠም ታ ምታየታ የከጻጻየተሠታ ጸ ሃተደቅ የከ ጻህታየቅምቅ ተሠምታ ጸይሃሃ ምጻታ ጸቅ ሁቅም ሌጻሠታ . ጸ ሃተሠታ ደጻሁ ቅም ሌቅምቅ የቅ ደጸል ሃደተ</p>	<p>bጅ BOLI GospodA SVOEGO : AŠT- E MENE PROGNAŠE I VASጅ PR- OŽENUTጅ AŠTE SLOVO MOE sጅBLJUDOŠE : I VAŠE SOB- LJUDUTጅ nጅ SIĚ VSA</p>
<p>10 ደምሃጻጻጻምቅ ሃተምቅ ጸምታየታ ም ጻጻጻጻ ከተሌጸ . ልኩጻ የታ ሃልሌታም የጻጻጻተሃሠተጻጻ ምታየታ . ተሠም ታ የታ ሁጻምቅ የከጸሠቅቅ . ጸ ሂጻጻተቅ ጸምቅ ሂጻጻጻተ የታ ሁጻ ጸምልቅጸ</p>	<p>STVORETጅ VAMጅ IMENE M- OEGO RADI : ĚKO NE VĚDET POSLAVŠAGO MENE : AŠT- E NE BIMጅ PRIŠጅL I GlagoLAL IMጅ GRĚCHA NE BI IMĚLI</p>
<p>15 የጸየታ ህታ ጸኩሃልምተ የታ ጸምቅ ምቅ ጻ ሂጻጻጻጻ ደሃጻጻጻምቅ . የታ የተሃሪሌጻጻ ምታየታ ጸ ጻሃተ ምጻ ጻጻጻ የታየተሃሪሌጻጻምቅ . ተሠምታ ሌልቅቅ የታ ሁጻምቅ ደምሃጻጻጻጻጻ</p>	<p>NINE ŽE IzvĚTA NE IMU- Tጅ O GRĚŠĚ SVOEMጅ : NE- NAVIDEI MENE I OtCA MO- ego NENAVIDITጅ : AŠTE DĚLጅ NE BIMጅ sotVORILጅ</p>
<p>20 ሃቅ የጸሎቅ ጸህታ የጸኩምጻህታ የጸደምሃጻ ከጸ ሂጻጻጻጻተ የታ ሁጻ ጸምታቅሃ</p>	<p>vጅ NICHጅ IŽE NIKTOŽE NISTVO- RI GRĚCHA NE BI IMELI</p>

List B. a
1. stúpec

	iSPoVEST ⁶ SE : GVĚ : Ispr-
ተላቅቆ ማለት ደረሰኝ ለሆኑት	AVIT ⁶ Gospod ⁶ SVĚTEGo i K-
ተላቅቆ ማለት ደረሰኝ ለሆኑት	AZANIE EGO : I v TAICH ⁶ S-
ላይኛው ስም ለሆነው	VOICH ⁶ PRIMET ⁶ svĚTO-
5 ላይኛው ስም ለሆነው	VANIE GospodNE : I t ⁶ ĚVĚ
ደረሰኝ ለሆኑት ስም	SVORIT ⁶ KAZANIE UČE-
ደረሰኝ ለሆኑት ስም	NIĚ SVOEGO I V ZAKON-
ገደብ ለሆነው	Ě ZAVĚTA GospodNA PROSL-
ተላቅቆ ማለት ደረሰኝ ለሆኑት	AVIT SE : VoSCHVALE-
10 ስም ለሆነው	T ⁶ MNOZI PREMUDROST ⁶
ደረሰኝ ለሆኑት ስም	IDOŠA VěK ⁶ VěKA NEZAG-
ደረሰኝ ለሆኑት ስም	LADIT ⁶ SE : NE OTSTUP-
ስም ለሆነው	IT ⁶ PAMET ⁶ EGO : I IIME E-
ደረሰኝ ለሆኑት ስም	GO VZIŠTET ⁶ SE : OT RODA
15 ላይኛው ስም ለሆነው	V ROD ⁶ : PĚSŇ : SILOJU
ስም ለሆነው	TVOEJU Gospodi V ⁶ ZVEseLIT SE
ደረሰኝ ለሆኑት ስም	PRAVeDNIK ⁶ . I O S PĚSNI TVO-
ደረሰኝ ለሆኑት ስም	EM ⁶ VoZRADUET ⁶ SE ZĚLO
ገደብ ለሆነው	CHristoS ŽELANIE SRCA EGO D-
20 ተላቅቆ ማለት ደረሰኝ ለሆኑት	AL ⁶ EMU ESI : I CH ⁶ oTĚNIE U-
ደረሰኝ ለሆኑት ስም	STAM EGO NĚSI EGO LIŠI-

List B. b
1. stúpec

	ቆጮ ደቃጮ ለትምህርት ያቅርብኛል	LP፥ S፥ZDATI NE PRĚIDE-
	ቆሪ ደልሎ ለትምህርትም ቆሪ ለይ	LI SĚD፥ RAZ፥ČTET፥ DO-
	ሞላኝ ተሠምን ጸምትሁኝ ትህት ትደ	VOL፥ AŠTE IMAT፥ EŽE ES-
	ሙኝ ያተ ጸላጭ ለመቅረብ ለት ያቅርብ	T፥ NA SVR፥ŠENIE DA NE EGD-
5	ተ ሞላኝ ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ	A POLOŽIT፥ OSNOVANIE
	ጸ ያቅርብኛል ጸላጭ ለመቅረብ	I NEMOŽET፥ SVR፥ŠITI
	ሞላኝ ሞላኝ ለመቅረብ . ያተ ጸምትሁኝ	VSI VIDEŠTEI : NAČNUT፥
	ጸምትሁኝ ደን ጸምት ለመቅረብም ቅር	Rugati se emu glagoljušte ě
	ተ ሞላኝ ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ	KO S፥ Člověk፥ načety s፥zdati
10	ጸ ያቅርብኛል ጸላጭ ለመቅረብ . ጸምት	I NEMOŽE SVR፥ŠITI . li
	ሞላኝ ሞላኝ ለመቅረብ ጸምትሁኝ	kii ČěsaR id፥ k፥ inomu
	ሞላኝ ጸምትሁኝ ደን ያተ ጸምትሁኝ	ČěsaRU : SNITI SE NA BRAN፥ N-
	ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ	E SĚD LI PRĚŽDE MISLI-
	ሙኝ ተሠምን ጸምትሁኝ ትደ ጸምትሁኝ . ጸ ለ	T፥ AŠTE SILAN፥ EST፥ : S D-
15	ትደ ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ . ጸምትሁኝ	ESETJU TISUŠTU : SRĚS-
	ሙኝ ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ . ጸምትሁኝ	TI GREDUŠTAGO : S፥ DVĚ-
	ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ	MA DESETMA TISUŠTEMA
	ያተ ጸምትሁኝ . ተሠምን ጸምትሁኝ	NAN፥ : AŠTE LI UBO NI
	ትደ ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ	EŠTE DALEČE emu SUŠTI
20	ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ	molitvu poslav፥ molit፥
	ጸምት ጸምትሁኝ . ጸምትሁኝ ጸምትሁኝ	SE O MIRĚ : TAKO UBO V-

Porovnávaný text

(hviezdíčkou sú oddelené jednotlivé verše)

- A.a.1. střípec 1 Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum (rímsky misál).
5 GospoDI SKUSILĚ MĚ ESI I POZNALĚ MĚ ESI: TY POZNALĚ ESI SĚDANIE MOE I VOSTANIE MOE (Žalm 139.1. – *Церковнославянские тексты - Библия*. Moskva 1993.)
9 S blaženým tvojím apoštolom N. prosím ťa, Hospodine, prijmi obeťu modlitby, uštedri nám odpustenie hriechov a daj nám večný pokoj (Modlitba vchodu - Introitus).
16 BRATĚ : EDINOMU KOMUŽDO NAS DADE SEĔ BLAGODATĚ PO MĚŘĚ DAROVANIA ChRISTOVA. *TĚMŽE GLaGOLETĚ: VOZŠEDĚ NA VYSOTU
- A.a.2. střípec 1 PLĚNILĚ ESI PLĚNĚ I DADE DAĚNIĚ ĆELOVĚKOMĚ . * A EŽE VZYDE ĆTO ESTĚ, TOĆIJU, JAKO I SNIDE PRĚŽDE VĚ DOLNEIŠYĚ STRANY ZEMLI ; *SŠEDYI, TOI ESTĚ I VOZŠEDYI PREVYŠE VSĚChĚ NeBeSĚ . DA ISPOLNITĚ VSEĆESKAE . *I TOI DALĚ ESTĚ OVY UBO APoStoLY, OVY ŽE PROROKI , OVY ŽE BLAGOVĚSTNIKI , OVY ŽE PASTYRI I UĆITELI *KĚ SOVERŠENIJU SVĚTYCHĚ , VĚ DĚLO SLUŽENIE , VĚ SOZIDANIE TĚLA ChRISTOVA . *DONDEŽE STIGNEMĚ VSI VĚ SOEDINENIE VĚRY I POZNANIE SyNA BoŽIE, VĚ MUŽA SOVERŠENA, VĚ MĚRU VOZRATA ISPOLNENIE ChRISTOVA. (Ćitanie z listu apoštola Pavla Efezanom 14, 7-13; *Новый завет Господа нашего Иисуса Христа*. Cambridge : UBS - University Press 1959.)
19 Pieseň uprostred cirkvi: Otvori ústa jeho Hospodin a naplni ich duchom.
- A.b. 1. střípec 1 múdrosti a rozumu a v oblek slávy oblečie ho Kristus. Krásou a radosťou zahrnie ho, svojím večným menom bude ho sledovať Pán Boh náš. Aleluja.
6 Modlite sa k Pánovi, svätí apoštoli Kristovi, aby sme mohli dôstojne prijať jeho prísľuby. Aleluja.
12 *SI ZAPOVĚDAJQ VAMĚ . DA LJUBITE DRUGĚ DRUGA . *AŠTE I VESb MIRĚ VAS . NENAVIDITĚ VĚDITE ĚKO MENE PRĚŽDE VAS . VĚZNENAVIDĚ . *AŠTE OD VĚSEGO MIRA BISTE BYLI . VESb MIRĚ UBO SVOE LJUBILĚ BI . ĚKOŽE OTĚ VĚSEGO MIRA NĚSTE . NĚ AZĚ IZBbRACHĚ VY OTĚ VĚSEGO MIRA . SEGO RADI NENAVIDITĚ VASĚ VESb MIRĚ . *POMĚNITE SLOVO EŽE AZ RĚChĚ VAMĚ . NĚSTE RABI BOLII GospoDA SVOEGO . AŠTE MĚ IZGbGNAŠE . I VY IŽDENQTĚ . AŠTE SLOVO MOE SĚBLJUSEĚ . I VAŠE SĚBLJUDQTĚ . *NĚ SII VĚŠĚ SĚTVOREĚT . VAM . ZA IME MOE . ĚKO NE VĚDEĚTĚ POSbLAVĚŠAAGO MĚ . *AŠTE NE BIM PRIŠELĚ I GLagolALĚ IMĚ . GRĚChA NE BQ IMĚLI . NYNE ŽE I VINY NE IMQT . O GRĚŠĚ SVOEM . *NENAVIDEĚI MENE . I OtCA MOEGO NENAVIDITĚ . [Verš 24 u Assemaniho vynechaný. Ďalej doplňujeme z Kódexu mariánskeho]:
18 AŠTE DĚLĚ NE BIMĚ SĚTVORILĚ VĚ NICHĚ . ICHĚŽE INĚ NIKTOŽE SĚTVORI . GRĚChA NE BQ IMĚLI . NYNĚ ŽE I VIDEŠE I VĚZNENAVIDEŠE I MENE I OTCA MOEGO (Evanjelium podľa Jána 15, 17-24; Assemaniho evanjeliár. Pozri VAS, J. – KURZ, J.: *Evangeliarum Assemani, Codex vaticanus*. Praha 1929 a 1955. fol. 95 c, d; 96 a, b).
- B.a. 1. střípec 1 .. ISPOVĚST SEĔ HOSPODEVI . TOI UPRAVITĚ SOVĚTĚ EGO I ChUDOŽESTVO I VĚ SOKROVENNYCHĚ EGO RAZMYŠLEĚTI , TOI IZVĚSTITĚ NAKAZANIE UĆENIE EGO I VĚ ZAKONĚ ZAVĚTA GOSPODNEĚ POChVALIT SEĔ . VOSChVAĚĚTĚ RAZUMĚ EGO MNOZI . I DO VĚKA NE POGIBNETĚ . NE OTIDEĚTĚ RAMĚĚTĚ EGO , I IMĚ EGO POŽIVETĚ VĚ RODY RODOVĚ . (Ecclesiasticus 39, 8-12; Biblija, Moskva)
15 HOSPODI , SILOJU TVOEJU VOZVESELIT SEĔ CARĚ I O SPASENII TVOEMĚ VOZRADUJET SEĔ DŽĚLO . ŽELANIE SERDCA EGO DALĚ ESI EMU , CHOTĚNIĚ USTNU EGO NĚSI LIŠILĚ EGO .
- B.a. 2. střípec 1 IAKO PREDVARILĚ ESI EGO BLAGOSLOVENIEMĚ BLAGOSTINNYMĚ , POLOŽILĚ ESI NA HLAVĚ EGO VĚNECĚ OT KAMENE ĆESTNA . ALELUJA . ŽIVOTA PROSILĚ ESTĚ TEBE I DALĚ ESI EMU DOLGOTU DNII VO VĚKĚ VĚKA . ALELUJA (Žalm 20, 1-5; Biblija, Moskva).
10 *AŠTE KTO GRĚDEĚTĚ KĚ MĚNĚ I NE VĚZNENAVIDITĚ OTCA SVOEGO I MATERE I ŽENY I ĆĚDĚ I BRATRIJE I SESteRĚ EŠTE ŽE I DuŠĚ SVOEJE NE MOŽETĚ MOI UĆENIKĚ BYTI . *I IŽE NE NOSITĚ KRĚSTA SVOEGO I VĚ SLĚDĚ MENE GRĚDEĚTĚ NE MOŽETĚ BYTI MOI UĆENIKĚ . *KĚTO BO OTĚ VASĚ ChOTEĚI
- B.b. 1 střípec 1 STLĚRPĚ SOZĚDATI NE PRĚŽDE LI SĚDĚ RAŠĚTĚ DOVOLĚ AŠTE IMATĚ IŽE ESTĚ NA SĚVRĚŠENIE *DA NE EGDA POLOŽITĚ OSNOVANIE I NE MOŽETĚ SĚVRĚŠITI . VSI VIDEŠTEI NAĆNQĚ RQGATI SE EMU . *GLgoIJQŠTE ĚKO SI ĆLOVĚKĚ NAĆĚĚTĚ ZĚDATI I NE MOŽE SĚVRĚŠITI . *LI KYI CeSaRĚ IDI KĚ INOMU CeSaRJU SĚNITI SEĔ NA BRANĚ NE ŠĚDĚ LI PRĚŽDE SĚVĚSTAVAATĚ AŠTE SILĚNĚ ESTĚ SĚ DEŠĚTQ TYSQŠTI SĚRĚŠTI GRĚDQŠTAAGO . SĚ DVEMA DEŠĚĚMA TYSQŠTAMA NA Nb . *AŠTE LI ŽE NI . EŠTE DAĚĆE SQŠTJU . MOLITVQ POSbSLAVĚ MOLITĚ SEĔ O MIRĚ . *TAKO UBO

- B.b. 2. stípec 1 VbSĚKĚ OTĚ VASĚ · IŽE NE OTĚREČETĚ SE VĚSEGO SVOEGO IMĚNIĚ NE MOŽETĚ MOI BYTI UČENIK (Evanjelium podl'a Lukáša 14, 26-33; pozri JAGIČ, V.: *Quattuor Evangeliarum, Codex Marianus glagoliticus*. Berolína 1883).
- 4 Pieseň: SLAVOJU I ČESTIJU VĚNČALĚ ESI EGO. I POSTAVILĚ ESI EGO NAD DĚLY RUKU TVOEJU, ... (Žalm 8, 6-7; Biblja, Moskva).
- 17 AŠTE KĚTO ČOŠTETĚ PO MĚNĚ ITI DA OTĚVRĚŽETĚ SE SEBE. I VĚZbMETĚ KReSTĚ SVOI. I VbSLĚDĚ MENE GRĚDETĚ (Pieseň pri prijímaní; pozri Mat 16, 24; JAGIČ, V.: *Quattuor Evangeliarum, Codex Marianus glagoliticus*. Berolína 1883).

PREPIS HLAHOLSKÝCH PÍSMEN DO LATINKY

†	A	Ѧ	Ď	Ѧ	F	Ɑ	Ě
Ɑ	B	Ɑ	K	Ɑ	F	Ɑ	JU
Ѧ	V	Ɑ	L	Ɑ	CH	Ɑ	Ě
Ɑ	G	Ɑ	M	Ɑ	Ó	Ɑ	Q
Ɑ	D	Ɑ	M	Ɑ	ŠT	Ɑ	JQ
Ɑ	E	Ɑ	N	Ɑ	C	Ɑ	Y
Ɑ	Ž	Ɑ	O	Ɑ	Č		
Ɑ	DZ	Ɑ	P	Ɑ	Š		
Ɑ	Z	Ɑ	R	Ɑ	Ь		
Ɑ	Ī	Ɑ	S	Ɑ	Y		
Ɑ	Ī	Ɑ	T	Ɑ	Y		
Ɑ	I	Ɑ	U	Ɑ	b		

Les feuilles glagolitiques de Hlohovec (Notes de la translittération des textes glagolitiques à l'écriture latine)

Martin Slaninka

Les feuilles du manuscrit glagolitique d'un missel véteroslave ont son origine au 13. – 14. siècle. J. V. Gajdoš les a trouvé dans la bibliothèque franciscane à Hlohovec en 1944. Les feuilles d'origine sont déposées à la Bibliothèque Nationale Slovaque à Martin. Le contenu du missel se rapproche de missel Vaticanus Illyricus 4, mais il contient en plus trois lectures: L'épître de Paul aux Ephésiens, l'Évangile selon Jean et l'Évangile selon Luc. Il s'agit de la langue véteroslave, il n'y a pas de nasales et les demivoielles (jer) sont remplacées par une ligne verticale (štapič). La langue est proche de la langue usée dans les manuscrits de Vienne, de Prague, même de Kiev. Quant à l'écriture, il s'agit de la glagolica d'origine croate, angulaire, qui a été réimprimée par des types de Kiev et translittérée dans l'écriture latine.

MÁRIA KOŠKOVÁ*

Denominálne stavové rezultatíva v bulharčine a slovenčine (so zreteľom na ich lexikografické spracovanie)¹

KOŠKOVÁ, M.: Denominal State Resultative Verbs in the Bulgarian and Slovak Languages (With special reference to their lexicographical treatment). *Slavica Slovaca*, 39, No. 1, pp. 16-25. (Bratislava)

In her paper, the author confronts the Bulgarian and Slovak subsystems of deadjectival and desubstantival verbs which, denoting a general change in state or quality of substance, establish a paradigm of verbal forms endowed with different intention of verbal action. By virtue of various word-formative processes corresponding to the same onomaziologic category, the author defines a model word-formational type which may serve as a basis for lexicographical treatment of the problematics. The pragmatic aspect is also very important for her.

Linguistics. Comparative Linguistics. Bulgarian and Slovak Languages. Theory and Practice.

1. Na základe podnetov získaných pri spracúvaní bulharsko-slovenského slovníka sme podrobili konfrontačnej analýze jeden z verbálnych mikrosystémov, ktorý v obsahovej sfére vyjadruje zmenu entity, resp. substancie či kvality. Skupinu slovíec označujúcich zmenu stavu, príznaku, kvality, vlastnosti a pod. reprezentujú rozličné slovtvorné typy, nejednoznačne hodnotené domácou a zahraničnou odbornou literatúrou. Nejednoznačnosť teoretickej interpretácie daných jednotiek vedie k ich odlišnému lexikografickému spracovaniu vo výkladových alebo prekladových slovníkoch. V našom príspevku sa zameriame na ich reprezentatívnu denominálnu zložku odvodenú od menných základov a z hľadiska systémovej bulharsko-slovenskej ekvivalencie ju podrobíme štruktúrno-sémantickému opisu. Na základe rozličných slovtvorných postupov zodpovedajúcich tej istej onomaziologickej kategórii, podložených konkrétnym materiálom, vyčleníme modelový slovtvorný typ ako bázu lexikografického riešenia problematiky, keďže dôraz kladieme i na jej pragmatickú stránku. Východiskovým jazykom porovnávacieho výskumu je bulharčina. Ilustračné doklady pochádzajú z kartotéky Jazykovedného ústavu Bulharskej akadémie vied, bulharských výkladových slovníkov, ako aj z vlastného archívu.

1.1. Predmetom výskumu sú teda slovesá označujúce zmenu stavu (človeka, vecí alebo javov), resp. prechod do istého stavu, alebo nadobudnutie kvalitatívne odlišného stavu, pričom jeho charakter je daný ich slovtvorne motivujúcim menným základom, bez ohľadu na to, kým alebo čím je tento stav spôsobený.

1.2. Na ilustráciu uvedieme slovesá *заякчавам / заякча* a *заяквам / заякна*, ktorých slovtvorným základom je adjektívum *як* s významom 1. mocný, pevný, silný; 2. pevný, trvanlivý. Uvedeným slovesám zodpovedajú v slovenčine nasledovné ekvivalenty:

nedok. заякчавам / dok. заякча - 1. posilňovať, upevňovať, robiť mocnejším *al.* pevnejším, *al.* silnejším / posilniť, upevniť, urobiť mocnejším *al.* pevnejším *al.* silnejším (*Годините, прекарани в село, го заякчиха - Roky strávené na dedine ho posilnili*); 2. spevňovať, upevňovať / spevniť, upevniť (*Той заякчи бетона - Spevnil betón*); 3. *pren.* upevňovať, posilňovať / upevniť, posilniť (*Събитие то заякчи вярата му - Udalosť posilnila al. upevnila jeho vieru*).

nedok. заяквам / dok. заякна - 1. mocnieť, pevnieť, silnieť, stávať sa mocnejším *al.* silnejším / zmocnieť, spevnieť, zosilnieť, stať sa mocnejším *al.* silnejším (*Момчето заякна физически*

* Mgr. Mária Košková, CSc., Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

¹ Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/4092/4.

- *Chlapec fyzicky zosilnel*) 2. *pren.* posilňovať sa, upevňovať sa / posilniť sa, upevniť sa (*Тяхната дружба заякна - Ich priateľstvo sa posilnilo al. upevnilo*).

1.2.1. Obidve bulharské obojvidové slovesá, ktoré vyjadrujú zmenu stavu, spája konštitutívny sémantický príznak prechodu „zo stavu slabšieho do stavu silnejšieho.“ V sémantickej rovine sa odlišujú intenčnou hodnotou, t. j. existenciou / neexistenciou vykonávateľa deja. Kým zmena vyjadrená prvým slovesom – so sémantickým obsahom „uvádzať do takeého stavu, ako to vyjadruje menný základ“ (ďalej skrátene „spôsobiť zmenu stavu“) – má svojho pôvodcu al. vykonávateľa, resp. prechod do istého stavu spôsobuje „externý agens“ (Kačala, 1981, s. 22), zmenu vyjadrenú druhým slovesom – „stať sa takým, ako to vyjadruje menný základ“ (ďalej len „zmeniť svoj stav“) – nespôsobuje agens, ale „prebieha na substancii“, ktorá je aj východiskom deja (cit. Kačala, s. 23; porov. Daneš, 1974, s. 150). Zo slovotvorného hľadiska sa uvedené prefigované slovesá s predponou *za-* odvodené z rovnakého základu odlišujú slovotvorným formantom *-ва-м / -ч-а*, ktorý je aj výrazom ich významovej diferenciácie, kým ich slovenské pendanty charakterizujú rozličné slovotvorné postupy a prostriedky.

1.2.2. Na druhej strane sloveso *заякчавам / заякча* vystupuje aj v zvratnej podobe, kde formant *се* mení jeho intenčnú hodnotu a modifikuje jeho význam. V slovenskej literatúre sa tento jav hodnotí ako dekauzativizačná transformácia. To znamená, že kým „nezvratné sloveso vyjadruje spravidla zámerne vykonávaný dej, zvrátne sloveso vyjadruje nezámerne dej, dej spontánne prebiehajúci na substancii, ktorá pri zodpovedajúcom zvratnom slovese funguje na mieste východiska deja“ (cit. Kačala, s. 25). V zvratnom tvare už sloveso *заякчавам / заякча* funguje ako synonymum slovesa *заяквам / заякна*: *заякчавам се / заякча се = заяквам / заякна* (*Връзките им заякнаха al. се заякчиха - Ich vzťahy sa upevnili*).

Uvedené príklady ukazujú, že ide o činnostné a stavové slovesá, medzi ktorými existuje pevný sémantický vzťah, ktorý možno charakterizovať ako „významovú opozíciu činnosť - stav, prechodnosť – neprechodnosť, predmetovosť – podmetovosť, kauzativnosť – nekauzativnosť“ (Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny [ďalej Dynamika], 1989, s. 331).

1.3. V slovesnom systéme bulharčiny, na rozdiel od slovenčiny, existujú lexémy, ktoré tento sémantický vzťah vyjadrujú bez akejkoľvek zmeny na forme pomenovania. Tá istá lexéma je zároveň nositeľkou významu „spôsobiť nadobúdanie príznaku pomenovaného motivujúcim menom“ a „nadobudnúť príznak pomenovaný motivujúcim menom,“ na základe čoho sa tento významový vzťah vo viacerých slovníkoch bulharského jazyka hodnotí ako homonymný. Napríklad sloveso *вледенявам / вледеня* s významom „meniť / zmeniť na ľad“ – a zároveň „meniť sa / zmeniť sa na ľad“ – *ľadovatие / зľadovatие*. Podobne *вкамениявам, вкочанявам, вкочанясвам* a pod. (pozri Речник на българския език, т. 2) alebo *подивявам, разхубавявам*. K tomuto slovotvornému typu sa vrátíme neskôr. Je pravda, že polysémia a homonymia sa nedajú vždy jasne oddeliť. Hoci sa doteraz nepodarilo presne ustáliť, aké druhy sémantických príznakov podmieňujú významovú blízkosť semém v rámci jednej polysémickej štruktúry a kedy sa významová súvislosť už stráca (Blanár, 1993, s. 20; porov. cit. Dynamika, s. 341), nazdávame sa, že v uvedených prípadoch nemožno hovoriť o homonymii sémantických štruktúr. Sémantická spätosť jednotlivých významov je zreteľná a ich diferenciácia sa zakladá len na prítomnosti či neprítomnosti kauzátora, resp. nositeľa alebo pôvodcu zmeny stavu sémantického objektu alebo subjektu. Na jednu formu sa viažu dva obsahy, ktoré majú spoločný sémantický konštitutívny príznak. Opierame sa pritom o slovenskú teóriu, ktorá „usúvzťažňuje činnostné a stavové, prípadne kauzatívne a nekauzatívne slovesá“ na základe slovotvornej synonymie, ktorej podstatou je „okrem spoločného lexikálneho základu aj fakt, či slovesá vyjadrujú tendenciu na dosiahnutie výsledku alebo výsledky“ (cit. Dynamika, s. 149, 331). Na základe tejto súvzťažnosti sme v našom príspevku vymedzili pre rozoberané slovesá spoločný termín „stavové výsledky“.

2. Ani v slovenskej, ani v bulharskej odbornej literatúre neexistuje súborný názov pre obidve analyzované skupiny sloviess. No aj v rámci samostatných skupín ich charakterizuje terminologická nejednotnosť. Dichotómiu príznakov „spôsobiť zmenu stavu“ – „zmeniť svoj stav“ prezen-

tujú rozdielne označované slovesá. V slovenskej literatúre sa vedľa korelácie činnostné – stavové slovesá uvádzajú napríklad termíny dynamické udalosti (konkrétne kvalitatívne kauzativa) – statické udalosti (cit. Dynamika, s. 141; porov. Daneš, 1974, s. 149-151), kauzativa – nekauzatívne slovesá (cit. Kačala, s. 22), činnostné – stavové odvodené slovesá (Marsinová, 1958, s. 1966, s. 380), faktitíva – podmetové slovesá (Peciar, 1963, s. 270). Bulharská gramatika ich v rámci činnostných a stavových sloviess hodnotí podľa spôsobu slovesného deja ako efektívne a efektívno-komunikatívne slovesá (Грамматика на българския книжовен език, т. 2, s. 286; porov. Иванова, 1974). Uvedené charakteristiky sú pre náš zámer nevyhovujúce, preto sa pokúšame o vlastné vymedzenie termínu „stavové rezultatíva“, čo odôvodníme nasledovne.

2.1. Po prvé, obidve skupiny sloviess spája spoločná konštitutívna séma „zmena stavu.“

2.2. Po druhé, sám termín „rezultatívnosť“ nie je v lingvistickej literatúre jednoznačný. Rezultatívnosť sa chápe dvojako, gramaticky a sémanticky. Rezultatívnosť ako morfológickú kategóriu spojenú so slovesnými tvarmi perfekta (typu *писал е, писан е, беше писал, беше писан, щеше да е писан* a pod.), ktoré sú v komplexnosti príznačné pre bulharčinu, analyzuje I. Kucarov (2003, s. 99-102, tu aj ďalšia literatúra). V slovenčine sa rezultatívnym konštrukciám (typu *mať + n/t-ové prídavné*) ako slovesným tvarom vyjadrujúcim stav, ktorý nutne implikuje predchádzajúci dej, venoval v poslednom čase M. Giger (2000, s. 17-26, tu aj ďalšia literatúra).

2.3. Nás zaujíma rezultatívnosť ako sémantická kategória spojená so spôsobmi priebehu slovesného deja. Vnímanie príznačnej rezultatívnosti je však i v tejto sfére rozdielne. E. Sekaninová chápe rezultatívnosť iba ako jednu zo špecifikácií temporálnych spôsobov deja, pričom ju pripisuje sémanticky rôznorodým slovesným skupinám (1980, s. 97-100). V rámci konfrontačnej sémantickej analýzy predponových sloviess v ruštine a slovenčine autorka zaraďuje do jednej skupiny prefigované slovesá s významom „dosiahnutie rezultátu deja označeného základovým slovesom“ (*нагреть, накалить; nahriať*), alebo s významom „dodávanie akostného príznačného objektu“ (*заковать, заморозить, зачернить*), „nadobudnúť určitý stav“ (*сгущаться, смягчаться, зваднуть*), „dodať určitú vlastnosť“ (*ухладить, осушить*), „nadobudnúť určitú vlastnosť“ (*усchnуть, выздороветь*). Na druhej strane autorka zaraďuje na základe dosiahnutia vnútorného limitu v sémantickej charakteristike základového slovesa niektoré slovesá označujúce nadobudnutie istej vlastnosti (*обогащать, обеднеть, оглухнуть*) do skupiny limitatívneho spôsobu deja (s. 100), ktorý iní autori charakterizujú ako všeobecnorezultatívny (Bondarko, 1971, s. 50-51). Bulharská gramatika prisudzuje rezultatívny význam vyše 50 skupinám prefigovaných sloviess označujúcich dosiahnutie rezultátu alebo smerovanie k nemu (cit. s. 217-227). Súčasne vymedzuje všeobecnorezultatívny spôsob slovesného deja (cit. s. 286-287). Z uvedeného vyplýva nielen rozdielna interpretácia spôsobov slovesného deja v teoretickej literatúre, ale aj odlišný prístup k príznačnej rezultatívnosti. Pri vymedzení nášho označenia „stavové rezultatíva“ sme do istej miery vychádzali z členenia sloviess, ktoré slovenská teória zaraďuje do skupiny statických / nedynamických udalostí. Tvoria ju rezultatívne statické slovesá – rezultáty – označujúce udalosti, v priebehu ktorých už došlo k záverovej situácii (*скороваieť, змакнуть*), a tendencie – slovesá naznačujúce úsilie o zmenu stavu, resp. vyjadrujúce tendencie na dosiahnutie rezultátu (*макнуть*; Dynamika, s. 149, 152). Ak však v zhode s F. Danešom nahradíme pojem „úsilie“ pojmom „smerovanie“, nič nebráni tomu, aby sme všetky udalostné slovesá interpretovali ako rezultatívne (1980, s. 45). Napokon, keďže našim zámerom je analýza uvedených sloviess v korelácií s ich činnostnými pendantmi s rovnakým odvodzovacím základom a rovnakou konštitutívnu sémou, vymedzili sme termín „stavové rezultatíva.“ Nazdávame sa, že predkladaný termín odráža súhrnný pojem, v ktorom sa uplatňuje viac pomenovacích vzťahov súčasne – jednak usúvzťažňuje činnostné a stavové slovesá odvodené z rovnakého menného základu so spoločnou konštitutívnu sémou „zmena stavu“, jednak zahŕňa ich rezultatívny význam.

3. Prv než pristúpime k jednotlivým slovotvorným typom stavových rezultatív, uvedieme niektoré ich príznačné črty. Ako sme už spomenuli, sémantický obsah „spôsobovať / spôsobiť zmenu stavu“ a „meniť / zmeniť svoj stav“ je založený na intencii slovesného deja. Významy denominálnych odvodenín sú teda podmienené zameranosťou slovesného deja. Vychádzame

z ponímania intencie definovanej v Morfológii slovenského jazyka, podľa ktorej sa v nej spája podstata sloves ako pomenovaní nesamostatne existujúcich dynamických príznakov a tranzitná povaha slovesného deja (1966, s. 389-390). Na základe sémantickej realizácie slovesa vo vete ho možno zaradiť do príslušnej skupiny objektových, resp. predmetových alebo subjektových, resp. podmetových sloves. Napr. bulharské deadjektívne sloveso *леденя* v závislosti od kontextovej realizácie vyjadruje „zmenu stavu“ ako objektové – *premieňať na ľad, zmrazovať* (*Студът леденея земята – Zima premieňa na ľad al. zmrazuje zem*) i ako subjektové – *ľadovať, ľadovať, tuhnúť na ľad* (*Земята леденея – Zem ľadovatie*), kým príslušný slovenský desubstantívny pendant možno utvoriť len v prípade podmetového slovesa *ľadovať, ľadovať*.

3.2. Na druhej strane je tento slovotvorný typ jednovidový, vystupuje v nedokonavom vide. Jeho vidový protiklad možno utvoriť prefixáciou základového slovesa *леденя* → *вледеня* – *premeniť na ľad, zmraziť*. Imperfektivizáciou, resp. druhotným odvodzovaním prefigovaného dokonavého slovesa sa zasa utvára ďalší nedokonavý tvar, synonymný so slovesom *леденя* – *вледенявам* – *premieňať na ľad, zmrazovať*. Od dvojčlenného typu *вледеня / вледенявам* sa tvoria zvrätne tvary *вледеня се / вледенявам се*, z ktorých nedokonavý vstupuje do synonymného vzťahu so slovesom *леденя*.

3.3. Navyše ten istý sémantický obsah „zmena stavu“ v rámci motivovaných sloves s rovnakým menným základom môžu prezentovať rôzne slovotvorné typy, t. j. jeden obsah môže byť vyjadrený niekoľkými formami:

predmetové: 0 / *леденя* = *вледеня / вледенявам* = *заледеня / заледенявам*

podmetové: 0 / *леденя* = *вледеня се / вледенявам се* = *заледеня се / заледенявам се*

3.4. Na ilustrovaných príkladoch pozorujeme celú šírku slovotvorných a synonymných vzťahov, ktoré sa odvíjajú v rámci slovotvornej paradigmy sloves utvorených z rovnakých menných základov. Na druhej strane odzrkadľujú problém sémantickej podstaty vidového protikladu sloves, ktorý sa spolu so spôsobom slovesného deja dotýka kategórie aspektuálnosti.

3.5. Výskum stavových výsledkov možno teda uskutočniť z rozličných aspektov slovotvorby (porov. Dokulil, 1962). V našom príspevku sa sústreďujeme na zastúpenie bulharských slovotvorných typov a ich slovenských pendantov v rámci kategórie „zmena stavu“ a na základe konfrontačnej štruktúrno-sémantickej analýzy vymedzeného typu zohľadníme ich lexikografické spracovanie.

4. Denominálne stavové výsledky sa v obidvoch jazykoch tvoria afixálnym spôsobom zo substantívnych a adjektívnych základov. Už zbežný prehľad materiálu ukazuje, že nie všetky substantíva a adjektíva porovnávaných jazykov vystupujú ako ich odvodzovacie základy. Zaujímavá je i otázka produktivnosti alebo slovotvornej aktivity mien, ktorej výskum by prezentoval ich slovotvorné možnosti v obidvoch jazykoch. To však nie je našim zámerom. (Dôkladnú analýzu sloves z prídavných mien v slovenčine urobila M. Marsinová, 1958.)

A) Sufixáciou, priamo od menného základu, sa v rámci afixálneho odvodzovania denominálnych stavových výsledkov tvorí rozsahom menšia skupina bezpredponových sloves. V korelácii sémantických obsahov „spôsobovať / spôsobiť zmenu stavu“ – „meniť / zmeniť svoj stav“ sa podieľa najmä na vzniku subjektových nedokonavých sloves, napr.:

	objektové slovesá		subjektové slovesá
	„грозен	–	škaredý, špatný“
nedokonavé:	<i>грозя- škarediť, špatiť</i>	–	<i>грозня - škaredieť (ale i ošpatnievať, zošpatnievať)</i>
dokonavé:	0	–	0
	(<i>ale: загрозя - zošpatiť</i>)		(<i>ale: погрозня - ошпатниет, зошпатниет</i>)
	„богат	–	bohatý“
nedokonavé:	0	–	<i>богатя - bohatnúť</i>
	(<i>ale: обогатявам - obohacovať</i>)		
dokonavé:	0	–	0
	(<i>ale: обогатя - obohatiť</i>)		(<i>ale: забогатя - zbohatnúť</i>)

	„калугер	–	mních“
nedokonavé:	калугеря - dávať za mnícha koho	–	калугеря се - stávať sa mníchom
dokonavé:	0	–	0
	(ale: покалугеря - urobiť mníchom koho	–	(ale: покалугеря се - stať sa mníchom)
	„ръжда	–	hrdza“
nedokonavé:	0	–	ръждавам - hrdzavieť
dokonavé:	0	–	ръждасам - 0
		–	(ale: зhrdzavieť, zahrzavieť)

Ilustrované slovesá zohľadňujú pomer jednotlivých slovtvorných typov v slovesnom systéme obidvoch jazykov. Vo výrazovej rovine sa bezpredponové denominálne stavové rezultatíva odvodené z rovnakých menných základov v obidvoch jazykoch odlišujú špecifickými pre každý z nich slovtvornými sufixmi *я – it'* (objektové) a *-ея, -ясам / -ясам – iet', -núť'* (subjektové). Nie všetkým bezpredponovým bulharským slovesám zodpovedajú bezpredponové slovenské pendanty. I keď sa v prevažnej väčšine odvodzujú z rovnakých menných základov, odlišujú sa prefixálno-suffixálnym typom slovtvorby. Nie sú zriedkavosťou prípady, keď slovenčina nedisponuje jednoslovným ekvivalentom, a bulharské sloveso sa lexikograficky musí preložiť rovnoznačnou analytickou konštrukciou, ktorá je v podstate výkladom bulharskej lexémy (*калугеря се – stávať sa mníchom*).

B) Prefixálno-suffixálnym postupom, či už priamo (od menného základu) alebo sekundárne (až z odvodeného slovesa) sa v bulharčine tvoria zväčša obojvidové predponové stavové rezultatíva. Prezentujú ich slovtvorné typy prefigovaných slovies s rozmanitými predponami, z ktorých mnohé vstupujú do synonymných vzťahov a sú zameniteľné v rámci kontextu. Na prefixácii bulharských stavových rezultatív sa podieľajú nasledovné predpony:

objektové		subjektové
	<u>В-, ВЪЗ-</u>	
nedokonavé:	вледенявам - premieňať na ľad	– вледенявам се - ľadovatieť, ľadovieť
dokonavé:	вледеня - premeniť na ľad	– вледеня се - zľadovatieť, zľadovieť
	(Uvedený typ budeme rozoberať samostatne.)	
	<u>за-</u>	
nedokonavé:	закръглям - zaokrúhľovať, zaguľacovať	– закръглям се - заokrúhľovať sa, zaguľacovať sa
dokonavé:	закръгля - zaokrúhľiť, zaguľatiť	– закръгля се - заokrúhľiť sa, zaguľatiť sa
Ďalšie príklady:	0	– забогатявам / забогатея
	0	– бохатnúť / zbohatnúť
	замъглявам / замъгля - zahmlievať / zahmlieť	– замъглявам се / замъгля се - zahmlievať sa / zahmlieť sa
	загрубявам / загрубя - robiť hrubým al. drsným /	– загрубявам / загрубя - hrubnúť, drsnieť /
	/ urobiť hrubým al. drsným	– / zhrubnúť, zdrsnieť
	захаросвам / захаросам - meniť na cukor /	– захаросвам - захаросам - cukornatieť /
	/ zmeniť na cukor	– / scukornatieť
	<u>из-</u>	
nedokonavé:	изпепелявам - spopolňovať	– изпепелявам - 1. premieňať sa na popol
		– 2. stávať sa popolavým
dokonavé:	изпепеля - spopolniť	– изпепеля - 1. spopolnatieť, zhorieť na popol
		– 2. spopolavieť
Ďalšie príklady:	0	– измръзвам / измръзна
	0	– 1. mrznúť, zamŕzať / zmrznúť, zamrznúť;
		– 2. premŕzať / premrznúť;
	изнежвам / изнежа -	– изнежвам се / изнежа се -
	robiť / urobiť chülostivým al. precitliveným	– chülostivieť, stávať sa chülostivým al. precitliveným /
		– schülostivieť, stať sa chülostivým al. precitliveným

nedokonavé:	<u>о-</u>	0	–	<i>обеднявам - stávať sa chudobným</i>
dokonavé:		0	–	<i>обеднея - schudobnieť</i>
Ďalšie príklady:		0	–	<i>остарявам / остарея - ostarievať, zostarievať, starnúť / ostarieť, zostarieť, zostarnúť</i>
<i>оздравявам / оздравя - 1. ozdravovať / ozdraviť</i>			–	<i>оздравявам / оздравея - uzdravovať sa, uzdraviť sa</i>
			–	<i>2. uzdravovať / uzdraviť</i>
<i>омекчавам / омека - zmäkčovať / zmäkčiť</i>			–	<i>омекчавам се / омека се - zmäkčovať sa / zmäkčiť sa</i>
<i>овъглявам / овъгля - zuhoľnacovať / zuhoľnatieť</i>			–	<i>овъглявам се / овъгля се - uhoľnatieť, zuhoľnatievať / zuhoľnatieť</i>
nedokonavé:	<u>по-</u>		–	<i>подивявам - robiť divokým</i>
dokonavé:			–	<i>подивея - zdivočiť, zdivieť</i>
Ďalšie príklady:		0	–	<i>побледнявам / побледнея - blednúť / poblednúť, zblednúť</i>
<i>потурчвам / потурча - poturčovať / poturčiť</i>			–	<i>потурчавам се / потурча се - poturčovať sa / poturčiť sa</i>
nedokonavé:	<u>под-</u>		–	<i>подлудявам - bláznieť, stávať sa bláznivým</i>
dokonavé:			–	<i>подлудея - zbláznieť sa</i>
<i>подлудявам - privádzať do šílenstva</i>			–	<i>подлудея - zbláznieť sa</i>
<i>подлудея - pobláznieť, priviesť do šílenstva</i>			–	
nedokonavé:	<u>раз-</u>		–	<i>разхубавявам (се) - krásniť, opeknievať</i>
dokonavé:			–	<i>разхубавея (се) - krásniť, opeknieť</i>
<i>разхубавявам / разхубавя</i>			–	<i>разхубавея (се) - krásniť, opeknieť</i>
<i>разхубавя - krásniť, skrásliť</i>			–	
Ďalšie príklady:		0	–	<i>разцъфтявам / разцъфтя-rozkvitať, kvitnúť</i>
			–	<i>розквитnúť</i>
nedokonavé:	<u>с-, съ-</u>		–	<i>смекчавам - zmäkčovať</i>
dokonavé:			–	<i>смекча се - zmäkčiť sa, mäknúť</i>
<i>смекчавам - zmäkčovať</i>			–	<i>смекча се - zmäkčiť sa, mäknúť</i>
<i>смекча - zmäkčiť</i>			–	
Ďalšie príklady:			–	<i>сгорециявам се / сгореция се - zahrievať sa / zahriať sa</i>
<i>сгорециявам / сгореция - zahrievať / zahriať</i>			–	<i>сгъстявам се / сгъстя се - hustnúť / zhustnúť</i>
<i>сгъстявам / сгъстя - zahusťovať / zahustiť</i>			–	<i>сгъстявам се / сгъстя се - hustnúť / zhustnúť</i>
<i>сгъстявам / сгъстя - robiť / urobiť starým</i>			–	<i>сгъстявам се / сгъстя се - starnúť / ostarnúť, zostarnúť</i>
nedokonavé:	<u>з-</u>		–	<i>увеличавам - zväčšovať</i>
dokonavé:			–	<i>увелича се - zväčšiť sa</i>
ďalší príklad:			–	<i>увълчавам се / увълча се - stávať sa / stať sa</i>
<i>увълчавам / увълча - zvlčovať / zvlčiť</i>			–	<i>увълчавам се / увълча се - stávať sa / stať sa</i>
			–	<i>zvlčilym al. zverským</i>

4.1. Na vybratej vzorke slovies sme chceli poukázať na zhody, ktoré existujú vo väčšej miere pri odvodzovaní stavových rezultatív z tých istých menných základov v oboch jazykoch. In-

tenčná paradigma stavových rezultatív sa teda realizuje na osi predmetové slovesá → zvrtné slovesá → podmetové slovesá alebo predmetové slovesá → podmetové slovesá. Markantný je však rozdiel pri ich prefixálno-sufixálnom dotváraní, ktorý sa prejavuje v rozdielnych slovotvorných predponách a príponách pri tom istom koreni. Z konfrontácie materiálu vyplýva aj asymetria pri utváraní súvzťažných objektovo-subjektových dvojíc.

4.2. Z hľadiska slovotvornej paradigmy a odvodzovacích možností slova sú zaujímavé prípady, v ktorých sa z rovnakých menných základov a zhodnými slovotvornými prostriedkami v obidvoch jazykoch odvodzujú sémanticky odlišné slovesá, napr. *задължавам / задължа – задължавам се / задължа се ≠ задлъжат' / задлъжит' – задлъжат' са / задлъжит' са*. Hoci základové sloveso *дълж – dlh* okrem prvotného významu „dlžoba, podlžnosť“ rozvinulo v oboch jazykoch i prenesený význam „záväzok“, jeho prefigované deriváty v bulharčine, na rozdiel od slovenčiny, sa odvíjajú z preneseného významu základového slovesa *задължавам / задължа – завязоваť / завязать кого čím – задължавам се / задължа се – завязоваť са / завязать са*. Medzijazyková homonymia je podmienená sémantikou odvodzovacieho slova a jeho slovotvorným potenciálom.

5. Vzhľadom na objem materiálu sme z praktických dôvodov zúžili náš výskum na skupinu prefigovaných denominálnych stavových rezultatív s predponou *в-* v bulharčine a ich slovenské ekvivalenty s dôrazom na lexikografické spracovanie. Nazdávame sa, že uvedená skupina modelovo a v plnej miere odráža zhody a špecifiká skúmaného materiálu.

5.1. Všetky analyzované bulharské slovesá (objektové i subjektové) charakterizuje slovotvorný typ *predpona в + substantívum al. adjektívum + slovotvorná prípona*, k niektorým subjektovým slovesám sa pridružuje aj slovotvorný formant *се*. To znamená, že v prvom prípade jestvuje formálna zhoda medzi objektovým a subjektovým slovesom, v druhom prípade sa odlišujú prítomnosťou / neprítomnosťou zvrtného formantu. Slovesná predpona formálne i významovo korešpondujúca s predložkou *в* v bulharčine označuje: 1. smerovanie deja dnu, dovnútra a 2. zmenu stavu vyjadrenú konkrétnymi významami *a)* „uvádzať / uviesť do takeého stavu, ako to vyjadruje menný základ;“ *b)* „stávať sa / stať sa takým, ako to vyjadruje menný základ.“ Sémantickú hodnotu skúmaných sloves možno substituovať (v chápaní termínu substitúcia, ako ho do slovenskej lingvistiky zaviedla E. Sekaninová, 1973, s. 196), t. j. vyjadriť sémantickú hodnotu predpony *в-* iným lexikálnym prostriedkom, resp. nahradiť predponové sloveso predložkovo mennou konštrukciou. Ilustrujeme to na najpočetnejšej skupine bulharských sloves odvodenej od substantív vyjadrujúcich látkový pôvod:

objektové:

„превърщам / превърна в + substantívum (*дърво, камък, кокал, кост, кочан, клей, кремък, лед, пепел, роз, стъкло*)“ – „premieňať / premeniť na (*drevo, kameň, kost', hlúb, glej, kremeň, ľad, popol, roh, sklo*)

превърщам / превърна в дърво	→	вдървявам / вдървя
превърщам / превърна в камък	→	вкамениявам / вкамения
превърщам / превърна в кокал	→	вкокалявам / вкокаля
превърщам / превърна в лед	→	вледявам / вледя а pod.

subjektové:

„превърщам се / превърна се в + substantívum (*дърво, камък, кокал, кост, кочан, клей, кремък, лед, пепел, роз*)“ – „premieňať sa / premeniť sa na (*drevo, kameň, kost', hlúb, glej, kremeň, ľad, popol, roh*)

превърщам се / превърна се в дърво	→	вдървявам се / вдървя се
превърщам се / превърна се в камък	→	вкамениявам (се) / вкамения се, вкамения
превърщам се / превърна се в кокал	→	вкокалявам (се) / вкокаля се
превърщам се / превърна се в лед	→	вледявам (се) / вледя се а pod.

Substitúcia navodzuje predpoklad, že analyzované bulharské prefigované slovesá vznikli z predložkových slovných spojení. Zároveň z nej logicky vyplýva, že všetky uvedené slovesá

možno v slovníku spracovať podľa rovnakého modelu. V logickej rovine však narážame na prekážky, keďže možno niečo premeniť na kameň, ľad a popol, ale nemožno premeniť na kosť, hlúb, kremeň, glej, roh a pod., čo sa odzrkadľuje i v jazykovej rovine a musí byť náležite lexicograficky spracované. Môžeme to doložiť slovesom *вкамениявам / вкамения*, ktorého bohatšia slovo- tvorná paradigma vychádza z praslovanského základu *камень. V oboch jazykoch korešpon- dujú aj jeho sufixálne nedokonavé paralely: *камения – kameniet'* a prefixálno-sufixálne odvode- niny s odlišnými predponami: *вкамениявам (се) / вкамения се – skamenievat' / skameniet'*. Objek- tové sloveso *вкамениявам* nemá v slovenčine adekvátny jednoslovný ekvivalent. Premeniť niečo na kameň ako geologický jav možno v slovenskom odbornom kontexte preložiť odborným termí- nom *petrifikovať*, ale premeniť niečo na kameň možno aj v rozprávke, takže v slovenskom pre- klade bude ekvivalentom bulharského slovesa jeho výklad (*Вецицата вкамени момичето – Striga premenila dievča na kameň*). Na druhej strane sloveso *вкамениявам* (podobne aj *вкокалявам, вкочанявам, вледенявам* a pod.) vystupuje v nedokonavom tvare aj ako subjektov- é, čo bulharská lingvistická literatúra hodnotí ako homonymiu semém. Vyššie sme už uviedli dôvody odmietnutia tohto stanoviska a spracovania príslušných slovies ako polysémických. Na- vyše sa subjektivita týchto slovies dá vyjadriť aj zvrátnymi tvarmi, čiže dvojtvár *вкамениявам* a *вкамениявам се* sú rovnocenné synonymá. Pri slovese *вкамениявам* sa prejavuje širší slovo- tvorný potenciál odvodzujúceho substantíva, kde na základe jeho preneseného významu vzniká ďal- šia séma „stávať sa kamenným al. ako kameň,“ to znamená, že dej je založený na metaforickom prenose menného základu. V tomto prípade je potrebné vyčleniť ďalší slovníkový význam. Keď- že všetky semémy tej istej lexémy spája spoločný sémantický príznak, nič nebráni, aby sme ich spracovali v jednom hesle:

вкамениявам *nedok.* k *вкамения* i *вкамения* premieňať na kameň (*i v rozpráv.*), *geol.* petrifikovať // **вкамениявам (се)**
1. kameniet', premieňať sa na kameň (*i v rozpráv.*), tvrdnúť na kameň, *geol.* petrifikovať sa; **2.** *pren.* kameniet', meraviet'

Zložitosť formy a obsahu tohto slovesa možno pozorovať na jeho dvoch dokonavých tva- roch *вкамения; вкамения*, kde každú lexému charakterizuje iná seméma, na základe čoho sa spracúvajú samostatne:

вкамения *dok.* k *вкамениявам* **1.** skameniet', premeniť sa na kameň (*i v rozpráv.*), *geol.* petrifikovať sa **2.** *pren.* skame- niet', scepnieť, zmeraviet'

вкамения *dok.* k *вкамениявам* premeniť na kameň (*i v rozpráv.*), *geol.* petrifikovať // ~ **се 1.** skameniet', premeniť sa na kameň (*i v rozpráv.*), stvrdnúť na kameň, *odb.* petrifikovať sa **2.** *pren.* skameniet', zmeraviet'

Uvedený model slovníkového spracovania je aplikovateľný pri slovesách *вледенявам* a *впепелявам*. Ostatné bulharské slovesá sú založené na prenesenom význame ich odvodzova- cích menných základov a sú štylisticky príznakové. Na rozdiel od slovesa *вкамениявам*, ktoré v objektivej pozícii možno preložiť do slovenčiny jeho výkladom, slovesá s rovnocennou sé- mantikou *вдървявам, вкокалявам, вкостенявам, вкочанявам, вкременявам* je potrebné prelo- žiť adekvátnymi expresívnymi výrazmi, čo je v týchto prípadoch ťažké, ba nemožné. Lexikogra- ficky možno problém vyriešiť použitím existujúceho subjektového ekvivalentu a v sémantizácii uviesť poznámku „so zmenou vetnej konštrukcie,“ napr.:

вкокаля *dok.* k *вкокалявам* stuhnúť na kosť (*so zmenou vetnej konštrukcie*): *студът му вкокали ръцете – ruku mu skrehli al. stuhli al. zmrzli na kosť od zimy*

5.1.2. Ďalšiu skupinu tvoria stavové rezultatíva odvodené od substantív označujúcich nejakú osobu, človeka alebo zviera. Slovesá možno zjednotiť na základe sémy:

objektové:

„правя някой да стане какво, като какво“ (*дете, идиот, маниак, човек, магаре, теле, таласъм* а pod.) – „robiť z niekoho čo, niekoho čím“ (*вдетинявам, видиотявам, вманиачавам, вчовечявам, вмагарявам* а pod.)

subjektové:

„ставам като какво“ – „stávať sa / stať sa čím, akým“ (*вдетинявам се, видиотявам се, вманиачавам се, вчовечявам се, вмагарявам се* а pod.)

Podobne ako predchádzajúca, je i táto skupina založená na metaforickom posune významu menného základu a okrem ojedinelých výnimiek nemá v slovenčine adekvátne jednoslovné náprotivky. Prekladá sa opisnými výrazmi (napr. *вдетинявам / вдетиня – вдетинявам се / вдетиня се – robiť / urobiť dieťa z niekoho – detinštieť / zdetinštieť, vychádzať / vyjsť na detský rozum; вманиачавам / вманиача – вманиачавам се / вманиача се – robiť / urobiť maniaka z niekoho – stávať sa / stať sa maniakom, zmaniačiť sa; вмагарявам се / вмагаря се – заџаџаť sa / заџаџаť sa ako mulica* а pod.)

Pozoruhodné je sloveso *вчовечявам / вчовеча – вчовечявам се / вчовеча се*, ktoré má analóg s odlišným prefixom *очовечявам / очовеча – очовечявам се / очовеча се*, а ktoré sa na rozdiel od svojho slovenského pendanta v kontexte viaže iba na osobu. Čiže *poľudštieť, zľudštieť* v bulharčine možno iba osobu, teda *učlovečiť, urobiť človeka* z niekoho, *urobiť človekom* niekoho, kým význam „urobiť ľudským al. ľudskejším“ niečo (*poľudštieť zákony, podmienky...*) možno v bulharčine vyjadriť iba slovným spojením *правя по-човешки закони, условия*.

5.1.3. Rozsahom menšie skupiny, ktoré nebudeme ďalej rozoberať, keďže pri nich možno aplikovať tie isté modely lexikografického spracovania, zahŕňajú slovesá odvodené od adjektívnych základov vyjadrujúcich zmyslové vnemy (*вгорчавам / вгорча – robiť / urobiť horkým – вгорчавам се / вгорча се – horknúť /zhorknúť; вкиселявам / вкиселя – окысľоваť / окысľиť – вкиселям (се) / вкиселя се – stávať sa / stať sa kyslým*), kvalitu al. charakter (*влошавам / влоша – zhoršovať / zhoršiť, влошавам се / влоша се – zhoršovať sa / zhoršiť sa; влудявам / влудя – блážниť / poblážниť, влудявам се / влудя се – блážниť sa / zblážниť sa*) а pod. O tom, že predpona *в-* v bulharčine patrí medzi produktívne slovtvorné prostriedky na vyjadrenie zmeny stavu, svedčia mnohé zastarané i v hovorovej reči frekventované nárečové slová (*взверявам, вмързелявам, вцървелявам, вшутявам, вшекерявам* а iné).

5.2. Z konfrontácie materiálu vyplýva, že bulharské predponové stavové rezultatíva s prefixom *в-* а pravidelnou vidovou koreláciou majú v slovenčine adekvátne náprotivky hlavne v rámci subjektových slovies. Nedokonavé tvary bulharských slovies korešpondujú väčšinou so slovenskými sufixálnymi denominálnymi odvodeninami s príponami *-ieť, -núť* а dokonavé tvary prevažne s prefigovanými slovesami s predponami *s-, z-*. Bulharským objektovým slovesám ojedinele zodpovedajú príslušné slovenské jednoslovné pendanty, lexikograficky je potrebné nahrádzať ich opisným slovným spojením.

6. Na záver možno zhrnúť, že stavové rezultatíva, ktoré sme usúvztážnili na základe spoločnej konštitatívnej sémy а spoločných slovtvorných príznakov v rámci slovtvornej paradigmy ako objektové а subjektové slovesá označujúce všeobecne zmenu stavu, tvoria výraznú skupinu v slovesnom systéme obidvoch porovnávaných jazykov. Sú charakteristické nielen rozmanitosťou svojej výstavby, ale aj synonymickými vzťahmi, do ktorých vstupujú s inými lexikálnymi jednotkami. Rozbor svedčí nielen o variabilite slovesnej tvorby v oblasti slovies s významom „zmena stavu,“ ale aj o typologicky zhodných slovtvorných postupoch v obidvoch jazykoch. Na druhej strane odhaľuje pre každý jazyk špecifické výrazové prostriedky, ktoré vzájomne korešpondujú. Cieľom príspevku bolo prispieť aj k objasneniu rozdielnej interpretácie slovies z hľadiska rozdielneho členenia ich významov ako lexikálnych jednotiek najmä v bulharských slovníkoch. Napokon v rámci vybraného slovtvorného typu bulharských prefigovaných slovies s produktívnou predponou *в-* sme poukázali na riešenie problémov pri ich lexikografickom spracovaní v dvojjazyčnom bulharsko-slovenskom slovníku.

LITERATÚRA

- BLANÁR, V.: *Porovnávanie lexiky slovanských jazykov z diachrónneho hľadiska*. Bratislava 1993.
- БОНДАРЕНКО, А. В.: *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград : Наука, 1971.
- DANEŠ, F. – MACHÁČKOVÁ, E.: Slovesný vid z hľadiska sémantického. In: *Slovo a slovesnosť*, 1980, roč. 41, č. 2.
- DANEŠ, F.: K štruktúre slovesných významů. In: *Jazykovedné štúdie*, XII (Peciarov zborník) Bratislava 1974.
- DOKULIL, M.: *Tvoření slov v češtině*. 1. Teorie odvozování slov. Praha 1962.
- GIGER, M.: Syntaktické modelovanie slovenských posesívnych rezultatívnych konštrukcií v rámci dependenčnej gramatiky. In: *Jazykovedný časopis*, 2001, roč. 51, č. 1.
- Грамматика на съвременния български книжовен език*. т. 2. Морфология. Изд. на Българската академия на науките, 1983.
- HORECKÝ, J. - BUZZÁSYOVÁ, K. - BOSÁK, J. a kol.: *Dynamika slovnjej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava 1989.
- ИВАНОВА, К.: *Начини на глаголното действие в съвременния български език*. София 1974.
- KAČALA, J.: Sémantika a tvorenie slovies typu znevýhodniť a znevýhodniť. In: *Slovenská reč*, 1981, roč. 46, č. 1.
- КУЦАРОВ, И.: *Глаголната категория вид на действието в славянските езици*. Славянска филология, т. 23, София 2003.
- MARSINOVÁ, M.: Slovesá z prídavných mien v slovenčine. In: *Jazykovedné štúdie*, 1958, roč. 3.
- Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1966.
- PECIAR, Š.: Funkcie slovesnej predpony s- v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 1963, roč. 28, č. 5.
- Речник на българския език*. т. 1-10. София : Изд. на Българската академия на науките, 1977 – 2000.
- SEKANINOVÁ, E.: Klasifikácia predpôn v slovanských jazykoch na základe štruktúrnej sémantickej analýzy. In: *Česko-slovenské prednášky pre VII. medzinárodný zjazd slavistov*. Varšava – Praha 1973.
- SEKANINOVÁ, E.: *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine*. Bratislava 1980.

Denominal State Resultative Verbs in the Bulgarian and Slovak Languages (With special reference to their lexicographical treatment)

Mária Košková

One distincted group in the verbal systems of the Bulgarian and Slovak languages consists of denominal verbs derived from nominal bases denoting a change of entity, respectively of substance or quality. The author's attention is focused on one representative component of the group, i. e. on verbs with different intention (object and subject verbs). Leaning on the present results of research into these problems as well as on the terminology generally used, she introduces a new term to denote the two groups under investigation: *denominal state resultative verbs*. Referring to linguistic material, the author adduces instances of congruence and difference between the Bulgarian and Slovak linguistic theories as well as between the verbal derivational systems of both languages and she points out to their impact on the treatment of this kind of verbs. Taking into consideration one particular type of Bulgarian verbs containing the productive prefix *â-*, the author discusses problems of lexicographical treatment of these verbs in a bilingual dictionary.

PETER ŽEŇUCH*

Podmienky vzniku cyrilскеj rukopisnej tvorby v priestore východného Slovenska a bývalej Podkarpatskej Rusi

ŽEŇUCH, P.: On Circumstances Fostering Handwritten Cyrillic Literary Creation in the Areas of East Slovakia and Former Subcarpathian Rus'. *Slavica Slovaca*, 39, No. 1, pp. 26-44. (Bratislava)

In this contribution, problems of investigating handwritten Cyrillic literary creation are discussed and some aspects of results accomplished so far are pointed out. The author turns his attention above all to some controversial questions related to interpretation of Cyrillic literary creation from linguistic, historical, cultural and religious points of view. Circumstances promoting paraliturgical song creation on the border of two religiously and culturally differing communities – the Slavonic East and the Slavonic West – are explained.

Some aspects of the traditional, or stereotypical views on cultural, religious and linguistic coexistence in the investigated area are re-defined. The author emphasizes the urgency of rigorous interpretation and re-interpretation of Cyrillic manuscripts originating from the contact area of *Slavia Latina* and *Slavia Byzantina*.

Slavonic studies. Church Slavonic language. Vernacular language. Handwritten Cyrillic literary creation. East Slovakia. Subcarpathian Rus'. Paraliturgical song. Defining factors and stereotypes in language, culture, history, religion and rite.

Rukopisná paraliturgická piesňová tvorba byzantsko-slovanského obradu tvorí špecifický okruh problematiky výskumu duchovnej piesňovej produkcie. Práve hraničné oblasti medzi dvoma jazykovo, kultúrne i historicky jedinečnými konglomerátmi *Slavia Latina* a *Slavia Byzantina* (Orthodoxa) utvorené regiónom východného Slovenska, bývalej Podkarpatskej Rusi (dnešná Zakarpatská oblasť Ukrajiny) a juhozápadnej časti Haliče umožňujú skúmať vzájomné splyvanie či prelínanie nábožensko-kultúrnych tradícií i jazykových vplyvov. Paraliturgická piesňová produkcia, ktorá spadá do uvedeného výskumného okruhu, sa významne uplatnila najmä v 18. a 19. storočí. Jej rozvoj bol podmienený nábožensko-kultúrnym procesom, ktorý sa však vyvíjal a zintenzívňoval už niekoľko storočí predtým. Tento proces sa uskutočňoval nielen vďaka kontaktom obidvoch nábožensko-kultúrnych tradícií, ale osobitnú úlohu v tomto vývinovom procese zohrali vlastné, pre jednotlivé interkultúrne a interreligiózne spoločenstvá špecifické duchovné a nábožensko-kultúrne zdroje.

Osobitú dynamiku rozvoja piesňovej paraliturgickej tvorby umožnili spoločensko-historické súvislosti, najmä však závažná cirkevno-právna udalosť, ktorá v konečnom dôsledku ovplyvnila celkovú konfesionálnu klímu, hoci výrazne neprispela k interobradovej znášanlivosti. Napriek tomu však natrvalo zasiahla religiózno-obradovú sféru nábožensko-kultúrneho života veriacich byzantsko-slovanského obradu.¹ Ide o cirkevnú úniu, ktorá v poľsko-ukrajinskom priestore vznikla

* PhDr. Žeňuch Žeňuch, CSc., Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

¹ Máme tu na mysli predovšetkým *latinizáciu*, ktorá sa prejavuje v tom, že do liturgického života východnej cirkvi, do spôsobu cirkevnej správy, do formácie duchovenstva i zbožnosti ľudu cielene i spontánne prenikajú prvky príznačné pre obradovo západnú (latinskú) formu kresťanstva. Uvedený proces sa v hraničných priestoroch stáva nevyhnutnosťou, lebo nemožno zabrániť vzájomnému ovplyvňovaniu jednej alebo druhej nábožensko-kultúrnej tradície. Ak je tento proces spontánny, je prínosom pre jednu i druhú religiózno-kultúrnu a cirkevno-náboženskú tradíciu. Negatívny rozmer získava vtedy, keď sa stáva násilným, umelým, lebo je živý falošným presvedčením o tom, že sa jedna tradícia (zvyčajne ide o latinskú obradovú tradíciu) pokladá za nadradenejšiu, prednostnejšiu, hodnotnejšiu. S týmito pochybnými tendenciami sa možno vo vývoji zjednotenej byzantsko-slovanskej cirkvi v skúmanom prostredí častejšie stretať, čo sa nakoniec prejavuje aj v paraliturgickej piesňovej tvorbe. Definíciu latinizačných procesov v gréckokatolíckej cirkvi pozri v práci ŽEŇUCH, P. – VASILE, C.: *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti*. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice : Pontificio Istituto Orientale / Slavistický kabinet SAV / Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka, 2003, s. 282.

v roku 1596 (Brestská únia) a v priestore pod Karpatmi (východné Slovensko a Podkarpatská Rus; dnešná Zakarpatská oblasť Ukrajiny) sa uplatnila od roku 1646 (Užhorodská únia). Uvedené roky pritom neznamenujú okamžitý nástup „nových“ cirkevnoprávných či náboženských pomerov, hoci tie vždy závisia od konkrétnej historicko-spoločenskej i kultúrnej situácie, pričom v etnicky, jazykovo, kultúrne i historicky pestrom karpatskom regióne ich nemožno paušalizovať. Nemožno teda rovnako interpretovať podmienky ani dôsledky zavedenia únie v regióne pod Karpatmi a v poľsko-ukrajinskom prostredí Haliče. Obidva regióny sú typické svojím jazykovým, kultúrnym i religióznym vývinom, ktorý sa uskutočňoval nielen v špecifických historicko-spoločenských podmienkach, ale aj v rozdielnych geopolitických a štátnopolitických útvaroch.

V našom príspevku sa síce nebudeme venovať podmienkam vzniku cirkevných únií či latinizačných procesov v kultúrno-spoločenskom alebo historickom meradle;² nie sú predmetom výkladu skúmaného problému, hoci mnohé súvislosti zreteľne poslúžia pri argumentácii o vzniku piesňovej paraliturgickej tvorby v skúmanom regióne.

Na samom začiatku musíme predovšetkým upozorniť na skutočnosť, ktorá síce bezprostredne nesúvisí so vznikom paraliturgickej piesne, ale predovšetkým s jej funkciou, miestom a uplatnením v bohoslužobnom okruhu cirkvi byzantsko-slovanského obradu. Paraliturgická pieseň sa v prostredí byzantsko-slovanskej obradovej tradície chápe predovšetkým ako nekánonická³ pieseň; jej používanie je v bohoslužobnom procese obmedzené.

Hoci sa paraliturgická pieseň zvyčajne interpretuje ako nástroj na propagáciu unionizmu⁴ a vníma sa ako jeden zo základných znakov odlišenia pravoslávnych od gréckokatolíkov, treba upozorniť, že ide o veľmi zjednodušené ponímanie rozdielov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou a jej duchovnosťou, keďže veľmi skoro sa vydanie *počajejského Bohohlasníka* (1790) rozšírilo aj v typicky pravoslávnom prostredí Ruska, resp. práve z tohto priestoru poznáme mnohé staré rukopisné spevníky.⁵ Jeho rozšírenie teda svedčí o širokom používaní paraliturgickej piesňovej tvorby. Vo vydaniach Bohohlasníka pre pravoslávnych veriacich (1884 a 1885) sa jeho obsahová stránka iba veľmi málo zmenila v porovnaní s pôvodným počajejským Bohohlasníkom určeným gréckokatolíkom.⁶ Už na tomto jednoduchom príklade sa potvrdzuje skutočnosť, že pri tvorbe paraliturgických piesní sa uplatňovala cirkevná, doxologická a dogmatická tradícia byzantskej (ortodoxnej) cirkvi. V paraliturgickej piesňovej tvorbe preto netreba hľadať pôvod odlišnosti medzi obidvoma cirkvami.

² O podmienkach, príčinách i dôsledkoch a priaznivých alebo nepriaznivých súvislostiach zavedenia cirkevnej únie pozri napríklad v monografii Бориса Гудзяка *Криза и реформа. Київська митрополія. Царгородський патріархат и генеза Берестейської унії*. Львів 2000. O vzniku Užhorodskej únie pozri napríklad v práci Ludovíta Haraksima *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do r. 1867*. Bratislava : Veda 1961.

³ Liturgické (čiže bohoslužobné) piesne sú *kánonické* piesne a paraliturgické piesne sa charakterizujú ako *nekánonické* piesne, ktoré sa počas liturgie byzantského obradu nespievajú a ani nezastupujú liturgický text, ako sa to zvyčajne praktizuje v latinskej cirkvi.

⁴ „Із залюбування нашого народу до набожних пісень скористалися пропагатори унії, головно василіяни, та зробили набожну пісню одним із засобів пропаганди унії.“ Роговняк Возняк, М.: *Історія української літератури*. У двох книгах. Книга друга. Львів : Видавництво „Світ“, 1994, s. 309.

⁵ Pozri k tomu napríklad в праці ПЕРЕТЦ, В. Н.: *Історико-літературныя іслѣдованія и матеріалы*. Том 1. Изъ исторіи русской пѣсни. Часть 1. С.-Петербургъ 1900.

⁶ Na prelome 19. a 20. storočia *Bohohlasník* počajejských baziliánov s menšími úpravami pre svojich veriacich vydala aj pravoslávna cirkev v rokoch 1884 a 1885 v kyjevskej tlačiarňi, v cholmskej tlačiarňi vyšiel Bohohlasník v rokoch 1894, 1900 a 1903, v Počajeve pod egidou pravoslávnej cirkvi v rokoch 1900, 1902, 1903, v petrohradskej tlačiarňi vyšiel Bohohlasník v rokoch 1900, 1902, 1905 a vo Varšave v rokoch 1934, 1935 a 1969. Vydania z rokov 1894-1969 však obsahujú už mnohé výrazné zmeny v zložení, obsahu a charaktere textov spevníka. Роговняк ГНАТЮК, О.: *Сторінка з історії української духовної поезії – почаївський Богогласник*. In: *Варшавські українознавчі записки*. Зошит 1. Ed. С. Козак. Варшава : Видають оо. Василяни, 1989, s. 123. Pozri k tomu aj PIDLYPECZAK-MAJEROWICZ, M.: *Cerkiewnosłowiańskie druki bazylikańskie w powojennych zbiorach bibliotek polskich a tiež* WITKOWSKI, W.: *Drukarnia bazylikańska w Poczajowie – osiemnastowieczny ośrodek kultury na Wołyniu*. In: *Najstarsze druki cerkiewnosłowiańskie i ich stosunek do tradycji rękopiśmiennej*. Materiały z sesji. Kraków 7–10 XI. 1991. Kraków : Instytut Filologii Słowiańskiej, 1993.

V prostredí formujúcej sa zjednotenej byzantsko-slovanskej (resp. gréckokatolíckej) cirkvi vznikali, predovšetkým na jej propagáciu, aj piesne v duchu unionizmu, alebo sa preberali aj piesne z latinského obradového prostredia bez akejkoľvek nábožensko-dogmatickej úpravy.⁷ Takéto piesne sa prekladali z katolíckych i protestantských kancionálov.⁸ Nemožno však prijať názory o „bezhlavom“ preberaní paraliturgických piesní bez výberu. Nebolo to ani možné, lebo duchovnosť zjednotenej byzantsko-slovanskej (gréckokatolíckej) cirkvi sa ani po prijatí únie nezmenila, ba ani v súčasnosti sa neodlišuje od duchovnosti pravoslávnej cirkvi, s ktorou ju oddávna spája spoločná cirkevno-obradová tradícia.⁹ Vzhľadom na uvedené teda nemožno ani zovšeobecnene konštatovať, že paraliturgická pieseň má iba modlitbový, vyučujúci a moralizujúci charakter,¹⁰ ktorý je typický pre latinskú duchovnú piesňovú tvorbu, lebo aj pre nekánonickú (paraliturgickú) piesňovú tvorbu byzantsko-slovanského obradu je typické ontologické východisko a tradicionalizmus.

Vznik paraliturgických piesní alebo preberanie piesňovej tvorby z latinských spevníkov a ich uplatňovanie v prostredí cirkvi byzantsko-slovanského obradu sa nezačalo bezprostredne po prijatí únie, ani ich používanie nie je iba výsledkom vplyvu západného obradového prostredia po zavedení únie. Paraliturgická pieseň, hoci v súčasnosti nemáme dostatok písomných prameňov, tvorila súčasť duchovného života jednoduchých veriacich od samého počiatku kresťantva. Dnes sa úplne pod tlakom „klasikov“ cyrilскеj paraliturgickej piesňovej tvorby v zmiešanom latinsko-byzantsko-slovanskom obradovom priestore (Vozňak, Hnaťuk, Franko) stereotypne či tradične reprodukuje, že ak také piesne existovali, boli pod vplyvom kultúry, ktorá sa pociťovala ako cudzia a nebrala sa preto do úvahy.¹¹ Práve preto nemožno iba „slepo“ súhlasiť s tvrdeniami, že takéto piesne v prostredí cirkvi byzantského obradu neexistovali, keď v náboženskom živote latinskej cirkvi sa tvorba duchovných piesní datuje už od začiatku stredoveku. Ako dôkaz o používaní podobných duchovných piesní v prostredí cirkvi byzantsko-slovanského obradu dobre poslúži pieseň *Hospodine pomiluj ny* známa ešte z čias veľkomoravského obdobia a teda aj z prostredia byzantskej misie. Osobitne zaujímavý je údaj v dobovom svedectve *Povesti vremennich let*, že pri slávení náboženských obradov popri liturgických spevoch zneli aj žalmy, hymny a duchovné piesne.¹² Osobitným príkladom používania paraliturgickej piesňovej tvorby je fungovanie duchovných piesní neliturgického charakteru u staroobradovcov v Rusku počas pôstne-

⁷ Porovnaj ŽEŇUCH, P.: *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava : Veda, 2002, s. 75-76.

⁸ Niektorým súvislostiam prekladov z latinského obradového prostredia sa vo svojej štúdii venuje Dieter Stern: *Духовный кант – возможности и границы его генеалогической реконструкции*. In: *Russica Romana*, Volume VIII, Pisa – Roma : Istituti editoriali e poligrafici internazionali, 2001, s. 231-237.

⁹ Vo všeobecnosti možno poukázať len na niektoré osobitosti gréckokatolíckej cirkvi, ktoré prijala v závislosti od latinskej cirkvi. Špecifickú kategóriu tvoria najmä niektoré sviatky, ktoré gréckokatolíci slávia v súlade s obradovo latinskou cirkvou (Krista Kráľa, Božského srdca Ježišovho, Presvätej Bohorodičky Spolupiteľky, Prečistého Tela a Krvi Ježiša Krista, ktorý sa v obradovo latinskej cirkvi slávi vo štvrtok po Nedeli všetkých svätých, kým v pravoslávnej cirkvi sa pamiatka Poklony presvätým tajomstvám Tela a Krvi Ježiša Krista slávi vo Svätý a Veľký štvrtok, resp. na tzv. Zelený štvrtok). Samozrejme nemožno zabudnúť ani na niektoré osobitosti cirkevno-právneho charakteru.

¹⁰ Tak sa to napríklad interpretuje v monografii O. Hnaťukovej (Гнатюк, Олександра: *Українська духовна барокова пісня*. Варшава – Київ 1994), kde sa paraliturgická piesňová tvorba označuje ako *duchovná pieseň* zhodne s označením v latinskom obradovom prostredí. (O rozdieloch v chápaní duchovnej piesne v obradovo latinskom prostredí a paraliturgickej piesne v prostredí cirkvi byzantsko-slovanského obradu pozri v našej práci *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku...*, c. d.)

¹¹ Tak sa to uvádza aj v najnovšej práci – katalógu tzv. lemkovských duchovných piesní. Porovnaj k tomu Гнатюк, Олександра: *Українська духовна барокова пісня. Вступ, упорядкування і коментарі Олі Гнатюк*. Львів : Видавництво отців василіанів Мисіонер, 2000, s. 9 („...духовні пісні вважалися явищем вторинним, слабким видгомоном чужої – іноді під цим зрозумілося «ворожої» – культури, і тому не вартим уваги.“)

¹² „... поминающе святое крещенье, и прославляюще бога въ молитвахъ и въ пѣсняхъ и въ псалмѣхъ, поюще господеву ...“ Porovnaj *Памятники литературы древней Руси. Начало русской литературы. XI – начало XII века*. Москва : Художественная литература, 1978, s. 146.

ho obdobia a aliturgických dní.¹³ Klasickým príkladom vzájomného ovplyvňovania je prenikanie duchovnej piesňovej kultúry Západu, či používanie inštrumentálneho (organového) sprievodu v chrámoch byzantského obradu v typicky ortodoxnom priestore koncom 17. storočia v Rusku a na Ukrajine.¹⁴ Práve organ venoval byzantský cisár nemeckému cisárovi Pipinovi Krátkemu v roku 757, ktorý bol natoľko očarený jeho ťubozvučnosťou, že ho prikázal používať ako hudobný sprievod pri chrámovom speve. Dovtedy sa aj v latinskej cirkvi organové sprievody nepoužívali.¹⁵

S kultúrno-religióznym pôsobením západného obradového prostredia sa možno predovšetkým stretnúť v hraničnom priestore, kde bolo toto pôsobenie najväčšie, hoci ani v centrách byzantsko-slovanskej duchovnej kultúry tento vplyv nemožno vylúčiť. Veď aj cirkevná Brestská i Užhorodská únia sa uchytila v priestore styku týchto dvoch kultúrno-obradových priestorov.¹⁶ Podobne ako zavedenie cirkevnej únie, ani existencia paraliturgickej piesne v byzantskom religi-

¹³ Ide o tzv. *стихи*, ktoré možno charakterizovať ako paraliturgické piesne, ktoré sa nikdy nespievajú počas bohoslužobného procesu. Takéto piesne možno označiť ako mimoliturgické (внелитургические), teda paraliturgické piesne. V staroobradovskom prostredí (старообрядческой среде) sa spievali najmä počas pôstov a príprav na sviatky, no nikdy nezastupovali bohoslužobný, liturgický text. Porovnaj НИКИТИНА, С. Е.: *Духовные стихи в современной старообрядческой культуре: место, функции, семантика*. In: История, культура, этнография и фольклор славянских народов. XI. Международный съезд славистов. Доклады российской делегации. Ed. Г. Г. Литаврин. Москва: Наука, 1993, s. 247-259.

¹⁴ Pozri o tom v zborníku *Берестейська унія і українська культура XVII століття*. Ed. Б. Гудяк. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. Dieter Stern vo svojej štúdií *Відносини набожних пісень до літургії у східних слов'ян XVII – XVIII ст.* (Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť). Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 325) uvádza, že do liturgie v typicky ortodoxnom priestore sa dostávali mnohé prvky latinského spôsobu slávenia už v 16. a na začiatku 17. storočia. Usudzuje o tom práve podľa polemického spisu Ivana Vyšenského z roku 1608, v ktorom sa poukazuje na naliehavosť očistiť obrad cirkvi od všetkých latinských nánosov. Vyšensk'kyj tu mal pravdepodobne na mysli duchovné piesne, keď uvádza *латинский смрад пѣсней из церкви изжиденѣте, простою же нашею пѣснию рѣскою поюще Бога благодарите*. Na tomto mieste treba len podotknúť, že zavedenie cirkevnej Brestskej únie (1596) a latinizačný proces sprostredkovaný duchovnou piesňou nemohol za taký krátky čas a v takej silnej miere zasiahnuť byzantsko-slovanskú obradovú tradíciu, aby sa už v roku 1608 (teda len 12 rokov po prijatí Brestskej únie) v ohnivom obrannom spise o tomto probléme malo tak dôrazne hovoriť. Výrazný nástup paraliturgickej piesňovej tvorby a jej uplatňovanie aj v rámci liturgie však pritom mohol priamo súvisieť s dôsledkami zavedenia únie, no vznik takejto tvorby však so zavedením únie stotožňovať nemožno.

¹⁵ Organ bol natoľko drahý hudobný nástroj, že všetky latinské chrámy nemohli byť ním odrazu vybavené, a tak až do 17. storočia sa aj mnohé katolícke chrámy v Uhorsku zaobišli bez organu. (Porovnaj k tomu КАЧІС, L: Roky 1670 – 1674 – medzník v dejinách slovenskej hudby? In: *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu (z príležitosti 300. výročia úmrtia Tobiáša Masníka)*. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 229-238.) Žiada sa však zdôrazniť, že organ pôvodne slúžil predovšetkým ako hudobný sprievod v divadle, cirkuse, pri svetských orgiách na dvoroch panovníkov i kléru. Organová hudba sa používala pri hýreniach a svetských slávnostiach. Organ bol teda spojený predovšetkým s profánnym prostredím, preto jeho uplatňovanie v sakrálnom prostredí, v prostredí chrámu a náboženských obradov vyvolával nechuť už od čias sv. Hieronyma („вѣра в амфітеатри, dnes в свѣтѣ Ціркви, вѣчер в циркусе а рано при олтарі“ – porovnaj SZABOLCSI, B.: *Dejiny hudby*. Praha – Bratislava: ŠHV, 1962, s. 45-46). Práve tento moment sa z pastoračných dôvodov najviac zdôrazňuje. Opodstatnenosť uvádzaného stanoviska umocňujú pohanské cirkusové predstavenia, počas ktorých boli kresťania vydávaní na smrť. Nepoužívanie organového sprievodu v chráme byzantského obradu preto alegoricky znamená aj posilnenie rozdielu medzi pohanským a kresťanským svetom. Porovnaj k tomu MARINČÁK, Š.: *Kapitoly z dejín byzantskej hudby*. Bratislava: Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 1998, s. 46-47. Vylúčenie akéhokoľvek inštrumentálneho sprievodu, takého typického pre svetských spevákov, ktorí mali pochybnú povest', znamená jasný rozdiel medzi profánnym a sakrálnym prostredím. V sakrálnom prostredí iba ľudský hlas spĺňa predpoklady citlivého hudobného nástroja. Podľa byzantskej tradície hudobný prvok pri bohoslužbách nezohráva žiadnu úlohu. Spev sa nevníma ako skrášlenie bohoslužieb, nie je ani hudobným sprievodom liturgie. Hudobný prvok požíciava obsahu slova emocionálne zafarbenie. Preto ak hudba nie je spojená so slovami a bohoslužobnými úkonmi (rítom), podľa východnej bohoslužobnej tradície neplní nijakú funkciu. Z tohto dôvodu nemožno oddelene vysvetľovať slovo, spev a rítus. Slovo, hudba (spev) a rítus sú neoddeliteľnými a formujúcimi prvkami byzantskej bohoslužby. Porovnaj МАРТЫНОВ, В. И.: *Пение, игра и молитва в русской богослужебно-певческой системе*. Москва: Филология, 1997, s. 118 a tiež ВИТОВЕС, P.: *Худебні літургичкѣ традице Православні цркве*. Brno 1998, s. 5-6. Pozri aj ŽEŇUCH, P.: *Medzi Východom a Západom...*, s. 71-72.

¹⁶ Samozrejme, že tu netreba vidieť len jednostranné pôsobenie z latinského prostredia. Aj z byzantsko-slovanského Východu do nábožensko-kultúrnej tradície Západu prechádzajú mnohé prvky. Najmarkantnejším príkladom je svätenie

óznom priestore nie je výsledkom krátkeho bezprostredného aktu, ale je dlhodobým procesom. Ani presadenie a uplatnenie spomínaných dvoch cirkevných únie sa neukončilo ich prijatím. Podobne aj vznik a uplatňovanie paraliturgickej piesne v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí je dlhodobým procesom, ktorý sa s veľkou určitosťou započal dávno pred snahami zaviesť úniu, hoci sa vo väčšej intenzite prejavil až po jej zavedení.¹⁷

V tejto súvislosti si treba uvedomiť veľmi závažnú skutočnosť: Cirkev nie je iba inštitúcia, ktorej fungovanie sa koordinuje prostredníctvom administratívnych, cirkevno-právnych alebo iných dogmaticko-religiózných princípov. Je to predovšetkým živý organizmus ľudí – veriacich, pre ktorých táto – nazvime ju – „organizačno-religiózna“ zložka nie je podstatná. Omnoho dôležitejšia je pre veriaceho človeka duchovnosť, religiozita, jazyk, obrad, náboženská tradícia, spev – teda všetko to, čo aj po zavedení cirkevnej únie zostalo súčasťou tradície zjednotenej byzantsko-slovanskej (gréckokatolíckej) cirkvi. O zavedení únie alebo o ďalších „organizačno-religiózných“ súvislostiach jednoduchí veriaci a často ani sami kňazi dedinských cerkví neboli odrazu a v plnej miere informovaní. Život veriaceho sa po zavedení únie vo vzťahu k obradu, chrámu, tradícii prakticky, teda vo svojej praxi, vôbec nezmenil.

Vznik paraliturgickej piesne z vyššie uvedených dôvodov nemožno preto nijako časovo ohraničiť, toľž nie žiadnym cirkevno-právnym aktom – je to neohraničiteľný proces, ktorý možno porovnať s formovaním slovesnej duchovnej kultúry ako celku.

Ďalej sa však natiskajú niektoré iné skutočnosti, ktoré úzko súvisia s etnicko-kultúrnymi i jazykovými podmienkami:

Nami skúmané prostredie, ktoré leží na hranici dvoch kultúrno-religiózných konglomerátov, je zvyčajne multilingválne (bi-, trilingválne). Veriaci byzantsko-slovanského obradu (v závislosti od regiónu) používali nielen materinský jazyk, ale aj ďalší (živý) slovenský, rusínsky, ukrajinský, poľský jazyk. Často dobre poznali aj niektoré neslovanské jazyky, predovšetkým úradný latinský jazyk, ďalej nemecký alebo aj maďarský jazyk.¹⁸ Jazyková znalosť je teda dôležitým predpokladom preberania piesní z rozličných kancionálov i predpokladom pre úpravy jednotlivých textov, ktoré už v predunijnom období i tesne po zavedení únie boli ľahko prístupné. Zvyčajne nejde striktne o katolícke spevníky alebo kancionály (veď aj v nich sa nachádzajú piesne prevzaté z protestantských spevníkov). V nami skúmanom priestore boli k dispozícii rozličné spevníky, napríklad z česko-slovenského prostredia *Rohov kancionál* (1541), *Komenského kancionál* (1659),

veľkonočných jedál na sviatok Paschy v latinských chrámoch v obradovo zmiešanom prostredí, či posvätenie ozimín na svätého Juraja, posvätenie plodov na sviatok Narodenia Bohorodičky a pod. Špecifikom je aj účasť veriacich obidvoch obradových tradícií na slávení sviatkov podľa dvoch kalendárových tradícií (juliánskeho i gregoriánskeho kalendára – o problematike zjednotia kalendárov v obradovo zmiešanom regióne pozri LACKO, M.: The Reduction of the Number of Feast Days for the Catholics of the Byzantine Rite in Hungary in the XVIII Century. In: *Slovak Studies*. 4. Historica. 2. Cleveland – Roma : Slovak Institute, 1964, s. 197-215), ďalej tu patrí spoločné uctievanie milostivých ikon (Čenstochová, Pócsa, Klokočov a i.) i používanie paraliturgických piesní pri spoločných procesiách na milostivé miesta a k ikonám. K najstarším a nesporne najzaujímavejším prejavom vplyvania religiozne byzantského prostredia na obradovo latinské prostredie je skutočnosť, že do latinského bohoslužobného okruhu sa z Východu dostalo slávenie dvoch najkrajších mariánskych sviatkov: Zosnutia Bohorodičky (15. august) a Počatia Anny (8. december), ktoré sa však vzápätí pod tlakom dogmy o Nepoškvrnenom počatí Bohorodičky (19. storočie) chápe na Východe mylne ako latinský sviatok (porovnaj k tomu MINAŘIK, M.: *Mariánská dogmata*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1991, s. 5 a 31).

¹⁷ Takýmto zložitým vývinovým procesom cirkevno-kultúrneho života je poznačený práve nami skúmaný región, preto vcelku jasnú a jednoduchú skutočnosť zavedenia únie nemožno „len tak“ aplikovať, resp. implantovať na súvislosti vzniku paraliturgickej piesňovej tvorby bez toho, aby sme si uvedomili zložitosť tohto procesu, k čomu Dieter Stern dodáva, že baroková tvorba piesní s náboženským obsahom pomáhala otvárať byzantský Východ latinskému Západu. („Es bedeutet auch eine Öffnung des byzantinischen Ostens für Einflüsse aus dem katholischen Westen.“ Porovnaj STERN, D.: Ostslavische cantiones und Kantionale: Ursprung und Verbreitung. In: *Sakrale Grundlagen slavischer Literaturen*. Ed. H. Rothe. München : Verlag Otto Sagner, 2002, s. 108-109).

¹⁸ V jazyku cyrilských paraliturgických piesní sa v nami skúmanom prostredí možno stretnúť aj s cyrilskými zápsmi niektorých maďarských či nemeckých slov a fráz.

Olomoucký kancionál (1559), *Rozenplut* (1601), *Hlohovského kancionál* (1622), *Tranovského Cithara sanctorum* (1636) *Šteyerov kancionál* (1683), levočské i trnavské vydanie *Cantus catholici* (1655, 1700); z poľského prostredia to boli napríklad *Na potomne czasy z płaczem modlitwy albo piosnki nabożne* (1606), *Pienia nabożne, wszystkim na poprawę żywota napisane...* (1609), *Parthenomelica albo Pienia nabożne o Panie naświętszej...* (1613), *Pieśni o Męce i Zmartwychwstaniu Pana Jezusowym* (1626), *Pieśni adwentowe...* (1627), *Pieśni postne starożytnie...* a mnohé ďalšie. Vplyv cirkevnoslovanskej rukopisnej či tlačenej spevníkovej tradície Východu tu netreba osobitne zdôrazňovať.

Práve tlačené katolícke i protestantské kancionály slúžili ako podklad pri preberaní piesní, hoci ani existencia tlačených kancionálov nemusí vždy znamenať prevzatie piesne prostredníctvom tlačeného prameňa. Známe a obľúbené piesne sa preberali, prekladali či prispôbovali jazykovému vedomiu používateľov spontánne, často aj bez sprostredkovania zápisom, vďaka svojej populárnosti. Iné piesne sa verne odpisovali, hoci aj v takýchto odpisoch možno pravidelne a jasne odhaliť vplyv miestneho jazykového vedomia či kultúrno-religiózneho koloritu i regiónu. Do rukopisných spevníkov sa paraliturgické piesne dostali v hojnosti svojich variantov práve vďaka rozšírenosti a obľúbenosti.

Vzhľadom na to, že rukopisná cyrilská spevníková tvorba je odkázaná na prepisovanie, úhladné poloustavné zápisy paraliturgických piesní z konca 17. a zo začiatku 18. storočia predpokladajú staršiu rukopisnú predlohu.¹⁹ Väčšina cyrilských rukopisných spevníkov sa prepisovala aj niekoľko týždňov alebo mesiacov. Nemožno teda spájať vznik spevníka so vznikom piesní. Výskyt variantov jednej piesne v rozličných spevníkoch z približne rovnakého obdobia na takom geograficky, politicky a jazykovo členitom území umožňuje predpokladať, že pieseň vznikla dávno predtým, ako je známy jej zápis. Možno teda konštatovať, že aj v najstarších známych rukopisoch sa nachádzajú piesne, ktoré boli získané z ešte starších prameňov, ktoré sa nám podnes nezachovali a pri výbere nemuseli byť do novších rukopisných spevníkov prepísané.

Máme však aj poznatky iba o miestnom, regionálnom výskyte piesne, resp. o miestnom preklade, prepise alebo prevzatí niektorej duchovnej piesne. Takýto výskyt piesne zvyčajne neznamená jej okamžité širšie uplatnenie v paraliturgickej piesňovej kultúre v skúmanom priestore. Jej rozšírenie v podobe zápisov variantov však možno niekedy nájsť v spevníkoch, ktoré sú datované o niečo neskoršie. Popri prekladoch latinských kantov sa v spevníkoch paraliturgických piesní nachádzajú aj také piesne a ich varianty, ktoré vznikali ďaleko na východ od Karpát. Či to azda nesúvisí s tým, že paraliturgická piesňová tvorba vznikala a fungovala nielen na hranici medzi Východom a Západom slovanského sveta?²⁰ Či z uvedeného dôvodu nemožno uvažovať o tom, že „ruka v ruke“ s duchovnou piesňovou tvorbou Západu vznikala paraliturgická pieseň Východu skôr, ako sú známe jej zápisy v známych cyrilských rukopisných spevníkoch?

Paraliturgická piesňová tvorba, ako sme už na to upozornili vyššie, je vlastne nekánonická; piesne nemožno spievať počas bohoslužobných obradov v cirkvi, na rozdiel od duchovných piesní v katolíckych a protestantských chrámoch. Azda aj preto sa paraliturgická piesňová produkcia

¹⁹ Neprepisovali sa len liturgické texty (mineje, triodiony, liturgikony) alebo knihy poučení či kázne. Vznikali a prepisovali sa aj piesne náboženského obsahu, ktoré liturgický charakter nemali. Zvyčajne to boli piesne s náboženským, nábožensko-historickým obsahom, piesne doxologického, mystagogického i kerygmatického charakteru, v ktorých sa jasne črtalo ontologické hľadisko založené na tradicionalistickom chápaní sprítomnenia opisovanej udalosti, duchovnej reflexie či sviatku. Na tomto pozadí je možné odhaliť fungovanie človeka – jednotlivca ako súčasť kozmického systému (kozmológia).

²⁰ O najstarších zápisoch cyrilských paraliturgických piesní vo východoslovanskom priestore pozri v prácach *Spiritual Songs in Seventeenth-Century in Russia. Edition of the MS 1938 from Muzejnoje Sobranie of the State Historical Muzeum in Moscow (GIM)*. Trans. and Ed. by Olga Dolskaya. Editorial Note by Hans Rothe. In: Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe B: Editionen. Köln – Weimar – Wien : Böhlau Verlag, 1996, s. 72. ROTHE, H.: *Die älteste ostslavische Kunstdichtung 1575 –1647*. I. Gießem: 1976 a tiež STERN, D.: *Ostslavische cantiones und Kantionale: Ursprung und Verbreitung*, s. 107.

často vníma iba ako výsledok vplyvu obradovo latinskej kultúry a jej piesňovej tvorby. Aj liturgický jazyk cirkvi byzantského obradu je cirkevná slovančina národnej redakcie;²¹ teda tu nemožno dôvodiť tak, ako sa to zvyčajne uvádza pre obradovo západnú (latinskú) cirkev, kde sa liturgia slávila výlučne v latinskom jazyku: Používanie duchovnej piesne v ľudovom jazyku naplno (spevom) zapojilo veriacich do účasti na Božskej službe v chráme. Prenikanie ľudového jazyka do latinskej liturgie sa teda uskutočňovalo iba prostredníctvom duchovnej piesne v živom, ľudovom jazyku (*lingua vernacula*). Treba však podotknúť, že používanie duchovných piesní počas latinských bohoslužobných obradov nebolo živelné (neorganizované),²² lebo sa zvyčajne tiež stretávalo s nevdôľou. Piesňová kancionálová a duchovná produkcia i používanie duchovných piesní v latinskom obradovom prostredí sa preto prísne podriadovali cenzúre. Tento stav v latinskej cirkvi vlastne zapríčinil zákaz používania piesní v ľudovom jazyku známy ako *cantionum prohibito* z roku 1408. Tak sa v latinskej liturgii na dlhý čas uplatnilo len zopár piesní, ktoré bolo dovolené spievať v ľudovom jazyku: *Buoh náš všemohúcy, Hospod'ině pomiluj ny, Swatý Wáclave a Yezu Kriste štědrý kněze*. Tieto piesne boli nielenže populárne v latinskom obradovom prostredí, ale svoje zázemie našli aj v prostredí byzantsko-slovanskej cirkvi, o čom nás presvedčajú ich varianty v cyrilských rukopisných spevníkoch. Najrozšírenejšia je pieseň *Buoh náš všemohúcy*:

Богъ намъ всѣхъмогущи всталъ з мертвыхъ сщгъ.
 Тежъ и мы маеме з мертвыхъ встати а ѣ Христомъ паномъ превывати
 Панъ Богъ отмѣнилъ вшитокъ свѣтъ свою сѣтзю смѣртю.
 Три дни лежалъ з гробѣ даль пробити бокъ совѣ,
 ршцѣ и носѣ тежъ обѣ на спасеніе, чловецѣ, товѣ.
 Панъ Богъ ...
 Три Маріи ходили, Ісѣ Хрѣста гладали
 хотѣли егѡ мастити, але егѡ тамъ южъ не могли знати
 Панъ Богъ ...
 Гды южъ драгъ ѣхали, и такъ совѣ мовили
 естъ тамъ камень не малый а ктожъ намъ егѡ швали
 Панъ Богъ ...
 Повѣщъ же намъ, Маріа, где еѣ Хѣ видѣла?
 Видѣлаамъ егѡ на мѣци носилъ корѣнъ на ршци
 Панъ Богъ ...
 Гды южъ они тамъ прішли и надъ гробомъ станули,
 ангель рекънзлъ такъ до нихъ Не бойтеса, Маріи,
 Панъ Богъ мнани естъ з вами.
 Ісуса вы гладате, але тѣ егѡ незнайдете,
 всталъ изъ мертвыхъ тѣ нѣтъ го толко одѣна zostало егѡ
 Панъ Богъ ...
 Але итѣ до Галілеа и тамъ егѡ знайдете.
 повѣщте тамъ оученикомъ, ижъ всталъ Хѣ на вѣкѣ вѣкомѣ б̄
 Гды южъ они тамъ прішли, Ісѣ Хѣ тамъ знашли.
 Хгѣли егѡ тамъ мастити, и честъ хвалу еамъ воздати б̄
 И мы такъже егѡ хвалме и весело хвалме и весело спѣвайме:
 Ісѣ Хѣ з мертвыхъ всталъ а звѣтаство шрималъ
 Панъ Богъ ...²³

²¹ V priestore pod Karpatmi na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi sa používa cirkevná slovančina haličsko-ukrajinskej redakcie prispôbena jazykovému vedomiu používateľov.

²² Používanie piesní počas liturgie v západnom obradovom prostredí podliehalo istým pravidlám. Piesne sa dôsledne vyberali a nebolo možné ich svojvoľné, spontánne použitie. O používaní duchovných piesní počas latinských bohoslužobných obradov pozri Kačic, L.: *Cantus Catholici a dobová liturgická prax na Slovensku*. In: *Cantus Catholici a duchovná pieseň 17. storočia v strednej Európe*. Ed. L. Kačic. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 67-78.

²³ Pieseň publikujeme z *Moskovského spevníka* (fol. 122r – 122v) v cyrilskom prepise podľa transliterácie do graždanky od Františka Tichého (*Československé písně v Moskevském zpěvníku*. Praha a Bratislava : Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze, 1931, s. 55-56). Cyrilské varianty piesne v našom prostredí poznáme ešte z Juhasevičových spevníkov: *Ju 4(3)*, fol. 39r – 39v a *Ju 5*, fol. 69r – 69v.

Práve v zmiešanom obradovom prostredí dochádzalo k tomu, že veriaci jednej i druhej cirkvi na tzv. veľké sviatky (Pascha, Kristovo narodenie a pod., v závislosti od dvoch cirkevných kalendárov) navzájom naštevovali svoje chrámy,²⁴ kde spoločne spievali populárne duchovné alebo paraliturgické piesne.

Veľmi zaujímavé je aj uplatňovanie niektorých paraliturgických piesní prevzatých z poľských katolíckych spevníkov zo začiatku 17. storočia. Ide napríklad o tieto piesne z obdobia 14. – začiatku 17. storočia:²⁵ *Веселый на дне ет настѧ котрого ѓ на каждый жадалъ*²⁶ – *Wesoły nam dzień nastal*;²⁷ *Є дшо всѧка набожна къ милому Бѣгу складна*²⁸ – *Duszo wszelka nabożna*;²⁹ *Єще Бѣже всемогущий, збавленн грѣшныи прагнущий*³⁰ – *Ojcie Boże weschmogący*;³¹ *Аггль пастырѣ мовилъ, же сѧ хѣъ народилъ*³² – *Aniol pasterzom mówił*³³ a ďalšie. Do tohto súboru patrí aj široko populárny preklad latinského hymnu *Dies irae* v cyrilských rukopisných spevníkoch haličsko-poľskej proveniencie,³⁴ či výskyt ukrajinských paraliturgických piesní v poľských katolíckych spevníkoch,³⁵ alebo pieseň *Ідуть лѣта егво свѣта*, ktorá sa podobá latinskej básni *Vitae vanitas et ventura aeternitas* zo zbierky *Poesis docens et delectans* (1711),³⁶ čo významne poukazuje na prepojenosť jednej i druhej obradovej tradície.

O vzájomnom prelínaní či preberaní svedčí aj pieseň venovaná českému svätcovi *Jánovi Nepomuckému* zapísaná v *Moskovskom spevníku* zo začiatku 18. storočia:³⁷

Пѣсенъ новъ заспѣваемъ ИИХЪ СВѢТОМУ
Ѣ НЕМЖЕ БѢГЪ ХТЕЛЪ БЫТЪ КРОЛЕМЪ ВЕЧНЫМЪ
КАЖДЫЙ ВЕР ТОМУ.
ОУМЕЛЪ СПОВЕДЪ МЕЛЧАТИ,
СЛОВО БѢЖЕ ГЛАСИТИ
НЕПРЕСТАВАЛЪ ЗА СЕБЕ ВЕРНЕ ОРОДОВАТИ БѢ

²⁴ Doklady o týchto praktikách na východnom Slovensku máme napríklad v latinských vizitáciách Michala Manuila Olšavského, ktoré v prekladoch do ukrajínčiny publikoval Vasyľ Hadžega. Pozri Гаджега, В.: Додатки до исторій русинѡв и рускихъ церквей в Ужанской жупѣ. In: *Науковий зборник тов. Просвѣта*, 1923, 1924; роѣ. II, III; s. 1-64, s. 155-239; ТЕНЖЕ: Додатки до исторій русинѡв и рускихъ церквей в був. жупѣ Земплинской. In: *Науковий зборник тов. Просвѣта*, 1931, 1932, 1934, 1935, 1937; роѣ. VII-VIII, IX, X, XI, XII; s. 1-167, s. 1-67, s. 17-120, s. 17-182, s. 37-83; ТЕНЖЕ: Додатки до исторій русинѡв и рускихъ церквей в Ужанской жупѣ. In: *Науковий зборник тов. Просвѣта*, 1923, 1924; роѣ. II, III; s. 1-64, s. 155-239; ТЕНЖЕ: Додатки до исторій русинѡв и рускихъ церквей в був. жупѣ Земплинской. In: *Науковий зборник тов. Просвѣта*. 1931, 1932, 1934, 1935, 1937; роѣ. VII-VIII, IX, X, XI, XII; s. 1-167, s. 1-67, s. 17-120, s. 17-182, s. 37-83.

²⁵ Súpis najstarších piesní z vybraných kancionálov a chronologický súpis poľských katolíckych kancionálov 17. storočia pozri v práci TARLIŃSKI, P.: *Katolicka pieśń kościelna w języku polskim w pierwszej połowie XVII wieku*. In: *Cantus Catholici a duchovná pieseň 17. storočia v strednej Európe*. Ed. L. Kačic. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 67-78.

²⁶ Pozri v *Kamienskom Bohohlasniku* na fol. 96r (s. 191) – 97v (s. 194).

²⁷ *Pieśni o Męce i Zmartwychwstaniu Pańskiego świętu przyzwoite z roku 1626*.

²⁸ Pozri v *Kamienskom Bohohlasniku* (1734), fol. 80v (s. 160) – fol. 81r (s. 161).

²⁹ *Pieśni postne starożytnie...*

³⁰ Pozri v *Kamienskom Bohohlasniku* (1734), fol. 83v (s. 166) – fol. 85r (s. 169).

³¹ *Pieśni o Męce i Zmartwychwstaniu Pana Jezusowym*. 1626.

³² Porovnaj *Niżnotvarożský spevník* (začiatok 18. storočia), fol. 37v – fol. 38v.

³³ *Pieśni zwyczajne narodzenia Pańskiego świętu przyzwoite*. 1626.

³⁴ Pozri napríklad v katalógu incipitov piesní *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720. Incipitarium. I. Anonyme Texte* (s.105). Zusammengestellt von Franz Schäfer und Joachim Bruss. Bausteine zur Geschichte der Literatur bei den Slaven 23/1. Ed. H. Rothe. Köln – Wien : Böhlau Verlag, 1984.

³⁵ Ту поровнај ПЕРЕТЦ, В. Н.: *Историко-литературныя исслѣдованія и материалы*. Том 1. Изъ исторіи русской пѣсни. Часть 1. С.-Петербургъ 1900 – najmä kapitola *Малорусскія вирши въ польскихъ рукописныхъ сборникахъ XVII – XVIII в.*, s. 93-123.

³⁶ Porovnaj MINÁRIK, J.: *Žeňuch, P.: Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava : Veda, 2002. 288 s. *Medzi recenziou a ... medzi štúdiou*. In: *Slovenská literatúra*, 2003, roč. 50, č. 6, s. 510-516.

³⁷ Fol. 42r – 42v (prepis do graždanky porovnaj v práci ТИХЫ, F.: *Československé písně...*, s. 67-68).

Вихваляйте, проспевайте
 вшецкии крестяне се радуйте,
 выдавайте вы хвалы новы.
 Непомощки сѣи Ииъ,
 нашъ охранце, нашъ краанъ
 славе в нѣе за све скѣтки естѣ корюнованъ бѣ
 Же кролеви жадней волѣ не хтеа чинити,
 даа го крааъ мѣчеденего з мостѣ згодити
 такъ ѣ Молдаве оутопитъ,
 хтеа го неакъ заганитъ,
 же емѣ краловней споведъ не хтеа выдати бѣ
 Мыслеа крааъ, же посмеа зведеа Ииа сватеа
 поневажъ згодити даа з мостѣ Працкеа
 Такъ го ницѣ не заганитъ,
 Молдавѣ с нимъ посветитъ,
 до небескей, до ангелскей славы спровадитъ
 О патроне сватый Ииѣ,
 ты нашъ краане,
 рачъ наа, рачъ наа вслышецъ
 а вслышецъ о небески Ииѣ.
 Оупросъ покой сватый
 небесъ давно в небе взатый
 ѣ тебѣ ѣ невѣ дай пребывати.

Osobitnú úlohu pri interpretácii paraliturgickej rukopisnej spevníkovej tvorby zohráva proveniencia, označovanie miesta vzniku piesne alebo spevníka. Často sa možno stretnúť s tým, že sa miesto vzniku spevníka zvyčajne spája s miestom nálezu. Na nedokonalosť takéhoto prístupu dobre ukazuje jazyk piesne, ktorý obsahuje mnohé prvky používaného ľudového jazyka – nárečie (dialekt). Práve na základe jazykových prvkov možno skúmaný variant piesne alebo celý spevník zaradiť do kontextu tej-ktorej národno-kultúrnej a jazykovej tradície.

V skutočnosti sa iba v obmedzenej miere pri určovaní proveniencie uplatňuje tzv. *historický princíp*, podľa ktorého sa miesto vzniku, resp. lokalizácia spevníka alebo piesne uvádza podľa objektívneho miesta vzniku: Ak napríklad rukopisná pamiatka sa v 17. storočí spája s Rakošimou alebo rukopisný spevník z prelomu 18. a 19. storočia vznikol v Nevickom na Podkarpatskej Rusi, je zavádzajúce na označenie lokality vzniku týchto rukopisov použiť dnešné označenie – *na Ukrajine*, lebo bývalá Podkarpatská Rus (dnešná Zakarpatská oblasť Ukrajiny) pripadla bývalému Sovietskemu zväzu (a teda stala sa súčasťou Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky, dnešnej Ukrajiny) až po druhej svetovej vojne (v roku 1945).

Podobné súvislosti možno konštatovať aj pri lokalizácii rukopisného cyrilského spevníka *Kamienského Bohohlasníka* z roku 1734, ktorý vznikol v dedine Kamiienka na Spiši. V najnovšej ukrajinskej vedeckej spisbe sa však stretneme s lokalizáciou: Кам'яна, грибовського округу³⁸ napriek tomu, že z historického hľadiska dedina Kamiienka (Кам'яна) patrí k Spišskej stolici (osídlená bola Slováckmi i Rusínmi a od roku 1492 do roku 1772 bola síce v poľskom zábore, no do grzybowského okresu nikdy nepatrila). O jej príslušnosti k poľskému kultúrnemu prostrediu teda nemôže byť ani reči. Kamiensky Bohohlasník vznikol v bývalom popradskom dekanáte v Spišskej stolici.

Ak sa na lokalizáciu spevníkov v tej istej publikácii³⁹ používa princíp proveniencie podľa súčasného geopolitického členenia,⁴⁰ je veľmi zavádzajúce označovať ďalší spevník, ktorý je zjavne

³⁸ Porovnaj k tomu ГНАТЮК, О.: *Барокові духовні пісні Лемківщини...*, s. 40. O tzv. „západoukrajinskej“ proveniencii hovorí vo svojej monografii aj Jurij Medveduk („Яскравий приклад такого пісенника є Кам'янський Богогласник 1734 року, як і низка інших подібних збірників, передовсім західно-українського походження.“). Porovnaj k tomu prácu *Пісні до почаївської Богородици*. Львів : Місіонер, 2000, s. 104.

³⁹ Гнатюк, О.: *Барокові духовні пісні Лемківщини...*, s. 22.

⁴⁰ Čiže ak spevník napríklad vznikol v niektorej osade alebo meste na Spiši (teda už spomínaný Kamiensky Bohohlasník), ktoré bolo v 18. storočí v poľskom zábore.

východoslovenskej proveniencie, lebo pochádza z Nižného Tvarožca neďaleko Bardejova, za pamiatku z Uhorskej Rusi, nehľadiac na to, že ide o spevník z podobného slovensko-poľsko-ukrajinského pomedzia ako Kamiensky Bohohlasník. Veľmi „populárne“ je v ukrajinskej vedeckej spisbe označovať cyrilskú rukopisnú spevníkovú produkciu z východného Slovenska spolu s cyrilskou tvorbou z Podkarpatskej Rusi „unisono“ ako zakarpatsko-ukrajinskú. Výpočet takýchto „zakarpatsko-ukrajinských“ spevníkov podáva vo svojej štúdií Jurij Medvedyk.⁴¹ Preto ani neudivuje, že v *Slovenskom biografickom slovníku. Zväzok II.* (Martin: Matica slovenská, 1987, s. 527) sa Ján Juhasevič – kantor a učiteľ v Nevickom na prelome 18. a 19. storočia – vníma ako zakarpatsko-ukrajinský folklorista len zato, že pôsobil na teritóriu dnešnej Ukrajiny. Jeho rukopisná spevníková tvorba, ktorú tento „zakarpatský“ folklorista zozbieral v okolí dediny Príkra neďaleko Prešova v srdci Šariša i ďalšie rukopisné spevníky, ktoré neskoršie vznikli za podobných podmienok v Nevickom, sa pokladajú za ukrajinskú kultúrnu pamiatku podľa zásady „čo je zapísané cyrilikou, patrí do východoslovanského, presnejšie ukrajinského kultúrneho prostredia.“ Tento princíp sa uplatňuje aj v prácach publikovaných v renomovanej sérii *Analecta OSBM*, ktoré s určitou pravidelnosťou vychádzajú v Ríme.⁴² Podobne sa problém pertraktuje v knižných prácach Bohdany Krysovej⁴³ i Oleksandry Hnaťukovej.⁴⁴ S „nepresnosťami“ tohto charakteru sa často pod tlakom spisby vydávanej „silnejším národom“ stretáme aj v neslovanskej vedeckej spisbe na Západe, kde sa napríklad spomínané dvojmyselnosti (najmä pre neznalosť reálií) vnímajú ako skutočnosť.⁴⁵ Do kontextu podobných sentencií či tvrdení potom už ľahko zapadne vyjadrenie Oleksandry Hnaťukovej o rukopisnej tvorbe „Lemkovščiny“, ku ktorej jednoznačne zaraďuje aj dva najstaršie rukopisné spevníky cyrilskej byzantsko-slovanskej paraliturgickej piesňovej kultúry z východného Slovenska *Kamiensky Bohohlasník a Nižnotvarožský spevník*: „Порівняння цих текстів з записами духовних пісень з інших регіонів України показує, що культура Лемківщини, попри різні політичні перешкоди, була невід’ємною частиною української культури в одночас вираючи в себе елементи західної духовної культури.“⁴⁶

Pri podrobnejšom skúmaní tejto definície možno zistiť, že sa neprihliada na veľmi závažnú historickú skutočnosť, ktorá nastala po porážke Turkov pri Viedni (1683). Dôsledky tejto udalosti badať až neskoršie, v polovici 18. storočia, keď na uprázdnené miesta po vojnových udalostiach, tureckých represáliách i povstaleckých aktivitách zo začiatku 18. storočia prichádzajú od severu a severovýchodu kolonisti rusínsko-ukrajinského pôvodu. Tí už mali svoju jazykovú a národno-kultúrnu orientáciu jasne vyhranenú a v novom prostredí nesplynuli s domácim obyvateľstvom, čo nakoniec potvrdzuje stav haličsko-ukrajinskej redakcie liturgického cirkevnoslovanského jazyka, ktorá sa podnes používa v chrámoch cirkvi byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku rovnako v slovenskom a rusínskom či ukrajinskom prostredí.

⁴¹ Деякі тенденції становлення і розвитку церковно-слов’янського пісенного репертуару в паралитургічній культурі Закарпаття та Східної Словаччини від середини XVII до початку XIX ст. In: *Slovenská, latinská a cirkevnoslovanská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 423-424.

⁴² Tu treba predovšetkým uviesť štúdiu venovanú našej problematike od Štefana Pappa *Духовна пісня на Закарпатті*. In: *Analecta OSBM*, t. VII/XIII. Rím 1971 alebo dvojdielnu monografiu o dejinách a kultúre Atanaza Pekara *Нариси історії церкви Закарпаття*. I., II. Rím – Evov 1997.

⁴³ *Пересотворення світу. Українська поезія XVII–XVIII століть*. Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, Видавничий відділ Свічадо, 1997. 214 s.

⁴⁴ Сторінка з історії української духовної поезії – почаївський Богогласник. In: *Варшавські українознавчі записки*. Зошит 1. Ed. С. Козак. Варшава : Видають оо. Василяни, 1989, s. 121-152 а *Українська духовна барокова пісня*. Варшава-Київ 1994. 185 s.

⁴⁵ Tu pozri napríklad priradenie cyrilských rukopisných spevníkov východoslovenskej proveniencie k východoslovanským rukopisom v práci Dietera Sterna *Ostslavische cantiones und Kantionale*, s. 119-133 alebo *Die Liederhandschrift F 19-233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*. Köln – Weimar – Wien : Böhlau Verlag, 2000, s. 391-401.

⁴⁶ Роговпай Гнатюк, О.: *Українська духовна барокова пісня*, s. 8.

Práve títo kolonisti utvárali sídliská, ktoré posilnili dovtedajšie východoslovanské ostrovy, čo však neznamená, žeby rusínsko-ukrajinské osídlenie v severovýchodných častiach dnešného východného Slovenska pochádzalo až z 18. storočia. No najväčšie množstvo ukrajinských jazykových javov v cyrilských rukopisoch našej proveniencie nachádzame práve v rukopisoch z 18. storočia.⁴⁷

Značná osídľovacia aktivita z východoslovanského prostredia v priestore juhozápadných karpatských svahov prebehla už na prelome 13. a 14. storočia (1336 – prvá písomná zmienka o založení osady na valašskom práve). Označuje sa tiež ako prvá vlna valašskej kolonizácie; mala niektoré špecifiká, ktoré ju odlišovali od tzv. druhej vlny (18. storočie). Jedným z najväznejších faktorov je, že osídľovací živel počas prvej vlny nemal jasne vyhranenú etnickú identitu, pričom sa však uvádza, že vyznával kresťanstvo podľa ortodoxnej (byzantskej) tradície. (Osadníci boli „ruskej viri.“) Najzaujímavejšími v tejto súvislosti sú úvahy niektorých historikov (O. R. Halaga, B. Varsik, J. Beňko, L. Haraksim, M. Lacko, M. Fedor, C. Vasil') o splývaní pravoslávnych kolonistov a domáceho obyvateľstva („starej viri“), ktorému nebola cudzia táto tradícia. Práve oblasti, ktoré boli najneskoršie poznačené zjednocovacím procesom Uhorského kráľovstva, poukazujú na prienik byzantskej a latinskej spirituality. Ten možno veľmi ľahko doložiť napríklad v textoch Spišských modlitieb, ktoré obsahujú spišské nárečové prvky a formálne i obsahovo sa podobajú na *jekténie* používané pri slávení byzantskej liturgie (Jána Zlatoústeho či Bazila Veľkého).⁴⁸ Osobitnú vrstvu Spišských modlitieb tvoria krátke prosby za dobrodincov chrámu. Podľa týchto modlitieb, ktoré zahrnujú výpočet všetkých dobrodení, ktoré veriaci preukázali tomuto posvätnému miestu tým, že tu postavili chrám a darovali potrebné liturgické predmety, svietniky a ostatné klenoty, možno usudzovať, že niektoré časti Spišských modlitieb boli zostavené pri príležitosti posvätenia chrámu svätého Martina na Spišskej Kapitule v roku 1479.

Z historického hľadiska sa však tradícia byzantského obradu v priestore severovýchodného a východného Slovenska zvyčajne spája s príchodom kolonistov obradovo a etnicky ruského (rozumej východoslovanského) pôvodu. Práve pre obdobie 14. a 15. storočia je príznačný tento už spomínaný proces. O to zaujímavejšie je preto hľadať súvislosť medzi byzantskou tradíciou, ktorá sa zvyčajne hodnotí ako etnicky a jazykovo ruská (východoslovanská), a istou formou reminiscencií alebo asimilácie východoslovanského živlu, opierajúc sa o prvky ľudového jazyka v Spišských modlitbách, ktoré vznikli na Spišskej Kapitule (akoby kultovom mieste obradovo latinskej cirkvi) pod vplyvom byzantskej tradície. Ešte zaujímavejšie je v tejto súvislosti na základe už uskutočnených výskumov jazykovedcov (G. Povala, J. Stanislav) konštatovať, že v Spišských modlitbách nemožno hovoriť o nijakom vplyve ruského (rozumej východoslovanského) jazyka na text pamiatky. Toto konštatovanie teda umožňuje predpokladať domácu predlohu byzantských jekteníj.⁴⁹

Za zmienku stojí ďalší dôležitý fakt, rozhodujúci predovšetkým z cirkevnoprávneho hľadiska: Na základe dokumentov, ktoré máme k dispozícii v práci J. Bárdosyho (*Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis, notationibus, ex veteri ac recentiore Hungarorum historia de-*

⁴⁷ Porovnaj k tomu ŽEŇUCH, P.: The Church Slavonic Language in the East Slovak Cultural Environment. In: *Slovaks in the Central Danubian Region in the 6th to 11th Century*. Ed. M. Kučera. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2000, s. 220. (Slovenskú verziu štúdie pozri v časopise Slovenské pohľady, 2001, roč. V. + 117, č. 1, s. 38-45.)

⁴⁸ O *Spišských modlitbách* pozri: POVALA, G.: Spišské modlitby, otázka ich genézy. In: *Jazykovedné štúdie*. X. Štolcov zborník. Bratislava 1969, s. 246-266; STANISLAV, J.: Modlitby pri kázni zo Spišskej Kapituly. In: *Jazykovedný zborník*. IV. 1950, s. 141-155 + 7 strán obrazových príloh; FEDOR, M.: *Spolupatróni Európy. Ich odkaz na Slovensku*. Košice 1990, s. 66-68; VASIL, C.: *Gréckokatolíci. Dejiny – osudy – osobnosti*. Košice : Byzant, 2000, s. 48-50 a ŽEŇUCH, P.: Spišské modlitby – medzi Východom a Západom. In: *Národný kalendár 2004*. Ed. J. Bobák. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 53-56.

⁴⁹ Či miera asimilácie východoslovanského živlu by za taký krátky čas dosiahla taký výrazný stupeň, žeby sa v pamiatke, akou sú Spišské modlitby, nenašli stopy východoslovanskej reči? Či je možné v prostredí nasýtenom východoslovanským živlom úplne vylúčiť vplyv nejakej existujúcej či používanej cirkevnoslovanskej liturgickej predlohy? Otázkou teda zostáva, čo spôsobilo, že formulácie jednotlivých prosieb v Spišských modlitbách sú takmer stopercentným

promtis. Levoča 1902, s. 223, 290-291, 348), možno uviesť, že na Spišskej Kapitule sa v roku 1288 spomína prepošť Jakub, rodák z Farkašoviec, ktorého uhorská komora titulovala ako biskupa, a v roku 1293 prepošť Lukáš, obidvaja byzantského obradu (*Jacobum Praepositum, paulopost futurum Scepusiensem Episcopum, graeco Ritui addictum fuisse...; Lucas Praepositus Scepusiensis, et ipse Graeci Ritus...*). Otázkou je, či existencia biskupov byzantského obradu na Spišskej Kapitule je náhodná, keď existenciu schizmatikov v severovýchodnej časti Uhorska pripúšťa aj pápež Gregor IX. už roku 1234. Ten totiž karhá kresťanov v Uhorsku, že neprijímajú sviatosti od svojich diecéznych biskupov vysvätených v latinskom obrade, ale od rozličných potulných biskupov *graeci ritus*, ktorých nazýva „pseudobiskupmi.“ Pri tejto príležitosti pripomína, že tak konajú nielen Valasi, ktorí sa vo všeobecnosti pokladajú za príslušníkov byzantskej obradovej tradície, ale postupujú tak aj Nemci i ostatní Uhri žijúci v tých krajoch.⁵⁰ Treba však uvažovať aj o tom, či forma birituálnosti miestnych biskupov v čase silnejúceho prílevu osadníkov na valašskom práve nebola zámerná, najmä keď si uvedomíme, že takmer o tri storočia neskôr (v roku 1604) pravoslávny biskup Sergej, administrátor Mukačevskej eparchie siahajúcej až na Spiš, priznáva vo svojom biskupstve existenciu nielen etnicky ruských, ale aj slovenských kňazov, čo v praxi znamená aj slovenských veriacich byzantského obradu.⁵¹

V tejto súvislosti možno uviesť ďalšiu pamiatku, ktorá nepriamo hovorí o niektorých cirkevno-správnych záležitostiach, cirkevno-právnej norme (*ustav*) v Uhorsku. Ide o citát z kázne na Nedeľu všetkých svätých (fol. 60r – 62v). Tá sa v byzantskej cirkvi slávi v prvú nedeľu po sviatku Zoslania Svätého Ducha.⁵² Citát preberáme z knihy kázni označovanej ako *Ugl'anský*

prekladom liturgických jekténijí do živého spišského jazyka. Porovnaj: „Najprve poproste mileho Pana Buoha za mir a za pokoj i za dobre povetre, aby nam račil mily Pan Buoh dati mir a pokoj v tejto zemi a v všech jiných zemach krestianskych“ (G. Povala: *Spišské modlitby, otázka ich genézy*, s. 259; ďalej Pov.). – „Za priaznivé počasie, hojnosť plodov zeme a za pokojné časy; za mier na celom svete, za blaho svätých Božích cirkví a za zjednotenie všetkých modlime sa k Pánovi“ (*Svätá Božská Liturgia nášho svätého otca Jána Zlatoústeho*. Prešov 2000; ďalej JZ). – „O blahorastvoreniji vozduchov o izobiliji plodov zemnych i vremenech mirnych; o miri vseho mira, blahostojaniji svjatyh Božijich cerkvej i sojedineniji vsich Hospodu pomolimsja“ (*Velykij cerkovnyj zbornik*. Prešov 1936; ďalej Zb.); „Najprve za nášho svätého Otca Sixtusa i za jeho kardinály, patriarchy, legaty, jaršiky, biskupy, prelaty, za plebany, za všechny kneze, za žaky svecene, keríž rano vstavaji a za vas verne Pana Buoha prosu v svych modlitbach a zvlášče za pastyre duš vašich, ježto še o vaše spasene pracuji“ (Pov, s. 260). – „Za veľkňaza všeobecnej cirkvi, nášho svätého otca (povie meno), rímskeho pápeža; za nášho najosvietenejšieho otca arcibiskupa a metropolitu (povie meno), bohumilého otca biskupa (povie meno), za ctihodných kňazov a diakonov v Kristovi, za všetko duchovenstvo a ľud modlime sa k Pánovi“ (JZ). – „O svjatijšem vselenstím archijereji našem (imjarek), papi rimstím; o archijepiskopi i metropoliti našem (imjarek), o bohoľubivom jepiskopi našem (imjarek), o čestním presviterstvi, vo Christi diakonstvi, o vsem priče i ľudech Hospodu pomolimsja“ (Zb); „Proste mileho Pana Buoha za verne putniky, kteri putuji k Buožemu Hrobu, k svatemu Petru nebo kdežkolivek v meno Buože, že by jich mily Pan Buoh račil ve zdraví nositi a ku domu privesti s menšimi hrechy a svatu radoscu“ (Pov, s. 260). – „Za cestujúcich, chorých, trpiacich, zajatých a za ich záchranu k Pánovi pomodlime sa“ (JZ) – O plavajúcich puteštvujušcích, neduhujušcích, straždušcích, plinenných i o spaseniji jich Hospodu pomolimsja“ (Zb).

⁵⁰ Vzhľadom k tejto situácii rímsky pápež Gregor IX. nariadil, aby títo veriaci mali svojho obradového vikára, ako to dokazuje aj list poslaný kráľovi Belovi IV. Uhorský Kráľ Ladislav IV. v roku 1285 dokonca povoľuje tento stav uskutočniť, čím veriaci byzantsko-slovanského obradu môžu vykonávať svoje obrady podľa svojej tradície. Porovnaj k tomu SACHANĚV, V.: Malba ikon na Podkarpatské Rusi. In: *Podkarpatská Rus*. Ed. J. Zatloukal. Bratislava : Klub přátel Podkarpatské Rusi, 1936, s. 273. Do tohto obdobia spadajú práve zmienky o existencii prelátov či biskupov byzantského obradu na Spišskej kapitule. V práci Jána Húseka *Národnostní hranice medzi Slováký a Karpatorusy*. Bratislava : Prúdy, 1925, s. 62) sa uvádza, že až počas vlády Karola Róberta a Ľudovíta z Anjou (1301 – 1342; 1342 – 1382) sa začína zintenzívňovať boj proti slovanským a gréckym schizmatikom, hoci ani za týmto konštatovaním nemožno vidieť praktické vyničenie byzantskej tradície. Opatrnosť pri šírení byzantskej cirkevno-obradovej praxe či tradície bola na začiatku vlády Anjouovcov odôvodnená predovšetkým pri nástupe valašskej kolonizácie (1336).

⁵¹ Pozri o tom napríklad HARAKSIM, L.: Ku genéze slovenských gréckokatolíkov a ich mieste v gréckokatolícej cirkvi na Slovensku. In: *P. Michal Lacko, S. J. Život a dielo*. Ed. M. Potemra, Košice 1992, s. 157.

⁵² V latinskej obradovej tradícii sa sviatok Všetkých svätých slávi 1. novembra a následne 2. novembra sa v obradovo latinskej cirkvi slávi Pamiatka zosnulých. V byzantskom obradovom prostredí sa pamiatka zosnulých pripomína päťkrát, a to vždy v sobotu (sobota je dňom všetkých svätých) pred Mäsopôstnou nedeľou, v pôstnu sobotu pred Druhou, Treťou a Štvrtou pôstnou nedeľou a v sobotu pred Nedeľou Päťdesiatnice (Zoslaním Svätého Ducha).

*rukopis*⁵³ zo začiatku 17. storočia, resp. z prelomu 16. a 17. storočia. Hovorí sa v ňom o stave cirkvi 485 rokov pred napísaním kázne. Keďže kázeň vznikla v 17. storočí, v uvedenom úryvku sa myslí na cirkev vo vznikajúcom Uhorsku na prelome 11. – 12. storočia, čiže v čase, keď do severovýchodných častí Uhorska už prichádzali kolonisti ako strážcovia severných i severovýchodných hraničných priestorov z východoslovanských oblastí. Išlo prevažne o osadníkov, ktorí boli v Uhorsku zvlášť verní panovníkovi. Z týchto prisťahovalcov sa formovala aj tzv. telesná stráž panovníka. Za svoje služby, ktoré vykonávali aj ako strážcovia na hraniciach Uhorska a Haliče, boli pod ochranou panovníka. V spisoch sa často uvádzajú ako *Rutheni Regiae Majestatis*:⁵⁴ „были латиници весполь изъ греки при единомъ уставѣ а. лѣтъ и п и е. лѣтъ и на вшиткомъ едностъ была: проскзую сажжили, малженъски слюбилии мали, церемонѣи едностайныи были црковныи, пак то нѣтъ Грекове и Ржсъ дръжимо за ласкою милого Бѣ. И не треба са ѿщипати ѿ оуставы апльскон, котораа то гставила сѣла съборнаа апльскаа црквѣ, до скончена свѣта не бжде знищена в грецькомъ и в рѣкомъ законѣ миломъ, ктоци статечне вѣрж свою дръжитъ, а не ѿстжаеът еи.“ Označenie *ruský* a *grécky* (Грекове и Ржсъ; в грецькомъ и в рѣкомъ) pritom nemusí mať jedine etnickú motivovanosť. Zvyčajne označuje príslušnosť k byzantsko-slovanskej obradovej tradícii, alebo ide o označenie normy (teda *cirkevneho ustavu, pravidiel*; при единомъ уставѣ; грецькомъ и в рѣкомъ законѣ). Ako analógiu možno uviesť označenie *risjani ljudi*, ktorým sa na Balkáne označujú všetci slovanskí pravoslávni (orthodoxní) veriaci bez rozdielu národnosti, čím vyjadrovali svoju príslušnosť k byzantskej tradícii.⁵⁵ Podobných príkladov možno v cyrilských rukopisných pamiatkach nájsť viaceré, no vyžaduje si to systematický, komplexný výskum.

V súvislosti s doteraz uvedeným možno konštatovať, že religiózno-obradová tradícia kolonizačného živlu počas tzv. prvej i tzv. druhej vlny kolonizácie bola rovnaká (išlo o príklon k byzantsko-slovanskej obradovej tradícii). Keďže prisun nového obyvateľstva nemôže byť trvalý a jeho asimilácia či prispôsobovanie sa domáceho obyvateľstva novým, často aj ekonomicky výhodnejším podmienkam (oslobodenie od daní, ochrana panovníka, možnosť slobodne postaviť osadu, loviť zver v lesoch a pod.) je lákavé, nemožno jednoznačne vylúčiť ani reminiscencie byzantskej (veľkomoravskej) tradície a prispôsobovanie sa domáceho obyvateľstva novým pomerom.⁵⁶ V tejto súvislosti treba potom uvažovať aj o spostredkovanom (bulharskom) vplyve, keďže na východnom Slovensku a príľahlej bývalej Podkarpatskej Rusi nachádzame pamiatky napísané pod vplyvom bulharskej cirkevnoslovanskej tradície.⁵⁷

Zároveň možno uvažovať aj o tom, či a ako sa cirkevnoslovanský, cyrilikou zapísaný text realizoval v jazykovom prostredí domácich (slovenských) veriacich. Treba si teda bez akýchkoľvek predsudkov položiť otázku, či z jazykového i kultúrno-historického hľadiska možno hovoriť o existencii slovenských veriacich byzantsko-slovanského obradu už pred tzv. druhou vlnou valašskej kolonizácie. Práve na tento moment významne upozorňujú niektoré jazykové rozdielnosti, ktoré nachádzame v zápisoch cyrilských textov z východného Slovenska a bývalej Podkarpatskej

⁵³ Opis pamiatky podal Юлиан Яворскій v práci *Новыя рукописныя находки въ области старинной карпаторусской письменности XVI – XVIII вѣковъ*. Praha 1934, s. 41-55. Nie je možné určiť, kedy rukopis presne vznikol, lebo obsahuje celý diapazón káždovej tvorby od prelomu 16. a 17. storočia do polovice 19. storočia. Podľa jazyka však možno usudzovať, že vznikol v prostredí byzantsko-slovanskej obradovej tradície na východnom Slovensku a príľahlej časti bývalej Podkarpatskej Rusi.

⁵⁴ Neskoršie ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh vo svojom spise *Hungaria* z roku 1536 ich označuje ako *Rutheni, janitores Regis et Reginae*. Porovnaj PETROV, A.: Kdy vznikaly ruské osady na uherské Dolní zemi a vůbec za Karpaty? In: *Český časopis historický*, 1923, roč. 29.

⁵⁵ Porovnaj СВИЦ, J.: Z úvah o národopisu Makedonie. In: *Československo-jihoslovanská Liga*, roč. 4, č. 2-3, s. 11.

⁵⁶ Porovnaj napríklad HALAGA, O. R.: *Osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*. Košice : Svojina, 1947 i VARSÍK, B.: *Slováci a ich etnický priestor v minulosti*. In: *Slovenská liga*, 1948, roč. 19, č. 9-10, s. 5. Na s. 8-9 B. Varsík uvádza ďalšie súvislosti, predovšetkým to, že Slovensko 11. – 12. storočia sa z etnického hľadiska nelišilo od Slovenska 9. storočia (z doby Veľkej Moravy).

⁵⁷ Z paleografického hľadiska pozri v práci ШИМА, П.: *Из наблюдений над церковнославянским наследием Словакии*. Bratislava : Pedagogické nakladateľstvo, 1968. 143 s.

Rusi z 15. i 16. storočia. Jasným dôkazom je prenikanie morfológických i lexikálnych prvkov slovenského jazyka. Dôležité je v tejto súvislosti uvažovať o spôsobe osobitnej fonetickej realizácie takýchto cirkevnoslovanských zápisov. K riešeniu uvedených otázok možno jednoznačne prísť až po štúdiu príslušných dokumentov, no už teraz, na základe niekoľkých preštudovaných pamiatok i na príklade paraliturgickej piesňovej produkcie, môžeme hovoriť, že slovenské etnikum v cyrilských zápisoch paraliturgických piesní jasne prezentuje slovenské jazykové vedomie. To sa vo všeobecnosti prejavuje na lexikálnej, morfológickej i fonetickej úrovni.

Jazyku paraliturgických piesní sme sa už venovali vo viacerých štúdiách, kde sme poukazovali aj na osobitosti vývinu názorov na problematiku cyrilskej rukopisnej produkcie.⁵⁸ Vzhľadom na to, že cyrilská rukopisná tvorba tvorí osobitný výskumný okruh, rozdiely medzi tradičným chápaním vzniku cyrilských pamiatok a ich jazykom a teda aj príslušnosťou k istej jazykovo-kultúrnej tradícii by sa mali stať aktuálnou témou – predovšetkým v etnicky, jazykovo, kultúrne i religiózne pestrom prostredí karpatského regiónu. Práve v tomto prostredí je potrebné hľadať konsenzuálne východisko pri interpretácii cyrilských rukopisných pamiatok, ktoré nepochybne tvoria spoločné interetnické a interkultúrne, nadnárodné dedičstvo, ku ktorému sa právom hlásia všetky etnické spoločenstvá v skúmanom regióne, vrátane Slovákov.

Cirkevná slovančina národnej redakcie ako liturgický jazyk sa používa vo všetkých chrámoch byzantsko-slovanského obradu. V súčasnosti sa v mnohých prípadoch cirkevná slovančina nahrádza spisovným (národným) jazykom. Flexibilnejšia, prispôbivejšia v tomto smere je predovšetkým gréckokatolícka cirkev, hoci aj v pravoslávnych chrámoch sa čoraz viacej presadzuje národný spisovný jazyk (v spisovnom jazyku sa číta evanjelium či čítania zo Skutkov apoštolov, Listy apoštolov, čítania zo Starého zákona na večerni a pod.).⁵⁹ Cirkevná slovančina napriek tomu nestráca svoju pozíciu ako liturgický jazyk, lebo popri spisovnom jazyku (ak existujú kanonické preklady liturgických textov) funguje ako druhý hlavný liturgický jazyk.

Hoci cirkevná slovančina je bežnému veriacemu zvyčajne už málo zrozumiteľným jazykom, predsa nestráca svoju liturgickú honosnosť. Práve vznešenosť tohto jazyka, ktorá sa cirkevnej slovančine ako liturgickému jazyku pripisuje, má svoje korene v minulosti. V súčasnosti jej postavenie v gréckokatolíckej cirkvi možno porovnať s latinčinou, ktorá plnila svoju úlohu ako liturgický jazyk v rímskokatolíckej cirkvi. Rozdiel medzi liturgickou latinčinou a cirkevnou slovančinou spočíva v podobnosti (homogénnosti) liturgického a ľudového jazyka na rozdiel od latinčiny, ktorá je vo vzťahu k používanému slovanskému jazyku heterogénna. Má teda odlišný základ, pôvod ako ľudový slovanský jazyk.

Používanie cirkevnoslovanského jazyka ako liturgického predpokladá v slovanskom prostredí pre svoju blízkosť či podobnosť uplatňovanie národného jazykového vedomia, čo v podstate umožňuje vznik národnej redakcie alebo variantov redakcií (tzv. typov) cirkevnej slovančiny. V nami skúmanom regióne sa uplatňuje cirkevná slovančina ukrajinskej redakcie, ktorá sa v závislosti od prostredia prispôbuje jazykovému vedomiu používateľov. Najrozšírenejšia je forma cirkevnej slovančiny označovaná ako haličský typ ukrajinskej redakcie cirkevnej slovančiny. V priestore pod Karpatmi a na východnom Slovensku možno však hovoriť o podkarpatsko-ukrajinskej subredakcii cirkevnej slovančiny.⁶⁰ Uvádzanú subredakciu používa predovšetkým ukrajinsky alebo rusínsky hovoriace obyvateľstvo tohto regiónu. Hoci sa

⁵⁸ Pozri najmä knižné práce *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku* (Bratislava : Veda, 2002. 288 s.) a spoločnú dvojjazyčnú monografiu s Cyrilom Vasiľom *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti*. (Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice: Pontificio Istituto Orientale / Slavistický kabinet SAV / Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka, 2003. 447 s. + 10 strán farebných obrazových príloh.)

⁵⁹ Na Ukrajine sa v Ukrajinskej autokefálnej pravoslávnej cirkvi používa spisovná ukrajinčina.

⁶⁰ Pozri v práci НІМЧУК, В.: Молитви наша не презри. In: *Карпатський край*, 1997, č. 6-10, s. 37-51. Prehľad názorov o používaní haličsko-ukrajinskej redakcie cirkevnej slovančiny pozri v práci ШТЕЦ, М.: Присевок к деінам

ukrajinský slavista a jazykovedec Vasyľ Nimčuk pokúša túto subredakciu zovšeobecniť na celý priestor pod Karpatmi (teda aj na východné Slovensko), jeho zovšeobecňujúce závery nezohľadňujú odlišné jazykové vedomie slovenských používateľov. Prejav slovenského jazykového vedomia v cirkevnej slovančine haličsko-ukrajinskej redakcie sú doložiteľné predovšetkým na fonetickej i morfolologickej úrovni. Nahrávky liturgií i najčastejšie používaných modlitieb v cirkevnej slovančine v prostredí slovenských veriacich byzantsko-slovanského obradu, ktoré sa počas terénnych výskumov v rokoch 2000 a 2001 realizovali na východnom Slovensku, svedčia o prenikaní jazykového vedomia používateľov.⁶¹ Takýto proces je možné sledovať aj v cyrilských zápisoch už od najstarších čias. Je to neodvratný proces, ktorý nemožno zastaviť, a má svoje začiatky v období šírenia byzantsko-slovanskej tradície (resp. prinajmenej v súvislosti s príchodom obradovo „ruských“ kolonistov do severovýchodných častí Uhorska).

Ak teda hovoríme o slovenskom kultúrno-historickom a jazykovom priestore, v ktorom sa slávia obrady v cirkevnej slovančine, potom v cyrilských rukopisných pamiatkach popri cirkevno-slavizmoch prevládajú jazykové javy miestneho slovenského nárečia. V slovensko-rusínsko-poľskom jazykovom areáli miera prispôsobovania cirkevnej slovančiny miestnemu jazykovému prostrediu závisí od konkrétnej jazykovej situácie, v ktorej sa môžu výraznejšie prejavovať slovenské, poľské alebo rusínske (resp. ukrajinské) jazykové javy. Významnú úlohu pri prispôbovaní cirkevno-slovanského jazyka v cyrilskej náboženskej spisbe miestnym jazykovým pomerom zohráva vzdelanostná úroveň pisateľa. Mnohí pisári a autori cyrilských písomností popri svojom rodnom (materinskom) jazyku dobre ovládali cirkevný jazyk (cirkevnú slovančinu). Niektorí ovládali latinčinu, poľštinu, nemčinu, iní maďarčinu. Tak sa v jazyku náboženskej tvorby byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku možno stretnúť aj s cirkevnou slovančinou ovplyvnenou prevzatiami z viacerých jazykov. Ide predovšetkým o terminologické prevzatia z latinčiny, nemčiny či maďarčiny.

Na uvedenú skutočnosť vo vzťahu cirkevno-slovanského jazyka a jazyka ľudu dobre poukazuje Georgij Gerovskij,⁶² ktorý síce uvažuje o vzťahu cirkevno-slovanského jazyka a miestneho nárečia v intenciách *českoslovenčiny*, no jasne poukazuje na premiešanosť vplyvov viacerých jazykov i nárečí. Podobné konštatovania o vplyve ľudového jazyka na cirkevno-slovanskú spisbu v rozličných regiónoch východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi možno nájsť v prácach A. Petrova, ktoré sa dotýkajú starých cirkevno-slovanských pamiatok, ako *Ňagovského rukopisu*,⁶³ *Urbariálnej regulácie Márie Terézie* zapísanej cyrilikou,⁶⁴ či polemického spisu *Свѣдѣнія вѣрно-*

cirkevnej slovančiny. In: *Život Slova v dejinách a jazykových vzťahoch. Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľa*. Ed. P. Žeňuch. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2003. s. 123-133.

⁶¹ Pozri o tom v práci ŽEŇUCH, P.: Cirkevná slovančina v bohoslužobnej praxi Slovákov byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku. In: *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 231-274.

⁶² GEROVSKIJ, G.: Jazyk Podkarpatské Rusi. In: *Československá vlastivěda*. Díl III. Jazyk. Praha : Sfinx, 1934, s. 480 a nasledujúce.

⁶³ Pozri k tomu jazykovú charakteristiku pamiatky v práci ПЕТРОВЪ, А.: *Отзвукъ реформаціи въ русскомъ Закарпатъи XVI в. Няговскія поученія на евангеліе. Матеріалы для исторіи Закарпатской Руси. VIII*. Zvláštní otisk z Věstníku Královské České Společnosti Nauk. Třída I. na rok 1921 – 1922. Praha 1923. Text celej pamiatky A. Petrov publikuje v práci Поученія на евангеліе по Няговскому списку 1758 г. Памятники церковно-религіозной жизни угороруссовъ XVI – XVII вв. Матеріалы для исторіи Угорской Руси. VII. In: *Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Россійской академіи наукъ*. Томъ ХСVII, № 2 и послѣдній. Петроградъ : Академическая двѣнадцатая государственная типографія, 1921, s. 1-226.

⁶⁴ Pozri ПЕТРОВЪ, А.: Первый печатный памятникъ угорорусскаго нарѣчія. Урбар и иные связанные съ крестьянской Маріи Терезы реформой документы. Матеріалы для исторіи Угорской Руси. V. In: *Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Россійской академіи наукъ*. Томъ LXXXIV, № 2. С.-Петербургъ : Типографія Императорской академіи наукъ, 1908.

мъ каждомъ члвкъ кнѣза Michaela Theodula-Christodula.⁶⁵ K uvedeným pamiatkam možno prirátat aj štúdiu o jazyku administratívno-právnych dokumentov Ivana Paňkevyča⁶⁶ alebo jazykovú interpretáciu cyrilského cestopisu s prvkami miestneho zemplínskeho nárečia.⁶⁷ Ide o odpis z ruského letopisu z roku 1595. Autorom odpisu je mních Ján Bradáč, ktorý cestopis prepísal okolo roku 1777 v cirkevnej slovančine s mnohými lexikálnymi prvkami zemplínskeho dialektu. Odpis Daniilovho cestopisu sa spolu s ostatnými modlitbami a legendami nachádza v rukopisnej **Книге Бесѣды**, ktorá pôvodne patrila do zbierok Prosvity.

Takto by sme mohli pokračovať pri vyratúvaní cyrilských pamiatok, ktoré vznikli v priestore východného Slovenska a bývalej Podkarpatskej Rusi, v ktorých sa vzájomne prelínajú jazykové javy slovenské, poľské, rusínske či ukrajinské s jazykovými prvkami cirkevnoslovanského, maďarského i nemeckého jazyka. Množstvo takýchto pamiatok ešte len čaká na systematické vedecké spracovanie. Za všetky možno uviesť *Uglanský rukopis* (17. storočie), *Tereblanský prológ* (16. storočie), *Sokirnický zborník* (17. storočie), *Rakošínský zborník* (prelom 16. a 17. storočia), *Evanjelium z Hlivišť* (15. storočie), *Výklady kázni a poučení z Pakostova* (1702–1704) a mnohé ďalšie, ktoré doteraz neboli komplexne interpretované, no dotvárajú celkový obraz o používanom jazyku v nami sledovanom regióne.

Paraliturgická piesňová tvorba je v našom prostredí reprezentovaná týmito rukopisnými pamiatkami: *Prešovský spevník* z 18. storočia, *Prvý spevník Jána Juhaseviča* z rokov 1761–1763, *Spevník Vasil'a Klina* z 19. storočia, *Cyrilský spevník pohrebných piesní* z konca 19. storočia, *Spevník Petra Rudnova* z 18. storočia, *Spevník Ihnáta Jánoša* z r. 1845, *Zborník duchovných piesní Ivana Kormaša* z 2. pol. 19. storočia, *Kamienský Bohohlasník* z roku 1734, *Nížnotvarožský spevník* z rokov 1733–1734, *Spevník Mikuláša Vajdu* zo začiatku 19. storočia, *Spevník Jána Leša* z roku 1940, *Spevník Jurka Kuzmiaka* z roku 1925, *Spevník Jána Besmenyka I.* z 18. storočia, *Spevník Jána Besmenyka II.* z 18. storočia, *Spevník Jána Besmenyka III.* z 18. storočia, *Spevník Michala Tarachoniča* z roku 1757, *Spevník Alexandra Ladižinského* z 19. storočia, *Spevník Mal'cova* z 18. storočia a *Uhrorský spevník B* z 18.–19. storočia. Ďalej je to *Spevník Michala Sabova* zo začiatku 19. storočia, *Moskovský spevník* z 18. storočia, *Tretí spevník Jána Juhaseviča* z roku 1807, *Štvrtý spevník Jána Juhaseviča* z roku 1811, *Piaty spevník Jána Juhaseviča* z roku 1812, *Rukopis Likarja* zo začiatku 19. storočia, *Rukopis Turinského A*, *Rukopis Turinského C* z roku 1888 a *Rukopisný spevník* z 18. storočia. Niektoré ďalšie rukopisy treba ešte len preskúmať. Ležia takmer nedotknuté v archívnych zbierkach v zahraničí (Užhorod, Praha, Budapešť). Bude potrebné získať mikrofilmy alebo xerokópie týchto pamiatok a následne vyhotoviť ich diplomatické prepisy. Sú to predovšetkým také cyrilské rukopisné pamiatky, ktoré vznikli v prostredí východného Slovenska a bývalej Podkarpatskej Rusi.

Mnohé iné rukopisné spevníky prenikli do prostredia dolnozemskej Slovákov byzantsko-slovanského obradu. Na túto skutočnosť upozorňujú nielen viaceré štúdie Volodymyra Hnat'uka,⁶⁸ ktorý síce uvedenú tvorbu hodnotí v intenciách ukrajinskej kultúry, ale predovšetkým katalóg incipitov najstarších srbských cyrilských rukopisných spevníkov,⁶⁹ ktoré vznikli na Dolnej zemi. M. Stefanović vo svojej monografii (*Српска грађанска поезија*) uvádza, že niektoré piesne do srbskej

⁶⁵ Розгі Петровъ, А.: Геряя Михаила „Оборона вѣрному члвку.“ Памятники церковно-религіозной жизни угороруссовъ XVI – XVII вв. Материалы для исторіи Угорской Руси. VII. In: *Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Россійской академіи наукъ*. Томъ ХСVII, № 2 и послѣдній. Петроградъ : Академическая двѣнадцатая государственная типографія, 1921, s. 227-295.

⁶⁶ Панькевичъ, І.: Инвентарѣ (протоколы) каноническихъ визитацій вороновскаго округа 1750-ыхъ годовъ подъ оглядомъ языковымъ. In: *Науковий збірникъ тов. Просвіта в Ужгородѣ за рок 1924*. роѣ. 3, s. 242-260.

⁶⁷ Панькевичъ, І.: О пути Єрусалимскій ... Даниїла в списку кінця XVIII. ст. In: *Науковий Збірникъ тов. Просвіта*, Т. IV. 1925, s. 188-194.

⁶⁸ Гнатюк, В.: Угросорскі духовні вірші. In: *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*, 1902, т. 46, кн. 2; In: *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*, 1902, т. 47, кн. 3; In: *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*, 1902, т. 49, кн. 5.

⁶⁹ Розгі Стефановиѣ, М.: *Српска грађанска поезија. Оглед из исторіје стиха*. Нови Сад : Институт за југославенске књижевности и општу књижевност Филозофског факултета, 1992, s. 169-170.

knížnej poézii prenikli z ukrajinských spevníkov (s. 9 a 101-102). Uvedené tvrdenie sa vzťahuje predovšetkým na Stafonovičovú opísanú a z versologického hľadiska interpretovaný spevník *Teodora Добравевића* z roku 1763. Nemožno vylúčiť tento vplyv, hoci možno namietat práve proti ukrajinskosti vplyvu. Veď tzv. *ruské (rusnácie)* obyvateľstvo v oblasti Báčky a Sriemu je síce byzantsko-slovanského obradu a v súčasnosti sa hlási k Rusinom, no jazykom tohto obyvateľstva je východoslovenské nárečie. Tento stav dobre potvrdil nielen František Pastnek v práci *Руски осли в Бачии* (In: Listy filologické 1898, 404-406) a v štúdiu *Rusini jazyka slovenského. Odpověď p. Vlad. Hnaťukovi* (Sankt-Peterburg 1908), ale o niečo neskoršie aj Jozef Štolc, ktorý uskutočnil komplexný jazykový výskum tejto oblasti. Svoje predbežné závery publikoval v Kultúrnom živote (roč. 2, 1947, č. 21 a 22-24) a v Novom živote v Petrovci (1965, č. 8).

Slovenské gréckokatolícke obyvateľstvo do tejto oblasti prišlo v polovici 18. storočia a usídlilo sa na uprázdených miestach po vyhnaní Turkov z tejto oblasti. Možno predpokladať, že spolu s jazykom si priniesli aj niektoré písomnosti – väčšinou cirkevného charakteru (liturgické knihy), ale aj rukopisné spevníky, ktoré kantori používali na *Hornici* (Slovensku). Netreba tu však zabudnúť na dôležitý fakt, že mukačevskí eparchovia už pred erigovaním bývalého Mukačevského biskupstva (1771) spravovali gréckokatolícke farnosti nielen na Spiši, ale aj v oblasti Báčky a Sriemu, takže kontakty s podkarpatskoruskými a východoslovenskými gréckokatolíckimi neboli narušené, hoci často sa viedli spory medzi srbským pravoslávnyim vladykom a gréckokatolíckym biskupstvom v Mukačeve o jurisdikciu novovzniknutých báčsko-sriemskych farností. Tieto spory sa tiahli až do roku 1777, keď bolo pre gréckokatolíkov v Báčke, Chorvátsku a Srbsku erigované osobitné biskupstvo so sídlom v Križevaci.

Kvôli komplexnému jazykovo-historickému pohľadu na problematiku paraliturgickej piesne v sledovanom regióne východného Slovenska a bývalej Podkarpatskej Rusi sa pripravuje *Katalóg cyrilských paraliturgických piesní a ich variantov*. Uvedený katalóg tvorí nielen čiastkový výstup projektu VEGA 2/3153/23 (*Cyrilské paraliturgické piesne a ich varianty v kultúrno-historickom kontexte na východnom Slovensku*; zodpovedný riešiteľ Peter Žeňuch), ale predovšetkým je to výskumná úloha, na ktorej sa úzko spolupracuje s nemeckými slavistami v Bonne (Hans Rothe) a Berlíne (Dieter Stern) najmä vďaka nadácii Alexandra von Humboldta (september 2003 – august 2004; projekt *Liederwerke des byzantinisch-slavisches Ritus in den kyrillischen Manuskripten im 18. und 19. Jahrhundert im Raum unter den Karpaten und in der Ostslowakei – der Katalog der kyrillischen paraliturgischen Lieder und deren Varianten*).

Zostavenie *Katalógu cyrilských paraliturgických piesní a ich variantov*, jazyková, historicko-literárna a kultúrna interpretácia skúmaného okruhu rukopisných pamiatok umožní hlbšie poznanie vzájomných vzťahov medzi jednotlivými etnickými, religióznymi a kultúrnymi spoločenstvami v karpatskom priestore na východnom Slovensku a bývalej Podkarpatskej Rusi. *Katalóg cyrilských paraliturgických piesní a ich variantov* umožní sledovať nielen jazykové súvislosti, ale aj prelínanie kultúrnych a náboženských tradícií.

Kvôli komplexnému poznaniu rozvoja paraliturgickej tvorby byzantsko-slovanského obradu v 17./18. – 19. storočí v tomto priestore bude potrebné uskutočniť komplexnú slavistickú interdisciplinárnu (jazykovú, literárno-historickú, teologickú a kulturologickú) analýzu rukopisných spevníkov. Mnohé z nich možno skúmať práve vďaka tomu, že sú sústredené na jednom mieste v podobe mikrofílmov alebo xerokópií v Patristickej komisii Vestfálskej akadémie vied v Bonne.

Prípravovaný *Katalóg* bude obsahovať predovšetkým plné znenia paraliturgických piesní z rukopisných spevníkov datovaných od začiatku 18. do konca 19. storočia, ktoré sú východoslovenskej alebo podkarpatskoruskej proveniencie. Okrem súboru piesní bude *Katalóg* obsahovať varianty a komentáre jednotlivých paraliturgických piesní, ich jazykovo-historickú, kultúrno-historickú a religióznu interpretáciu. Piesne budú zoradené podľa byzantského kalendária, pričom jednotlivé publikované piesne budú rozdelené do dvoch okruhov – na pohyblivé sviatky (podľa triodionového okruhu) a nepohyblivé sviatky (podľa minejového okruhu). Osobitnú skupinu predstavujú príležitostné a procesiové piesne, ktoré obsahujú zmienky o niektorých histo-

rických udalostiach. Pripravovaný katalóg tak pomôže pri skúmaní repertoáru paraliturgických piesní, ktoré vznikali alebo sa používali v našom priestore, pričom sa zohľadňujú interobradové súvislosti a prieniky.

Na záver si dovoľíme ešte jednu krátku úvahu: Keďže jazyk cyrilskej rukopisnej tvorby obsahuje jazykové javy viacerých slovanských jazykov, resp. dialektov týchto jazykov (slovenčina, poľština, rusínčina či ukrajinčina), je veľmi ťažko jasne určiť príslušnosť pamiatok skúmaného regiónu k jednému z tradičných jazykovo-kultúrnych regiónov. K tejto problematike sa už vyjadrili viacerí starší i novší autori, ako napríklad A. S. Petruševič o jazyku najstaršej cyrilskej rukopisnej piesne venovanej zázračnej ikone v Klokočove,⁷⁰ alebo František Pastrněk v už spomínanej polemike s Volodymyrom Hnaťukom o jazyku báčsko-sriemskych Rusnákov. Treba tu pripomenúť aj pohľady na jazykovú problematiku gréckokatolíkov v Koromli, Falkušovciach a Dúbravke, ktoré publikoval Olaf Broch, ktorý uvádzal dôvody o existencii tzv. prechodových pásem, ktoré nemožno zaradiť ani do jedného jazykovo-kultúrneho prostredia, i o existencii Slovákov byzantsko-slovanskej bohoslužobnej tradície.⁷¹ Osobitne zaujímavé sú názory S. Cambla a A. Petrova na problematiku jazyka východoslovenských gréckokatolíkov,⁷² ktoré prezentujú mnohé skutočnosti o jazykovo a kultúrne zmiešaných oblastiach, ktoré podľa prevažujúcej jazykovej a etnickej situácie priradujú k niektorej z jazykovo-kultúrnych oblastí stretajúcich sa v skúmanom prostredí východného Slovenska a priľahlej Podkarpatskej Rusi. Keď už A. I. Sobolevskij, J. Čaplovič, Š. Mišík, J. Škultéty, O. Broch, S. Cambel, B. Pastrněk v polemike s V. Hnaťukom, ďalej A. S. Petruševič, A. Petrov, G. Gerovskij, J. Javorskij, J. Húsek, I. Paňkevč na vtedajšom dobovom materiáli jednoznačne zistili pôsobenie živej slovenskej reči, o to viac je toto pôsobenie preukázateľné v jazyku cyrilských rukopisných pamiatok, v cirkevnej slovančine používanej slovenskými gréckokatolíkami. Ako významný pramenný materiál je napríklad nielen cyrilská rukopisná paraliturgická piesňová tvorba, ale aj ostatné pamiatky administratívno-právneho, liturgicko-teologického, kázňového, katechizmového a vyučujúceho charakteru napísané cyrilikou. Tie sú v prevažnej väčšine podnes nespracované alebo nepoznané, preto sa stávajú „obeťou“ tradičných formulácií a výkladov o ich bezvýhradnom východoslovenskom (presnejšie ukrajinsko-rusínskym) pôvode. Bez systematického a komplexného výskumu a prístupu ad fontes nemožno dnes objektívne skúmať zmiešaný región, ktorý na malom priestore predstavuje rozmanitosť i hojnosť jazykov, etník a kultúr. Je to teda typický európsky priestor, kde je stretanie jazykov a etník umocnené špecifickými variáciami pomerov a vzťahov charakteristických pre dva kultúrno-religiózne konglomeráty Slavia Byzantina a Slavia Latina.

Die Bedingungen der Entstehung des kyrillischen paraliturgischen Liedguts im ostslowakischen und subkarpatoruthenischen Bereich

Peter Žeňuch

Der Beitrag ist der Problematik der Entstehung der paraliturgischen Lieder und anderer kyrillischer Denkmäler in der Ostslowakei und in der subkarpatoruthenischen Region (bzw. in der ehemaligen Podkarpatskaja Rus') gewidmet. Üblicherweise werden paraliturgische Lieder als Mittel der Propagierung der kirchlichen Union (Brest, 1596; Užhorod,

⁷⁰ Петрушевичъ, А. С.: Историческая Пѣснь. Пѣснь карпаторуссовъ изъ 1683 года. In: *Литературный Сборникъ Галицкой Матицы*, 1886, s. 190-198. O jazykovo-historickej interpretácii *Piesne o obraze klokočovskom* pozri ŽEŇUCH, P.: *Medzi Východom a Západom*, s. 135-155.

⁷¹ Pozri *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Kristiania : I Kommission hos Jacob Dybwad, 1897, najmä s. 4-12 a prácu *Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Kristiania : I Kommission hos Jacob Dybwad, 1899.

⁷² CZAMBEL, S.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky Svätý Martin : Nákladom vlastným, 1906; ПЕТРОВЪ, А.: Предѣлы угрорусской рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ. Исследование и карты. In: *Записки Историко-филологическаго факультета императорскаго С.-Петербургскаго университета*. Часть CV. С.-Петербургъ : Типографія Министерства Путей Сообщения, Фонтанка, 117, 1911.

1646) interpretiert, bzw. als ein typisches Unterscheidungsmerkmal zwischen der geistlichen Einstellung der Gläubigen der orthodoxen und der griechisch-katholischen Kirche. Dieses Urteil ist aber eine zu grobe Vereinfachung der Unterschiede zwischen der griechisch-katholischen und der orthodoxen Kirche, die nämlich nicht so schwerwiegend sind, wie die zwischen der griechisch-katholischen und römisch-katholischen. Man muss sagen, dass die doxologische, dogmatische, geistliche und religiöse Tradition der byzantinisch-slavisches Kirche während der Entstehung der paraliturgischen Lieder durchgesetzt wurde. Im ersten Teil des Beitrages werden also die spezifischen kulturgeschichtlichen und religiösen Ursachen vorgestellt, wobei auf die ältesten Vermerke zur Benutzung der geistlichen und paraliturgischen Lieder im Raum der orthodoxen Kirche hingewiesen wird. Es werden auch Beispiele für kyrillisches paraliturgisches Liedgut angeführt, das unter dem Einfluss des westlichen geistlichen Liedes entstanden ist.

Der zweite Teil des Beitrages stellt die umstrittenen Fragen vor, die mit unterschiedlichen Ansichten zur Provenienz der untersuchten ostslowakischen und subkarpatoruthenischen kyrillischen Quellen verbunden sind. Die Aufmerksamkeit konzentriert sich vor allem auf die ältesten Liedersammlungen ostslowakischer Provenienz (Liedersammlung von Kamienka des Jahres 1734, Liedersammlung von Nižný Tvarožec und Moskauer Sammlung, beide vom Anfang des 18. Jahrhunderts).

Den abschließenden Betrachtungen liegen die sprachliche Bedingungen der Ursprünge des paraliturgischen Liedguts im untersuchten multiethnischen und multikulturellen Raum der Karpaten zu Grunde. Die Erhätulungen stützen sich vor allem auf die Sprachdenkmäler, die in kyrillischer und lateinischer Schrift geschrieben sind. In den Zipser Gebeten (*Spišské modlitby*), die in lateinischer Schrift in ostslowakischer (Zipser) Mundart geschrieben sind, werden die Verbindungen der Gebete mit der Ektenie der byzantinischen Liturgie des hl. Johannes Chrysostomos oder des hl. Basileos des Grossen festgestellt. Sehr interessant sind die lateinischen Quellen zur Existenz eines Bischofs in der Zips in den Jahren 1288 und 1293, der mit der byzantinischen Tradition verbunden war. Die Mitteilungen über diesen Bischof des byzantinischen Ritus gehören noch in die Zeit vor der ersten schriftlichen Erwähnung mit dem byzantinischen Ritus in Verbindung stehenden walachischen Kolonisation (1336 Korompa). Am wichtigsten sind die kyrillischen Quellen ostslowakischer oder subkarpatoruthenischer Provenienz, in welchen sich verschiedene Angaben über byzantinisch-slavisches Überlieferung im untersuchten Bereich befinden. Diese Quellen sind bis heute nicht zufriedenstellend erforscht, dafür können wir bis heute auf ungültige Feststellungen in der Fachliteratur treffen, die der Problematik des kyrillischen paraliturgischen Liedguts oder der byzantinisch-slavisches Überlieferung im ostslowakischen und subkarpatoruthenischen Raum gelten. Die heutige Erforschung der kyrillischen Quellen kommt nicht ohne die interdisziplinäre, systematische und komplexe Hinwendung *ad fontes* aus. Zu den Lösungen der Forschungsproblematik der kyrillischen handschriftlichen Liedersammlungen trägt auch ein vorbereitender *Katalog der paraliturgischen Lieder und deren Varianten* bei, der unter der Mitwirkung von deutschen Kollegen aus der Patristischen Kommission der Akademie der Wissenschaften von NRW im Rahmen des Projektes der Alexander von Humboldt-Stiftung in Bonn zusammengestellt wird.

LUBOŠ KAČÍREK*

Utváranie slovensko-slovinských vzťahov v druhej polovici 19. storočia

KAČÍREK, L.: Slovak-Slovenian Contacts in the Late Nineteenth Century. *Slavica Slovaca*, 39, No. 1, pp. 45-57. (Bratislava)

In the present essay, the author compares cultural and political situation of the two nations – Slovaks and Slovenians. He deals with literary and political relationships of both nations after 1867, monitoring cultural collaboration fostered by the Slovenian and Slovak *Maticas* (i. e. leagues for national advancement) as well as by the Slovak Museum Society. Economic cooperation between the two nations in the 70s of the 19th century is also included. The author analyzes period journalistic articles concerned with social and literary events on the other side. Slovak-Slovenian contacts are presented through life stories of individual Slovaks who had settled in Slovenia and also through several personalities maintaining mutual relationships, personally or in correspondence. The chief personality of the essay is Ondrej Bella, the first known translator of Slovenian belles-lettres into Slovak. In the conclusion, three letters of Ondrej Bella addressed to Gregor Krek, kept in the National and University Library in Ljubljana, are presented.

History. Slovak-Slovenian relationships. National movement. Cultural contacts.

„Slováci sú práve takí, ak nie väčší politickí úbožiaci medzi synmi matky Slávy, ako my Slováci.“¹ Takto charakterizoval v roku 1873 neznámy slovinský autor národný stav Slovákov. Slovenské a slovinské národné hnutie má naozaj veľa spoločných črt. Slováci a Slováci patrili k „nehistorickým“ národom – nemohli sa oprieť o vlastné, dobovo preferované historické právo. Už od revolúcie 1848 bolo hlavnou požiadavkou obidvoch národných hnutí zjednotenie oblastí, ktoré obývajú, do jedného územného celku. Komplikované to bolo najmä v slovinskom prípade. Územie obývané Slovincami ležalo v troch štátnych útvaroch. Väčšina slovinského etnika žila v Predlitavsku. Negatívom pre ďalší vývoj Slovincov bolo odstúpenie Benátska v roku 1866, po prehratej prusko-rakúskej vojne, v prospech vznikajúceho Talianska. Východnú časť odstúpeného územia (Beneška Slovenija) obýval značný počet slovinského etnika (tzv. Reziáni). Menšia časť Slovincov žila v Zámurí, juhozápadnom Uhorsku pri rieke Mura (slovinsky Prekmurje). Väčšina uhorských Slovincov sa hlásila k evanjelickému vierovyznaniu, ktoré si mohla uchovať vďaka tolerantnejším náboženským pomerom v Uhorsku po nástupe rekatolizácie oproti rakúskym krajinám. Veľká časť slovinskej evanjelickej inteligencie študovala až do 60. rokov 19. storočia na evanjelickom lýceu v Bratislave.

V 60. rokoch 19. storočia si predstavitelia obidvoch národov založili celonárodné organizácie – Maticu slovenskú a Maticu slovinskú (*Slovenska matica*). Práve tieto dva spolky sa stali základom budovania prvých inštitucionalizovaných vzťahov, hoci osobné kontakty medzi jednotlivými predstaviteľmi národných hnutí existovali už oveľa skôr. Obidva spolky si potvrdili svoje vzájomné členstvo. Na druhom valnom zhromaždení Matice slovenskej v roku 1864 zvolili za čestných členov aj dvoch Slovincov: Janeza Bleiweisa² a Frana Miklošiča.³ Členom Matice sa stal aj

* Mgr. Ľuboš Kačírek, Pedagogická fakulta, Katedra slovenských a všeobecných dejín, Moskovská 2, Bratislava

¹ Slováci. In: *Slovenski narod* (ďalej SiN), 1873, roč. 6, č. 50, s. 1.

² Janez Bleiweis (1808 – 1881) – redaktor slovinských novín *Novice*. Medzi odoberateľmi novín z roku 1847 nachádzame aj J. M. Hurbana, Štefana Moysesu, vtedy učiteľa filozofie v Záhrebe, a redakciu Slovenských národných novín a Orla Tatranského v Bratislave (*Novice*, 5, 1847, s. III, VI a XI). O slovensko-slovinských vzťahoch v 40. rokoch 19. storočia (predovšetkým o kontaktoch E. Štúra s J. Bleiweisom) pozri štúdiu: ILEŠIČ, F.: Češko-slovenska (-jugoslovenska) vzajemnost v minulih dobah. In: *Zbornik Slovenske Matice*, Ljubljana 1906, časť A, s. 1-13. Bleiweisov portrét uverejnil aj slovenský literárny časopis *Orol*, 1878, roč. 9, č. 11, s. 297.

³ Fran Miklošič (1813 – 1891) – jazykovedec a slavista, pôsobil vo Viedni.

slovinský cirkevný spolok *Družba sv. Mohorja* (Spolok sv. Mochora)⁴ so sídlom v Klagenfurte (slovinsky *Celovec*). Vedenie obidvoch spolkov začalo medzi sebou udržiavať čulé kontakty, navzájom sa prostredníctvom listov informovalo o svojich podujatiach.⁵ Obidve kultúrne ustanovizne si vymieňali vlastné vydania kníh, ale nechýbali medzi nimi ani individuálni darcovia. *Letopis Matice slovenskej* a *Letopis Matice slovenske* pravidelne uverejňovali každoročné prírastky aj s menami darcov.

Aj činnosť Matice slovinskej sa v tomto období sústreďovala najmä na vydávanie kníh osvetového charakteru. V roku 1869 prijal výbor Matice slovinskej rozsiahly a ambiciózny projekt knižného vydania histórie a súčasnosti Slovanov. Napísaním práce poveril prof. Majcigera. Prvý diel venovaný južným Slovanom vyšiel v roku 1874. Údaje o Slovanoch autor čerpal z práve vtedy vydávaného Riegrovho Slovníka náučného.⁶ Druhý diel, ktorý pripravovali prof. Majciger a prof. Wiesthaler,⁷ mal byť venovaný Čechom a Slovákom. Tento diel, ako aj ďalšie pripravované časti, však už nevyšiel, pravdepodobne z finančných dôvodov.

Medzi finančnými prispievateľmi Matice slovinskej nachádzame aj dvoch Slovákov: trnavského mešťana Martina Tamaškoviča (1803 – 1872) a rímskokatolíckeho farára vo Vyšehrade (Visehrad) a známeho literárneho pracovníka Jozefa Viktorina (1822 – 1874). Martin Tamaškovič venoval vo svojom testamente značnú sumu v prospech Matice slovenskej, slovenských gymnázií a ďalších kultúrnych inštitúcií. Výbor Matice slovinskej sa o dare pre nich neznámej osoby dozvedel na základe listu, ktorý mu zaslalo mesto Trnava. Žiaľ, výšku tejto sumy a ani to, či ju skutočne Matica slovinská dostala, nepoznáme. Vykonávateľom Tamaškovičovho závetu bol Juraj Slota. Ten však ani po viacerých výzvach a urgenciách výboru Matice neodpovedal.⁸ Závet sa pravdepodobne nikdy nenaplnil, lebo aj vdova po Tamaškovičovi jeho text napadla. Aj Jozef Viktorin, podobne ako M. Tamaškovič, odkázal vo svojom testamente väčšinu svojho majetku v prospech kultúrnych inštitúcií. Vo svojom závete venoval Matici slovinskej, rovnako ako aj iným slovanským inštitúciám 100 zlatých.⁹

Perspektívny rozvoj vzájomných slovensko-slovinských kultúrnych vzťahov pribrzdilo zatvorenie Matice slovenskej. Vzájomné kontakty medzi Slovákami a Slovincami úplne nezanikli, ale zmenili sa skôr na vzťahy osobného charakteru. Výnimku tvorili kontakty medzi dvoma národno-cirkevnými spolkami – Spolkom sv. Vojtecha a Spolkom sv. Mochora. Rozsah ich vzájomných kontaktov však musí byť ešte predmetom podrobnejšieho výskumu. O výraznejšej kultúrnej spolupráci môžeme hovoriť až od polovice 90. rokov 19. storočia, po vzniku *Muzeálnej slovenskej spoločnosti*.

Zatvorenie Matice slovenskej pribrzdilo prirodzenú diferenciaciu Slovákov, ktorá od pádu neoabsolutizmu prebiehala u všetkých národov habsburskej monarchie. Súvisela predovšetkým s obnovením parlamentarizmu a rozšírením možnosti politickej aktivizácie predstaviteľov národných hnutí na všetky vrstvy spoločnosti. Vyplývala tiež z rozdielnych ideologických pohľadov na metódy ďalšieho rozvoja národných hnutí (Staroslovinci – Mladoslovinci, u nás Stará škola – Nová škola). Priaznivejší politický vývoj v Predlitavsku umožnil Slovincom kontinuálny rozvoj a zároveň diferenciaciu ich jednotlivých politických prúdov, ktoré zachytávali nové modernizačné tendencie konca 19. storočia. Napríklad Slovinci, ktorých bolo približne o polovicu menej ako

⁴ Družba sv. Mohorja – slovinský cirkevný spolok založený v roku 1851 v Klagenfurte (Celovec). Zameriaval sa na národné prebúdzanie a kultúrny rozvoj Slovincov v kresťanskom duchu. V roku 1871 mal vyše 17 tisíc, v roku 1891 vyše 50 tisíc a v roku 1918 vyše 90 tisíc členov.

⁵ Zoznam listov pozri: MRUŠKOVIC, V. (zost.): Slaviká v Archíve literatúry a umenia Matice slovenskej. Martin : MS, 1993, s. 153-156. Archív literatúry a umenia je dnes súčasťou Slovenskej národnej knižnice (SNK-ALU). Pôvodný archív Matice slovenskej uložený v SNK-ALU je len čiastočne prístupný.

⁶ RIEGER, F. L. (zost.): Slovník naučný I-X. Praha 1860 – 1873.

⁷ Bližšie údaje o týchto osobnostiach neuvádzajú ani Slovenski biografski leksikon a ani Enciklopedija Slovenije.

⁸ Bližšie pozri *Letopis Matice slovenske za 1872 in 1873*, s. 30 a 53-54.

⁹ Viktorinov závet. In: *Národné noviny*, roč. 5, 15. 9. 1874, č. 109, s. 2.

Slovákov, mali od roku 1883 už dva politické denníky, kým Slováci vydávali v tomto období len jednu politickú novinu vychádzajúcu 3x týždenne. Preto je pochopiteľné, že sa v slovinskom prostredí objavuje oveľa viac príspevkov o kultúrnom a politickom vývoji Slovákov ako naopak.

Príspevky o Slovákoch pravidelne uverejňovali slovinské denníky *Slovenski narod*¹⁰ a *Slovenec*.¹¹ Slovinská publicistika vždy stála na strane „úbohých“ a „biednych“ Slovákov, zároveň však dokázala kritizovať ich politickú pasivitu.¹² Prvý veľký záujem o slovenské dianie sa prebudil v rokoch 1874 –1875, v období, keď uhorská vláda zatvorila slovenské gymnáziá a Maticu slovenskú. Slovinská publicistika zaujímala vo všetkých článkoch kritický postoj voči uhorskej vláde a Maďarom všeobecne. Zároveň kritizovala aj chorvátskych poslancov uhorského snemu, ktorí nepodporili srbského poslanca S. Miletića a súhlasili s odpoveďou K. Tiszu na známu Miletićovu interpeláciu.¹³ Najrozsiahlejší príspevok uverejnil v roku 1875 *Slovenski narod* pod názvom *Medzi Slovákami*.¹⁴ Autor sa v ňom venuje predovšetkým opisu kúpeľného mesta Piešťany. Menšiu časť príspevku venuje opisu kultúrneho života Slovákov.

Slovinská tlač sa rovnako kriticky stavala aj k pokusom Staročechov spolupracovať s uhorskou vládou.¹⁵ V 80. rokoch priniesol *Slovenski narod* najrozsiahlejšie správy o Slovákoch v článku *Postavenie Slovákov*,¹⁶ prevzatom z petrohradského časopisu *Izvestija*. Podrobne sa venuje vzťahu katolíckej a evanjelickej cirkvi k problémom národného života Slovákov, analyzuje postavenie Slovákov v rámci štátnej správy a ich politický a kultúrny život. Menší príspevok o živote Slovákov priniesol Pavel Turner (používal pseudonym *Dr. Ahasverus*) pod názvom *Z cesty*,¹⁷ keď osobne navštívil Uhorsko. Slovinská spoločnosť sa dozvedala aj o Slovákoch žijúcich na Dolnej zemi. Vatroslav Holz pod pseudonymom *Prostoslav Kretanov* uverejňoval v *Slovenskom narode* cestopisný cyklus *Potopisne arabeske*. V dvoch častiach prináša etnografický opis Slovákov v Starej Pazove a zaujímavovo približuje osobnosť ich vtedajšieho evanjelického farára Vladimíra Hurbana, syna S. H. Vajanského.¹⁸

Počet článkov o slovenskej problematike narastá od 90. rokov. Súvisel s oslavou 100-ročnice narodenia Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika.¹⁹ Slovinská tlač venovala veľkú pozornosť konaniu Kongresu nemaďarských národností v Budapešti v auguste 1895 a následným mileniárnym oslavám. Noviny *Slovenec* v rubrike *Razgled po slovanskem svetu* vtedy viackrát priniesli príspevok o slovenských reáliách.²⁰ Slovinské noviny pravidelne uverejňovali rozsiahle nekrológy

¹⁰ *Slovenec* – slovinský politický časopis v duchu politického katolicizmu. Vychádzal v Lubľane najprv 3x týždenne, od roku 1883 denník.

¹¹ *Slovenski narod* – slovinský liberálne orientovaný politický časopis založený Mladoslavincami. Vychádzal od roku 1868 3x týždenne najprv v Maribore, od roku 1872 v Lubľane. Od roku 1873 denník.

¹² Prvé rozsiahlejšie články uviedli *Slovenske novine* (ďalej *SiN*): Slovaki, 1872, roč. 5, č. 6, s. 1 a Severni slovanski Ogrji, 1872, roč. 5, č. 20, s. 2. V nasledujúcom roku Slovaki, č. 50, s. 1.

¹³ Slovaki. In: *SiN*, 1875, roč. 8, č. 89, s. 1-2; Z Dunaja. Tamže, č. 96, s. 1; Ogerske razmere. Tamže, č. 114, s. 1. Kaulus: Slovaki. In: *Slovenec*, 1874, roč. 2, č. 74, s. 1-2; Zločini v „madjar orszaghu.“ Tamže, č. 96, s. 1; Preganjanje Slovakov a Našinec: Poslednja slovenska gimnazija. Tamže, č. 152, s. 2 a 5. V nasledujúcom roku: Slovaki, č. 72, s. 2; Istinič: Moravski in ogerski Slovaki. In: *Slovenec*, roč. 5, 17. 11. 1877, č. 129, s. 1-2.

¹⁴ S-C. (Karel Slanc?): Mej Slovaki. I-III. In: *SiN*, 1875, roč. 8, č. 195-197, s. 1-2.

¹⁵ Dogovori Čehov z Magjari. In: *SiN*, roč. 13, 23. 10. 1880, č. 244, s. 1; Čehi in Magjari. Tamže, 28. 10. 1880, č. 248, s. 1.

¹⁶ Položaj Slovakov. I-IV. In: *SiN*, 1884, roč. 18, č. 21-24.

¹⁷ Dr. Ahasverus: S pota I. In: *SiN*, 1881, roč. 15, č. 146, s. 1-2.

¹⁸ Prostoslav Kretanov: Potopisne arabeske. XVIII-XIX. In: *SiN*, 1885, roč. 18, č. 219 a 225, s. 1-2.

¹⁹ Príspevky o Kollárovi a Šafárikovi priniesli noviny aj v skoršom období: Pavel Josip Šafařík. (Životopis.) In: *SiN*, 1878, roč. 11, č. 298-299, s. 1-2(3). FÉKONJA, A. F.: Jan Kollár, otec vzajemnosti slavjanske. In: *SiN*, 1880, roč. 13, č. 284-290 a 293-295, s. 1-2 (3).

²⁰ A. S.: Naslikana laž. In: *Slovenec*, 1894, roč. 22, č. 61, s. 2. Je to Vajanského článok prebratý z *Národných novín* kritizujúci Munkácsyho obraz. S. C. (Karel Slanc?): Piščan na Slovaškem. In: *Slovenec*, 1895, roč. 23, č. 229, s. 3-4. Príspevok prináša informácie o piešťanských kúpeľoch, ktoré navštívil aj mariborský biskup M. Napotnik a všima si slovenský život v meste. Svečán z „Hädke“ : Razmere na Slovaškem. In: *Slovenec*, 1896, roč. 24, č. 286, s. 3.

o významných slovenských osobnostiach.²¹ V slovinských novinách sa môžeme stretnúť s viacerými osobnosťami, ktoré častejšie uverejňovali príspevky o slovenských reáliách. Niektoré z nich publikovali pod pseudonymom a nevieme ich identifikovať.

Časopis *Slovenec* uverejnil v rokoch 1884 a 1885 štyri články týkajúce sa Slovákov. Väčšina z nich je prevzatá z *Národných novín*. Sú signované značkou *Od Pohorja*.²² Domnievame sa, že ich autorom je brat slovinského prekladateľa Petra Miklavca Filip (1863-1910), pretože niektoré články *S Pohorja* sú podpísané značkou *F. M. Pogorski*. Filip Miklavec sa pod vplyvom brata Petra naučil viacero slovanských jazykov, najlepšie ovládal češtinu. Pod pseudonymami *Pohorski*, *Pogorski* a *Vrhovski* uverejňoval v slovinskej tlači národohospodárske a ľudovú výchovné články.²³

Dva príspevky so slovenskou problematikou publikoval aj Matija Karba.²⁴ V 80. rokoch 19. storočia uverejnil v denníku *Slovenec* dva rozsiahlejšie články týkajúce sa Slovákov. Prvý je venovaný 100. výročiu narodenia Jána Hollého a v druhom informuje čitateľov novín o činnosti Spolku svätého Vojtecha.²⁵

Vo viacerých príspevkoch sa venoval slovenskej problematike aj autor, ktorý písal pod pseudonymom *Y*. V roku 1890 uverejnil v *Slovenskom narode* dva príspevky²⁶ a s jeho pseudonymom sa môžeme stretnúť aj v časopise *Slovan*.

V denníku *Slovenec* v rubrike *Dnevne novice* uverejňoval v rokoch 1893 – 1895 dopisovateľ pod značkou *Iz Brna* viacero príspevkov venovaných slovenskej problematike. Informácie čerpal okrem českej tlače aj zo slovinských *Národných novín*.²⁷ Veľkú pozornosť venoval odvážaniu slovenských sirôt do maďarských stolíc organizovanému maďarizačným spolkom FEMKE, kde boli deti postupne asimilované. Aj na nátlak slovanskej publicistiky v monarchii uhorská vláda túto akciu, prezentovanú ako zlepšovanie sociálneho postavenia týchto detí, postupne zastavila. Priniesol tiež príspevok o Svetožarovi Hurbanovi-Vajanskom, ktorý bol v roku 1893 odsúdený na jednoročný žalár, či o pripravovaných, nakoniec však uhorskou vládou zakázaných oslavách 100. výročia narodenia Jána Kollára v Mošovciach.

Slovinci sa o Slovákoch dozvedali aj prostredníctvom umeleckej literatúry. Príspevky a ukážky zo slovenskej literatúry pravidelne uverejňovali slovinské literárne časopisy *Slovan*, *Slovanski svet*, *Kres*, *Lubljski zvon* a *Dom in svet*. Túto oblasť najpodrobnejšie preskúmal Andrej Rozman vo viacerých odborných príspevkoch,²⁸ preto sa jej nebudeme bližšie venovať. Aj noviny *Slovenski narod* a *Slovenec* uverejňovali v rubrike *Listek* príspevky z umeleckej literatúry. V roku 1876

²¹ Z najrozsiahlejších pozri: S.: Dr. Andrej Andrejevič Radlinski. In: *SiN*, 1879, roč. 12, č. 111, s. 1-3; Dr. Jozef Miloslav Hurban. In: *SiN*, 1888, roč. 21, č. 61, s. 1-3.

²² Zastava Slovako-Slovencev. In: *Slovenec*, 1884, roč. 12, č. 100, s. 1-2; Slovako-Slovenci pa volitve. č. 134, s. 1; Slovako-Slovenci in varnost imetka. č. 289, s. 1; Kulturno društvo Slovako-Slovencev I, II. In: *Slovenec*, 1885, roč. 13, č. 53-54, s. 1.

²³ Bližšie údaje uvádza SBL 2, s. 116.

²⁴ (20. 1. 1852 Babince, okr. Ljutomer – 12. 2. 1930 Zreče), rímskokatolícky farár a publicista. Študoval na gymnáziu v Maribore, kde bol po skončení teologických štúdií v roku 1876 vysvätený za kňaza. Bol kaplánom v Št. Janeži na Drávskom poli, potom v Dobrni pri Celje. Od roku 1892 bol farárom v Zrečach pri Konjicah. Bol publicisticky činný, v časopisoch *Slovenec*, *Slovenski gospodar* a *Straž* uverejnil viacero článkov venovaných regionálnym dejinám, miestnej toponymii a vtedajším udalostiam. Podrobnejšie pozri SBL 1, s. 427.

²⁵ Ján Hollý. In: *Slovenec*, 1885, roč. 13, č. 108-118; Spolok svätého Adalberta. In: *Slovenec*, 1888, roč. 16, č. 78-80, s. 3.

²⁶ Od bratov Slovakov. In: *SiN*, 1890, roč. 23, č. 187, s. 1-2 a Madjari in narodnosti na Ogerskem. Tamže, č. 192, s. 1-2. Autorom článkov by mohol byť Franc Podgornik, ktorý používal aj pseudonym „Yporej.“

²⁷ *Slovenec*, 1893, roč. 21, č. 46, s. 5; Svetožar Hurban v ječi; tamže, č. 78, s. 3 (o sťahovaní slovenských detí na Dolnú zem); č. 89, s. 3 (o väznení S. H. Vajanského); č. 125, s. 6 (o slov. gymnáziu); č. 166, s. 4 (o slov. sirotách); č. 176, 188 a 242, s. 3 (o 100. výročí narodenia J. Kollára); č. 253, s. 5 (o slov.-rumun. spolupráci). *Slovenec*, 1894, roč. 22, č. 51, s. 4 (o väznení S. H. Vajanského); č. 164, s. 2 (nekrológ za Jánom Trokanom). *Slovenec*, 1895, roč. 23, č. 83, s. 3 (vol'by v Nitre).

²⁸ Podrobnejšie pozri: ROZMAN, A.: Slovaško-slovenski odnosi. In: Enciklopedija Slovenije 12. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998, s. 158-164 a Slovensko-slovaški kulturni odnosi – retrospektiva in perspektive. Med politiko in književnostjo. In: *Sto let slovaške književnosti. Antologija*. Bratislava 2000, s. 271-282.

uverejnil *Slovenski narod* poviedku Jána Kalinčiaka *Mladý Slovák*, ktorú voľne preložil Veličan Mušič.²⁹ V 90. rokoch bol najobľúbenejším slovenským spisovateľom Svetozár Hurban-Vajanský. *Slovenec* uverejnil v roku 1894 dve jeho novely: *Dve sestry* a *V malom meste* a v roku 1901 poviedku *Sólo*.³⁰ V roku 1887 a 1891 publikovali *Slovenski narod* a *Slovenec* v rubrike *Listek* poviedky českej spisovateľky Gabriely Preissovej (1862 – 1946) s podtitulom „Obrázok zo Slovenska.“³¹ Neopisujú však v nich príbehy zo Slovenska, ale zo Slovácka.³²

Slovenská spoločnosť mala v tomto období pomerne malé znalosti o vývoji slovinského národného hnutia. Záujem Slovákov o dianie medzi Slovincami neprekračoval rovinu občasných informácií z kultúrnej oblasti. Do konca 19. storočia sa v slovenských časopisoch môžeme stretnúť len s ôsmimi príspevkami týkajúcimi sa Slovincov. Literárny časopis *Dennica* uverejnil na svojich stránkach poviedku *Boris*³³ od Josipiny Urbančič-Turnograjskej (1833 – 1854), prvej slovinskej poetky a prozaičky. Opisuje v nej príbeh bulharského cára Borisa, ktorý prijal krst od sv. Metoda. Informačne bohatšie príspevky o slovinskej realite mohla slovenská verejnosť v 60. a 70. rokoch získať len z troch rozsiahlejších článkov: *Slovania v Zadunajsku* od Petra Kellnera-Hostinského, venovaného zámurským Slovincom, *Svadobné obyčaje u Slovincov* Andreja Trúchleho-Sytnianskeho³⁴ a *Slovinské časopisectvo 1873-ho roku*³⁵ od slovenského pisateľa, ukrývajúceho sa pod iniciálkami *I. S.* Ten v časopise *Dunaj* uverejnil pomerne rozsiahly príspevok o vtedajších slovinských periodikách spolu s menami ich redaktorov. Uviedol aj krátky historický prehľad slovinského časopisectva od Valentina Vodnika a jeho Ľubľanských novíc a zoznam slovinských literárnych spolkov.

Od konca 80. rokov však slovenskú spoločnosť o slovinskom literárnom živote začal informovať Slovinec Peter Miklavec (1859 – 1918).³⁶ Popud na napísanie článkov vyvolal prvý príspevok o Slovincoch v *Slovenských pohľadoch* z roku 1884. Redakcia prevzala článok z časopisu *Izvestija*, vydávaného petrohradským slavianskym dobročinným spolkom.³⁷ V roku 1888 uverejnil v *Slovenských pohľadoch* príspevok *Literárne pomery Slovincov r. 1887*.³⁸ Okrem informácií o slovinských periodikách a slovinských kultúrnych spolkoch priniesol pomerne rozsiahlu kritiku činnosti Matice slovinskej pre údajne slabé vydávanie kníh. Ďalší príspevok uverejnil o dva roky neskôr pod názvom *Slovinská literatúra v rokoch 1888 a 1889*.³⁹ V nasledujúcom článku *Hynúca ratolesť Slovincov v Uhorsku*⁴⁰ priblížil dejiny zámurských evanjelických a katolíckych Slovincov od doby Štefana Küzmiča (1723 – 1779) do súčasnosti.

V tomto období sa utváralo vzájomné pomenovanie príslušníkov a jazyka druhého národa. Ich takmer zhodná podoba spôsobovala totiž značné problémy. V slovinskej tlači sa môžeme

²⁹ Mladí Slováci. I-VI. Slovaški spisal Ivan Kalinčák. Svobodno poslovenil Veličan Mušič. In: *SiN*, 1876, roč. 9, č. 19-24, s. 1-3.

³⁰ Dve sestri. In: *Slovenec*, 1894, roč. 22, č. 84-105, s. 1-2. Preložil A. S. V malem mestu. In: *Slovenec*, 1894, roč. 22, č. 121-135, s. 1-2. Autor prekladu nie je uvedený. Sólo. In: *Slovenec*, 1901, roč. 29, č. 253-255, s. 1-2. Preložil -kl-.

³¹ Sopernika. (Obraz s Slovaškega. – Češki spisala Gabrijela Preisová.), preklad: -i-. In: *SN*, 1887, roč. 20, č. 220-227; Začetek romana. preklad ten istý. In: *SN*, 1887, roč. 20, č. 240-248; Čerešničín obžalovani greh. (Obrazek s Slovaškega.), preklad F. G. P. In: *SN*, 1891, roč. 24, č. 146-152; *Slovenec*, 1887, roč. 15, č. 217-220 (Cunjar Jaka) a tamže, č. 243-248 (Sostanovalci). Poviedky do sloviny preložil „J. Z.“

³² *Obrázky ze Slovácka* (1886) je prvá zbierka poviedok Gabriely Preissovej. Námety zo Slovácka spracovávala v počiatočnom období literárnej tvorby. V neskoršom období umiestňovala príbehy svojich hrdinov do Korutánska, kde opisuje slovinský ľud. Pozri Ottov slovník náuční XX, s. 621.

³³ Boris. Slovinská povest' od Jozefiny Turnograjskej. In: *Dennica*, 1871, roč. 1, č. 1, s. 5-10.

³⁴ Hostinský, P. Z: Slovenci v Zadunajsku. In: *Peš'budínske vedomosti*, 1862, roč. 2, č. 38-40. Sytniansky, A.: *Svadobné obyčaje u Slovincov*. In: *Orol*, 1870, roč. 1, č. 1. Spracované z časopisu *Novice*.

³⁵ *Dunaj*, 1874, roč. 1, č. 4, s. 175-178.

³⁶ Bližšie pozri: SBL 2, s. 116-118.

³⁷ Literárne pomery Slovincov. In: *Slovinské pohľady* (ďalej SP), 1884, roč. 4, č. 3, s. 278-282.

³⁸ Miklavec, P.: Literárne pomery Slovincov r. 1887. In: *SP*, 1888, roč. 8, č. 2, s. 43-44.

³⁹ *Slovenec: Slovinská literatúra v rokoch 1888 a 1889*. In: *SP*, 1890, roč. 10, č. 2, s. 106-109.

⁴⁰ P. M.: *Hynúca ratolesť Slovincov v Uhorsku*. In: *SP*, 1892, roč. 12, č. 2, s. 118-121.

stretnúť s označením Slovákov aj ako *Slovak-Sloveni*, *naši severni bratje (slovaški) Sloveni*, v iných článkoch sa písalo, že „Slováci seba nazývajú *Slovence* a svoj jazyk *slovenski*, prípadne *uhorskí Slováci*, alebo *Sloveni*, ako sa sami nazývajú“ a ich jazyk ako *(slovaško)-slovenski*.

Slováci v článkoch priamo prevzatých zo slovinskej tlače často ponechávajú slovinskú formu na označenie národnej príslušnosti v tvare *Slovenec* a prídavné meno *slovensky*. Väčšinou však preberajú označenie Slovincov z českého prostredia. Vyslovovanie *i* namiesto *é* v českom prostredí vyplývalo predovšetkým z potreby odlišenia od Slovákov. Aj u časti Slovincov, prevažne zo Štajerska, bola zaužívaná táto podoba ich etnonymu.

Z kultúrneho rámca sa vyníma prvý pokus o nadviazanie hospodárskych kontaktov medzi Slovákami a Slovincami, ktorý sa uskutočnil v 70. rokoch 19. storočia. Poist'ovňa *Slovenija* získala povolenie na obchodnú činnosť v Predlitavsku 25. 1. 1872 a svoje pôsobenie na Uhorsko rozšírila po potvrdení uhorským ministerstvom orby, priemyslu a obchodu č. 2894 z 26. 2. 1873. Predsedom správnej rady poisťovne bol knieža Leopold Salm-Reinfernseid-Krautheim (vybraný pravdepodobne skôr na formálne zastrešenie celej činnosti, aby dodával celému podujatiu správny lesk) a riaditeľom bol J. Treuenstein. Podpredsedom poisťovne sa stal bývalý ľubľanský starosta a od roku 1868 až do svojej smrti i predseda Matice slovinskej dr. Etbin Henrik Costa (1832 – 1875). K spoluzakladateľom poisťovne patril aj J. Bleiweis, ktorý popri Costovi a L. Tomanovi patril k hlavným predstaviteľom Staroslovincov. Poist'ovňa vlastnila kapitál vo výške 2 milióny zlatých a venovala sa majetkovému a životnému poisteniu. Zaviazala sa, že 15% čistého výnosu venuje na dobročinné ciele.⁴¹ Konštituovanie uhorskej pobočky poisťovne kontroloval okruh prívržencov Novej školy – Slovenskej strany vyrovnania. Riaditeľom uhorskej pobočky bol peštiansky staviteľ Ján Nepomuk Bobula, hlavným inšpektorom právnik a poslanec uhorského snemu Jozef Kajuch a sekretárom Čech usadený v Pešťbudíne František Sláma.⁴² Hoci názorovo mal okruh prívržencov Novej školy zaiste bližšie k predstaviteľom Mladoslovincov, spoločné hospodárske záujmy prehĺbili ich vzájomné kontakty s táborom Staroslovincov.

Dňa 17. a 18. augusta 1873 navštívil J. N. Bobula Ľubľanu. Navštívil miestnu Čítareň, kde sa stretol s E. H. Costom a J. Bleiweisom. V nemeckom kasíne sa stretol s J. Treuensteinom a inými slovinskými činiteľmi (Čermár, Valentín, Stalič). Z Ľubľany pokračoval Bobula cez Viedeň do Prahy.⁴³ Pravdepodobne počas augustového ľubľanského pobytu sa J. N. Bobulovi podarilo medzi Slovincami podniknúť zbierku v prospech slovenského katolíckeho patronátneho gymnázia v Kláštore pod Znievom. Spolu 38 Slovincov prispelo sumou 31 zlatých a 70 grajciarov. Najvyššiu sumu, 3 zlaté, zložil E. H. Costa, ostatní poľ až jeden zlatý.⁴⁴

Medzi prispievateľmi nachádzame aj Andreja Pirnata (1817 – 1888), ktorý v 40. rokoch študoval montanistiku (baníctvo) na Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici. Počas štúdia v Banskej Štiavnici uverejnil v Bleiweisových *Noviciach* viaceré vlastných básní a preklad textu dnešnej českej hymny *Kde domov můj* do slovinčiny.⁴⁵ A. Pirnat bol počas existencie poisťovne *Slovenija* v rokoch 1872 – 1874 jej konateľom.

Poisťovňa však nemala dlhé trvanie. Nepomohli ani podporné, v mnohom veľmi emotívne a zväčša asi aj pravdivé reklamy v *Slovenských novinách*, v ktorých viaceré osoby ďakujú za finančnú kompenzáciu za zhorený majetok.⁴⁶ V marci 1874 poisťovňa zatvorila uhorskú pobočku. Odvtedy pôsobila len v Predlitavsku, kde po niekoľkých rokoch neúspešnej činnosti zanikla.

⁴¹ Príhlas ku ctenému občerstvu slovenskému. 2 s. Príloha Slovenských novín (ďalej SN), 1873, roč. 6, č. 40.

⁴² SN, 1873, roč. 6, č. 48, s. 5. O utvorení pobočky poisťovne a jej zmysle pozri článok Jána Mallého (Slanický) *Banka „Slovenija.“ I-II.* In: SN, 6. 4. a 9. 4. 1873, č. 54 a 55, s. 1.

⁴³ SN, roč. 6, 27. 8. 1873, č. 129, s. 3.

⁴⁴ Školský vestník. Zásilka pt. p. Jána Bobulu... Sbíerka pána J. Treuenšteina v Lubľani. In: SN, roč. 7, 10. 1. 1874, č. 5, s. 3-4.

⁴⁵ Njega dni (1844, roč. 2, č. 8); Kmetovalec (1845, roč. 3, č. 4, s. 13.); Kje dom je moj (1845, roč. 3, č. 24, s. 93). Básne uverejňoval pod značkou „A. Pirnat iz Štávnice (Šemnic) na Ogerskim.“

⁴⁶ Oznamy. Výslovenie verejnej vďaky.....„Sloveniji“ In: SN, 1873, roč. 6, č. 154, 156, 166 a 175, s. 4.

Jedným z dôvodov zániku poisťovne bolo vypuknutie veľkej hospodárskej krízy v Rakúsko-Uhorsku v roku 1873, ktorá po páde viedenskej burzy spôsobila zánik viacerých akciových spoločností. V čase likvidácie uhorskej pobočky získala licenciu na obchodovanie v Uhorsku *Prvá Česká všeobecná poisťujúca banka*, ktorá postupne zaplnila priestor po *Sloveniji* a prevzala aj väčšinu jej bývalých zástupcov.⁴⁷

Vzájomné hospodárske kontakty podnietili aj väčší záujem redakcie *Slovenských novín* o dianie medzi Slovincami. Noviny už od svojho vzniku v roku 1868 prinášali krátke správy o slovinskom hnutí, najmä počas táborového hnutia v rokoch 1868 – 71. Redakcia priamo vyzvala slovinského dopisovateľa, ktorý informoval o Bobulovej ceste v Lubľane a uviedol aj základné informácie o slovinskej politike, „keby ste nás Vašími ctenými dopisami častejšie poctili; Váš národný, politický život, literárny zrast etc. by naše obecnstvo zaujímalo.“⁴⁸ Dopisovateľ sa však ohlásil už len raz. Na začiatku septembra informoval o založení nového slovinského politického časopisu *Slovenec*.⁴⁹

Styky medzi Slovákmi a Slovincami v druhej polovici 19. storočia boli oproti vzťahom k iným slovanským národom na pomerne nízkej úrovni. Na slovenskej strane to spôsobila predovšetkým tradičná orientácia na susedné české kultúrne prostredie. Podobne slovinské hnutie v kultúrnej a jazykovej oblasti spolupracovalo s chorvátskym hnutím (ilyrizmus), v politickej oblasti najmä s Čechmi. Ako sa ukázalo po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, vnútorná hranica medzi Predlitavskom a Uhorskom nebola len administratívna. Brzdila vzájomné kontakty medzi predlitavskými a zalitavskými Slovanmi. Presvedčili sa o tom aj sami Slovinci, keď chceli vo väčšej miere spolupracovať so zámurskými Slovincami. Uhorská vláda sa ich usilovala izolovať ako samostatné slovanské etnikum (Venedi).

Napriek tomu kontakty s predstaviteľmi slovinského hnutia udržiavali viacerí slovenskí národovci. O ich vzájomných vzťahoch však máme iba veľmi strohé a torzovité údaje. Katolícky kňaz Martin Medňanský (1840 – 1899) sa dňa 15. októbra 1887 cestou z Terstu zastavil v Lubľane, kde navštívil slovinské inštitúcie a informoval Slovincov o útlaku Slovákov Maďarmi.⁵⁰ Kontakty s predstaviteľmi slovinského hnutia mal zaiste aj syn Karola Kuzmányho Karol Ladislav (1833 – 1885), ktorý študoval a od 60. rokov aj pôsobil na námornej akadémii v Terste. Kontakty so slovinským hnutím udržiaval aj Dionýz Štúr (1827 – 1893). Počas svojich geologických výskumov navštevoval aj slovinské etnické územie a ich výsledky publikoval vo viacerých prácach.⁵¹

Centrom vzájomných kontaktov Slovákov a Slovincov však bola najmä Viedeň – hlavné mesto monarchie, a hlavne jej univerzitné prostredie, kde si mladá inteligencia zakladala národné vzdelávacie spolky (slovinský vysokoškolský spolok *Slovenija* a slovenský *Tatran*). V menšej miere boli takýmito centrami ďalšie univerzitné mestá, predovšetkým Praha, Štajerský Hradec (Graz) a Záhreb. Kontakty medzi Slovákmi a Slovincami sa rozvíjali aj v rámci iných slovanských podujatí, napr. Slovanský zjazd v Moskve v roku 1867, oslavy 1000. výročia smrti sv. Metoda na Velehrade, oslavy 100. výročia narodenia J. Kollára a P. J. Šafárika.

Z osobných kontaktov predstaviteľov oboch národných hnutí relatívne najpodrobnejšie poznáme vzťahy Ondreja Bellu (1851 – 1903). O. Bellu vymenovali k 1. júlu 1881 za vojenského evanjelického kňaza v Štajerskom Hradci. Zásluhu na vymenovaní mal evanjelický vojenský superintendent Ján Seberíni. V Štajerskom Hradci strávil Ondrej Bella dva roky; od roku 1883 pôsobil v Prahe.

Počas pôsobenia v Štajerskom Hradci sa stýkal s miestnymi Slovincami, prevažne so študentmi a profesorami na miestnej univerzite. Tamojšia univerzita bola v tomto období po Viedni druhým

⁴⁷ *SN*, roč. 7, 2. 4. 1874, č. 50, s. 3 a č. 67, s. 4 zo 4. 5. 1874.

⁴⁸ *SN*, roč. 6, 27. 8. 1873, č. 129, s. 3.

⁴⁹ *SN*, roč. 6, 10. 9. 1873, č. 136, s. 4.

⁵⁰ *SiV*, roč. 20, 15. 10. 1887, č. 235, s. 4.

⁵¹ *SBL*, 12, s. 539-540.

najobľúbenejším miestom štúdií Slovincov. O Bellových kontaktoch s miestnymi Slovincami sme pomerne málo informovaní, môžeme sa opierať len o tri zachované listy, ktoré Ondrej Bella napísal v roku 1883, už po príchode do Prahy, Gregorovi Krekovi.⁵² Gregor Krek⁵³ (1840 – 1905) patril k popredným organizátorom slovinského hnutia v Štajerskom Hradci v 70. až 90. rokoch 19. storočia. V roku 1867 sa habilitoval na docenta na Katedre slovinského jazyka a literatúry, v roku 1871 sa stal mimoriadnym a v roku 1874 riadnym profesorom. V Štajerskom Hradci pôsobil až do roku 1902, keď odišiel do dôchodku a presťahoval sa do Lubľany. Bol spoluzakladateľom časopisu *Kres* (vatra, oheň), do ktorého v rokoch 1881 – 1886 aj prispieval. Na univerzite sa mu podarilo založiť slavistický seminár a ako predseda Slovanskej podpornej spoločnosti a zakladateľ Podporného spolku materiálne pomáhal slovanským študentom v Štajerskom Hradci. Vo vedeckej práci sa venoval výskumu slovinského a slovanského slovesného folklóru a usiloval sa o rekonštruovanie slovanskej mytológie. Jeho najvýznamnejším dielom je práca *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden*, vydanú v roku 1874. Doplnené a prepracované vydanie vyšlo v roku 1887. Na základe získaných materiálov môžeme konštatovať, že práve Ondrej Bella pomáhal Krekovi pri získavaní slovenských reálií. O. Bella patril k dopisovateľom *Kresa*, G. Kreka informoval o článkoch v českej tlači venovanej Slovincom a literárnej tvorbe Slovákov.

K ďalším známym Slovincom, s ktorými udržiaval Ondrej Bella kontakty, patrili Dr. Ignac Klemenčič (1853 – 1901), profesor fyziky na univerzite v Štajerskom Hradci,⁵⁴ právnik a národný pracovník Aleksander Hudovernik (1861 – 1931)⁵⁵ a umelecký historik Janez Flis (1841 – 1919), katolícky kňaz v Lubľane.⁵⁶ O ich bližších vzťahoch s Ondrejom Bellom nemáme viac informácií; A. Hudovernik je autorom krátkeho článku o Bellovi v časopise *Ljubljanski zvon*.⁵⁷

Ondrej Bella udržiaval kontakty aj s predstaviteľmi slovinského národného hnutia v Lubľane, kde sa zastavil dňoch 2. a 3. júna 1883.⁵⁸ O jeho bližších stykoch však nemáme ďalšie správy. Znalosť slovinčiny a literárne nadanie ho viedli k prekladaniu slovinskej literatúry. Na začiatku 80. rokov preložil tri prózy – *Desiaty brat*, *Susedov syn* a *Pravda medzi bratmi* od Josipa Jurčiča (1844 – 1881).⁵⁹ O. Bella sa s J. Jurčičom pravdepodobne osobne nepoznal, s jeho literárnym dielom sa asi zoznámil až po jeho smrti počas pôsobenia v Štajerskom Hradci.

Z poézie prekladal O. Bella básne Simona Gregorčiča (1844 – 1906), najvýznamnejšieho predstaviteľa slovinskej realisticko-lyrickej poézie. Časopis *Slovan*, ktorý sledoval dianie v slovanskom svete, uverejnil v roku 1884 Bellov preklad Gregorčičovej balady *Tri lipy*.⁶⁰ Báseň bola prvýkrát uverejnená v časopise *Ljubljanski zvon* v roku 1881. O ďalších prekladoch sa nám nezachovali zmienky. O. Bella sa so S. Gregorčičom pravdepodobne osobne poznal, vieme, že S. Gregorčič sa v roku 1885 zúčastnil osláv 1000. výročia smrti sv. Metoda na Velehrade, odkiaľ odišiel do Prahy.

Bellove slovenské preklady Jurčičových próz nikdy nevyšli tlačou. Román *Desiaty brat* vyšiel v českom preklade Vojtěcha Pakosta v roku 1886.⁶¹ Poviedka *Susedov syn*, ktorú do slovenčiny preložil O. Bella a zo slovenského prekladu ju „zčeštil“ František Štingl⁶² vyšla v roku 1890. Obidve vyšli v Prahe v *Cyrillo-Methodějskej knižnici*. Vojtěch Pakosta (1846 – 1892) prekladal

⁵² Listy O. Bellu G. Krekovi sú uložené v: Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisni oddelek, sg. 1465.

⁵³ SBL, 1, s. 557-558.

⁵⁴ Enciklopedija Slovenije, 5, Ljubljana, Mladinska knjiga 1991, s. 9.

⁵⁵ SBL, 1, s. 358.

⁵⁶ SBL, 1, s. 182.

⁵⁷ A. H.: G. Andrej Bella... In: *Ljubljanski zvon*, 1883, roč. 3, č. 7, s. 480.

⁵⁸ *Slovenski narod*, roč. 16, 4. 6. 1883, č. 125, s. 3.

⁵⁹ Josip Jurčič – prozaik, dramatik a novinár, autor prvého slovinského románu *Deseti brat* (1866).

⁶⁰ *Slovan*, roč. 1, 1884, č. 43, s. 342 a č. 47, s. 397-399.

⁶¹ O. Bella ako autora prekladu udáva J. Hudeca. (Pozri nemecky písaný list G. Krekovi.)

⁶² Z vyššie uvedeného listu jednoznačne vyplýva, že autorom prekladu je O. Bella.

najmä z poľštiny a je zaujímavé, že zo slovinčiny preložil práve Jurčiča a Gregorčiča.⁶³ Na základe získaných skutočností sa môžeme domnievať, že autorom českého prekladu *Susedovho syna* je Ondrej Bella. Bella rovnako prekladal Gregorčičove básne do slovenčiny, ktoré počesťil a vydal Pakosta.

V pozostalosti Ondrejovho brata Petra Bellu-Horala, tiež spisovateľa, sa nachádza rukopis prekladu slovinskej poviedky *Ravníkov dvor* od „R. M.“⁶⁴ Autorstvo prekladu sa pripisuje P. Bellovi-Horalovi. Nie je známe, že by Horal prekladal zo slovinčiny. Práve vďaka Horalovi sa zachovalo v jeho odpise viacero básní jeho brata Ondreja. Môžeme sa preto domnievať, že aj spomenutý preklad zo slovinčiny pochádzal od Ondreja Bellu.

Rovnako veľmi skromné máme údaje o Slovákoch usadených na slovinskom etnickom území. Vieme, že z Nitrianskej župy pochádzal lekár Biacovský (Biatzowsky), ktorý promoval v roku 1830 vo Viedni.⁶⁵ Pravdepodobne z územia Slovenska pochádzal známy výrobca organov Andrej Ferdinand Malachovský (Malahovski), ktorý zomrel v Ľubľane 3. marca 1887.⁶⁶ Stojí za zmienku, že väčšina sledovaných osobností z Uhorska prichádzala na slovinské územie cez Viedeň, kde mnohí študovali.

V Ľubľane na Mestnom trhu č. 4 vlastnil lekár Ubaldo Trnkóci. Narodil sa 18. 7. 1856 v Strážnici na Morave ako najmladší syn lekárnik Štefana Trnkóciho, pochádzajúceho zo Záskaľia pri Dolnom Kubíne.⁶⁷ Všetci jeho piati synovia pokračovali v otcových šľapajách a stali sa lekárnikmi v rakúskej časti monarchie: Vendelín v Štajerskom Hradci, Július a Oton (Otto) v 3. viedenskom okrese,⁶⁸ Ubaldo Trnkóci sa usadil v Ľubľane v roku 1872, keď prišiel vypomáhať bratovi Viktorovi⁶⁹ do lekárne. V roku 1878 absolvoval farmaceutické štúdium v Štajerskom Hradci a po bratovej smrti prevzal správu lekárne. V rokoch 1901 – 22 bol členom mestského výboru, od roku 1901 členom Ľubľanskej Mestskej sporiteľne, v rokoch 1909 až 1921 jej predseda. Zomrel v Ľubľane 17. 10. 1924.⁷⁰ Priatelil sa s Ivanom Hribarom, neskorším Ľubľanským starostom, a tiež so spisovateľom Ivanom Tavčarom. „Starý Trnka,“ ako ho volali jeho priatelia, patril k najpopulárnejším osobám vtedajšej Ľubľany. Slovenský pôvod rodiny bol živý ešte na začiatku 20. storočia. V nekrológu po jeho smrti sa uvádza, že „jeho rodina bola slovenská a mala pôvod v Dolnom Kubíne pod Tatrami, kde ešte dnes žijú jej príbuzní.“⁷¹

⁶³ Vojtěch Pakosta (1846 – 1892), rímskokatolícky kňaz a spisovateľ. Bližšie pozri: Ottův slovník naučný XIX, s. 38. Pakostov preklad Gregorčičových básní vyšiel pod názvom *Básně* v roku 1887.

⁶⁴ *Ravníkov dvor*. Preklad poviedky zo slovinčiny. SNK-ALU, sg. 38 B 5.

⁶⁵ Stručné údaje uvádza SBL 1, s. 39.

⁶⁶ SBL 2, s. 31-32. Uvádza sa, že sa narodil v roku 1813 v Čechách. Je však pravdepodobnejšie, že buď on alebo jeho predkovia pochádzali z Malachova pri Banskej Bystrici.

⁶⁷ Štefan Trnkóci, „pán ze Zaszkal,“ sa narodil 15. 12. 1805 v Záskaľi pri Dolnom Kubíne Michalovi a Anne, rodenej Medzihradskej. Pochádzal zo šľachtickej rodiny, ktorá mala korene v Trenčianskej župe, odkiaľ sa presídlili do Záskaľia na Orave. Š. Trnkóci odišiel do Viedne, kde vyštudoval za lekárnik. Vo Viedni sa oženil s Jozefínou Assfalgovou (1813 Viedeň – 1900 Viedeň). Spočiatku býval vo Viedni, pred rokom 1845 sa usadil v Strážnici. Mal 8 detí, 5 synov a 4 dcéry. Zomrel 19. 4. 1888 v Strážnici. Všetci synovia pôsobili ako lekárnici. Biografické údaje o narodení detí pozri: Moravský zemský archív, matrika narodených, Strážnice, farnosť sv. Martin, sg. 5774 a 5775.

⁶⁸ Vendelín – narodil sa 24. 5. 1847 v Strážnici, zomrel v Štajerskom Hradci. Vo svojom testamente zo 16. 3. 1904 venoval 1000 korún evanjelickému spoločenstvu vo Veľkej Vrbke v okrese Strážnice a rovnako 1000 korún mestu Strážnice, ktoré malo jedenkrát do roka na sv. Štefana rozdeľovať úroky medzi chudobných. (Pozri: Okresný archív v Hodoníne, fond Strážnice.) Július – narodil sa 31. 8. 1853 v Strážnici. Vlastnil lekáreň na Josefstädterstrasse 30. Detskej nemocnici cisárovnjej Alžbety viacero rokov daroval lieky bezplatne, začo mu cisár František Jozef I. osobne poďakoval počas návštevy nemocnice v roku 1883. (Pozri: *SiN*, roč. 16, 16. 7. 1883, č. 160, s. 3.) Oton (Otto) – narodil sa 28. 3. 1845 v Strážnici. Mal lekáreň na Radetzkého nám. 17 v 3. viedenskom okrese.

⁶⁹ Viktor Trnkóci, najstarší syn Štefana T. Narodil sa 4. 4. 1840 vo Viedni, kde pravdepodobne absolvoval lekárenské štúdium. Po štúdiách sa usadil v Ľubľane, kde odkúpil lekáreň, ktorej korene siahajú do roku 1738. Zomrel v Ľubľane v roku 1885.

⁷⁰ Základné údaje o Ubaldovi Trnkóci uvádza SBL 12, s. 183.

⁷¹ *SiN*, roč. 57, 17. 10. 1924, č. 238, s. 3.

Analýza životných osudov tejto rodiny nás môže doviest' k zaujímavým myšlienkam pri zisťovaní vzťahu etnicity a triedneho povedomia malých národov. Ubald Trnkóci bol dvakrát ženatý, prvou manželkou bola Jerica Badovinacová zo Záhrebu, s ktorou sa oženil 3. 11. 1890.⁷² Dňa 24. 4. 1899 sa v evanjelickom kostole v Ľubl'ane oženil s Marijou Gärtnerovou (15. 1. 1873 Ľubl'ana – 4. 1. 1942 tamže). Mali spolu 8 detí, 3 dcéry a 5 synov.⁷³ Najznámejší z detí Ubalda Trnkóciho bol jeho druhý syn Josip, ktorý ako jediný pokračoval v šľapajach svojho otca a starého otca. Oženil sa s Gabrijelou Humekovou, slovinskou maliarkou známou pod menom Jela Trnkoczy (1905 – 1957).⁷⁴ Ich synovia Amadej a Ubald podnes žijú v Ľubl'ane.

Slovensko-slovinské vzťahy podnes patria k málo prebádaným oblastiam slovenskej i slovinskej historiografie. V centre bádania sú predovšetkým politické dejiny a vzťahy obidvoch emancipujúcich sa národov k dominantným národom a štátom. Zo slovensko-slovanských stykov sa prirodzene venovala najväčšia pozornosť česko-slovenským kontaktom a vzťahom k Rusku, od ktorého určité slovenské kruhy dlho očakávali národné vyslobodenie. V rámci slovensko-juhoslovanských (resp. južnoslovanských) vzťahov dominujú kontakty s Chorvátmi a Srbmi. V súčasnosti sa na rozdiel od predchádzajúceho obdobia začína venovať väčšia pozornosť práve kontaktom k menším a politicky zdanlivo menej významným národom, ako sú aj Slováci či Slovinci. V nich sa odráža stupeň kultúrnej a politickej zrelosti jednotlivých národov, ich spracovanie však vypovedá aj o stave slovenskej historiografie.

Príloha: **Listy Ondreja Bellu Gregorovi Krekovi:**

Ondrej Bella Gregorovi Krekovi, Národná a univerzitná knižnica v Ľubl'ane, Rukopisné oddelenie (Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisni oddelek), sg. 1465.

Poznámka k prepisu.

Listy sú prepísané bez zásahov do pravopisnej podoby. Nečítateľné, resp. dopĺňané slová rukopisu sú vycílené v hranatej zátvorke.

Vysokoučený Pane,

otcovský priateľu!

Váš milý a ctený list prišiel mi iba dnes do rúk, ako som sa navrátil z cesty, a preto nemôhol som sa za starostlivosť a milú prímluvu Vašu hneď poďakovať.

Septembrové číslo „Kresa“ došlo. Ráďte prijať veľikú moju vďaku.

Veľmi ma teší, že Miklošičova slavnosť v Lutomeri tak slavno pod Vaším vedením dopadla, jako som dnes zo Slovenského národa vyčítal. Lutujem, že som list Váš ctený dostal tak pozde do rúk, ináč by sa bol musel slovenský študentský spolok „Detvan“ aspon zaslaním telegramu súčasniť na ňom.

Číslo 7. a 8. Dobšinského „Slovenských povestí“ už vyšlo a ja som objednal u kníhkupectva Grégr et Valečka, ktoré Vám je najbližšie pošle. Sošit 6. je už zaplatený.

Ráďte mať „Slovenské Písne.“ sbírky prstonárodní. Pořádá pohádková komisse lit.-řeč. spolku „Slavia.“ V Praze 1879? Je to quasi doplnok ku Kollárovým Zpievankám a obsahujú zvlášte piesne ľudu zo Šáriša pozoruhodné pre svoju zachovalosť rečovú, úsečnosť a poetickosť výrazovú, mocnosť citovú. Jestlí že by Ste ich nemali, vďačne vám moj exemplar pošlem.

⁷² *SiN*, roč. 23, 4. 11. 1890, č. 254, s. 3.

⁷³ Najstaršia dcéra Marija Ana Jozefa sa narodila 25. 6. 1898 v Celje a neskôr sa vydala za kapitána Otona Gregoriča. Syn Ubald Stefan Matevž sa narodil 17. 6. 1899 v Ľubl'ane. Zomrel v mladom veku 6. 1. 1926. Ďalšia dcéra Darinka Frančiška Ivana, narodená 3. 6. 1900, sa neskôr vydala za Petra Kapeka. Josip Franc Otokar sa narodil 19. 9. 1901. Piatym dieťaťom bol Stanislav Ubald Josip, narodený 10. 10. 1902. Zomrel tiež v mladom veku 5. 12. 1923. Naďa Marija sa narodila 4. 9. 1904, bola úradníčkou Ľubl'anskej Mestskej sporiteľne a vydala sa dňa 25. 11. 1926 v evanjelickom kostole v Ľubl'ane za Vladimira Grahovaca, kapitána 1. triedy v Karlovaci. Syn Dalibor sa narodil 17. 4. 1906, povoláním bol hudobník, hral na klavíri a violončele. Oženil sa s Neli, rodenou Burhelnicovou, od roku 1937 žil v Záhrebe. Zomrel v roku 1943 v Lepoglavi v Chorvátsku, blízko slovinských hraníc. Najmladším dieťaťom Ubalda Trnkóciho bol Zdenko narodený 4. 5. 1908. V 30. rokoch 20. storočia sa presťahoval do Paračina v Srbsku, kde pracoval v textilnej továrni Trokarovič. Dňa 2. 9. 1940 sa v evanjelickom kostole v Ľubl'ane oženil s Elsou, rodenou Kubiasovou (narodila sa 20. 3. 1904 v Drážďanoch), vdovou po istom Bendovi. Biografické údaje o narodení detí pozri: Zgodovinski arhiv Ljubljana, fond č. LJU 500, Domovinski oddelek, č. 242.

⁷⁴ SBL, 12, s. 181-182.

V povesti „Popeluša“ (Dobšinský: prostonár. Povesti sošit 8.) nachodí sa obor jednooký, upomínajúci na Polyféma. Tak by tedy tu bol i zo strany slovenskej žiadaný doplnok Vašej vzácnej studii, - čo ma srdečne teší. Ačpráve nemôžem zamlčať, že poviestka táto číta sa ako doslovný preklad z nejakej latinskej chroniky. Caban, jej podateľ, bol ale katolícky kňaz a v rokoch pred 1848, kde ešte slovenského slohu ustalého nebolo a jedni sa nemeckého, druhí maďarského alebo latinského a tretí snád' všetkých troch slohov dohromady držali, nemuselo by to byť znamenie neoriginality pre povest' samú. Ostatne, jestli je zo „zlatého osla“ preložená, zbadá taký odborný znalec, jako Vaša vysokoučenost', na prvý pohľad.

Významným zdá sa mi byť narodenie sa pod priaznivým lebo nepriaznivým nebeským znamením (sošit 8. str. 19. v poznámke). Nevieť síce, ktoré súhvezdie menuje ľud „šibenicami“, kolimahami alebo vozami menuje „den grossen und kleinen Bär.“ Variant tento začína ako legenda, lebo Kristus a Peter v nej vystupujú. Na legendy je slovenské povestkárstvo veľmi chudobné, ale za to je „Pecko sprostáčik“ (sošit 8. str. 87.) legenda veľmi dojímavá a pre Peckovu sdielnosť slovenský veľmi charakterističná. Legenda: „starý člověk a dvanásť oviec“ (sošit 7. strana 3.) nezdá sa mi už pre svoju dlhú morálku na konci, byť presne ľudovou.

Vieštec (sošit 7. str. 22) je podanie o zaklínaní duchov. Polemický osten na konci každého oddielu tejto rozprávky nehodí sa síce do rámčenia „povestí a bájov,“ ale zato predsa len podáva skutočné fakty, ktoré ač chatrné odborníkovi vítané budú. Krásnou ľudovou rečou podal zjavenie sa a zaklínanie duchov Samo Chalupka, najlepší znalec slovenskej tradičnej literatúry, v poviestke „Salaš na Čertovici“ (sošit 8. str. 84.) Poviestka táto je nielen vzor verného podania, ale i umeleckého vypracovania. Keby bol Chalupka slovenské povesti zaznamenal, bola by slovenská literatúra mala knihu, ktorú by boly i v prekladoch na salónne stoly klády. Porovnajte len, prosím Vás, ešte Kovovláda v neviem ktorom sošite týchto jistých Dobšinského povestí.

Zvieracia báj je zastúpená v poviestkach „O vlku, čo si dal šit' boty“ (sošit 8. str. 10), „Koza a jež“ (sošit 8. str. 90.) a „Kozliatka“ (sošit 8. str. 93).

Ráče odpustiť, že som sa Vám opovážil celý register vypisovať, mienil som len upozoriť na niektoré veci pre ten pád, jestli by Vám čas nedopustil povesti tieto rýchlo prečítať a predsa by ste snád' nejakú orientáciu napochytre hľadali.

Na teraz končím. Budúce budem sa usilovať podať Vám najnovšie české úsudky o slovenskej spisbe a niektoré poznámky o slovenskej, ktoré by ste snád' i do Kresa upotrebiť mohli. Doniesol-li Kres biografiu Sama Chalupky? Jestli nie, pokúsil bych sa dáta sobrať a Vám je doposlať.

Prosím, ráče vyriadiť môj rukobozk ctenej panej Vašej, srdečný pozdrav p. Dr. Klemenčičovi a ostatným dobrým známim. Predovšetkým ráče prijať opätovnú moju srdečnú vďaku a hlbokú úctu, s ktorou sa značím

v Prahe 1883 dňa 17ho Septembra

Vašej Vysokoučenosti

k službám hotový

Ondr. Bella

N. B. P. Sobotka⁷⁵ dáva Vás srdečne pozdravovať. Veľmi ctí si Vašu vedeckú dôkladnosť a rozvahu. Teší sa už vopred na nové vydanie „Einleitungu“ Vášho. – Sobotka bol z redaktorstva „Světozoru“ staročeskou klikou vytisnutý, že podal podobiznu a životopis Barákov.⁷⁶ Staro-Česi chcu i v literatúre prevádzat' politiku a samostaných duchov medzi sebou trpieť nechcu.

Hochgeehrter Herr Professor!

Mit grösstem Vergnügen sende ich meinem Versprechen gemäss die neueste Nummer der „Pohľady“ ein. Es ist darin die Fortsetzung der Biografie des Štúr von Hurban: die parlamentarische Thätigkeit Štúr's. Eine archeologische Skizze vom jungen Hroboň und eine Kritik Vajanskýs über Vrchlickýs neuste Gedichtensammlung: Sfinx. Diese Letztere, besonders aber eine ihr vorangehende und in Národní Noviny abgedruckte Kritik hat einen wahren Sturm in Böhmen hervorgerufen. Die wurde von den „čechischen“ Blättern einfach übersetzt und veröffentlicht, und dadurch die Principienlose, unčechische Vielschreiberei Vrchlickýs zurechtgewiesen.

J. Hudec hat den Deseti brat von Jurčič ins Čechische übersetzt und der „Slovanská Bibliothéka“ zur Veröffentlichung übergeben.

Meine Uebersetzung des „Sošjedov syn“ ist die Hände gefallen. Sie wird wahrscheinlich auch in čech. Uebersetzung erscheinen. Aus einer gewissenhaften slowakischen ist ja dem Betreffenden sehr leicht sein eine čechische zu machen.

Ausser dem „Národ“ konnte ich hier kein slovenisches Blatt finden, was mir sehr leid thut, da ich mich erst die letztzeit angefangen habe in die sloven. Literatur und Verhältnisse hineinzuleben. Meine Mittel erlauben mir wenigstens vorläufig nicht, mich auf etwas Slovenisches zu prenumerieren. Ich würde darum sehr dankbar sein, wenn der hochgeehrte Herr Professor die Güte haben könnte, mir den Kres wenigstens zum halben Preise erwirken zu wollen. Im Falle einer günstiger Antwort würde ich das Geld dann der Redaktion zuschicken, widrigenfalls aber bis zum Neujahr auf das Slovenische Verzicht leisten müssen.

⁷⁵ Primus Sobotka (1841 – ?) – spisovateľ, prekladateľ z anglickej literatúry, publicista, v rokoch 1879 – 1884 redaktor časopisu *Světozor*.

⁷⁶ Josef Barák (1833 – 1883) – redaktor a publicista.

Nach den Märchen, Škultety – Dobšinsky habe ich auch nachgefragt. Der Verein „Slávie“ besitzt sie dem Kataloge nach, leider sind die Ferien eingetreten und da heisst es noch warten.

Barak liegt schwer erkrankt und man zweifelt an seinem Aufkommen. Einer der thätigsten und tüchtigsten Volksredner und Journalisten ginge mit ihm verloren.

Das liebe Graz und die ausgezeichneten Freunde vermisse ich gar zu sehr. Der dortige Aufenthalt gehört zu den schönsten Jahren meines Lebens. Ich danke Gott dafür und wünsche vom ganzen Herzen, dass ich auch für die Zukunft für Werth gefunden werden möge, eine solche Freundschaft zu besitzen, wie sie mir besonders von Seite des hochgeehrten Herrn Professors zu Theil geworden.

Meinen Handkuss der gnädigen Frau Gemahlin. Herzliche Grüsse der Gelegenheit an Dr. Klemenčič, und allen theure Bekannten.

In dem ich mich dem Wohlwollen des hochgeehrten Herrn Professors auch für die Zukunft empfehle zeichne ich mich hochachtungsvoll

Prag, Wendischegasse 84.

Ihr

dienstfertiger

O. Bella

[pred 15. 11. 1883]

Vysokoučený pane professore,
vysokoctený Otče!

Pre nemoc nebolo mi možno písať, ani „Pohlady“ odoslať, dva mesiace neúradoval som. Ráďte tedy odpustiť moju zpozdilosť.

Dva sošity „Pohládov“ oddávam na poštu. Okrem toho ráďte prijať dva dosiaľ vyšlé sošity R. Pokorného:⁷⁷ „Z potuliek po Slovensku,“ ako skromný darček vianoční odo mňa. Vedecký je to síce nie písané, ale je v tom mnoho sobieraného upotrebitel'ného materialu s poznaním tatranského Slovenska prispievajúceho. Ráďte prijať vďačne.

Primus Sobotka prevzal zase vydávanie „Světozoru“ a riekol mi, že Vám ho zase doposielat' bude.

Boj politický a literárny je boj na život a na smrť. Obe strany sú náruživé a preto robia sa chyby na oboch stranách. Je to ten starý smutný stav v slovanstve, že kde sa trochu ubráni jedna vetev oproti zovňútornému nepriateľovi, začne sa hrýzť a trhať sama seba.

Vyberám sa na úradniu cestu, dúfam, že si prezrem trochu Česko. Na leto hotujem sa pod Tatry, aby som sbieral material k prácam belletristickým.

Lud český drží sa znamenite. Ač nebola preň slavnosť zariadená pri otvorení divadla z hanby a bázne, on putuje v skupenách po 600 i vyše 1000 hláv v osobytných vlakoch navštívit' svoje „dústojne.“ Dnes sú tu až Hanáci a Slováci z Moravy vo svojich národných krojoch – sedliaci a sedliačky, ktorí v národňom povedomí prichádzajú obzrieť si, čo vystavil „národ sobě.“ To neprekázali ešte iní. Preto ma bolí, keď vidím, že vodcovia národa považujú ľud tento len za materiál volební, daňový atd. a mužov ako bol Barák biľagujú revolucionárstvom, preto že sa snížil k ľudu, aby ho pozdvihol. Barák bol idealista, jakého nateraz v Česku viac nieta, horiaci obeľou za ľud svoj. Študentstvo menovalo ho svojim „starým študentom,“ - a to právom, Barák podporoval mládež so všetkým čo mal, ale aj hľadel, aby študovala, zkušky robila a zachovala si ten ideálny vzlet, ktorý znaša k obetiam za národ a ľudstvo. Delníkom bol poradou, otcem, socialnej otázke dal smer český atd. Slovom Barákova činnosť bola tá najväčšia medzi všetkými v národe českom, činnosť systematická, neustalá, nezištná. Pre svoju osobu bol skromným i v jedení i v pití, čo urobila pravica o tom nevedela ľavica a len vydanie jeho dopisov, ktoré usporaduje Frant. Chalupa,⁷⁸ ukáže jeho činnosť a obetovosť u verejnosti. Rimskú svetovlady bažnosť nenávidel, chcel pokrok, svobodu svedomia, preto usporiadal púť do Kostnice a postavenie pomníkov pre Husa a Jeronyma: jako mučedníkom národním za svobodu svedomia; v časipse svojom „Svoboda“ zadal jezuitismu v Čechách uverejnením dejín pápežských takú ranu, ako niekedy Eugen Sue svojimi spisami vo Francúzsku. Pohreb jeho bol veľkolepý, asi alebo snád' i viac ako 80 tisíc súčasťnilo sa na ňom. Mešťanosta pražský, Umelecká beseda, ktorej bol predsedom, poslanci svobodomyslní, umelci a umelkine divadelné, mešťanstvo, poľská deputácia na čele gróf Potocki (Barák bol veznený pre účasť na poľskom povstaní) a delníctvo to všetko odpre-vádzalo ho ku hrobu. Rieger et [...] nebol, - jeho paní Palackého dcéra má pápežský orden – a Barák nedal sa zažehnať Kat. páterom. Capitula pražská zúrila a ustanovila púť na Velehrad, aby, vraj, zmytá bola tá škvrna, ktorú urobil národu Barák svojim odmietnutím cirkve Kat. pri svojom pohrebe.

Ale vychádza mi miesto i čas.

Porúčajúč Vás do ochrany Božej služby prosiac pre milosťpaniu, pozdravy pre p. prof. Klemenčiča, Hudovernika, Flisa a to zostávam s hlbokou uctou k službám hotový Váš

O. Bella

[po 15. 11. 1883]

⁷⁷ Rudolf Pokorný (1853 – 1887) – český spisovateľ a básnik, publicista a slovakofil.

⁷⁸ František Chalupa (1857 – 1890) – básnik a prekladateľ zo slovanských jazykov.

Slovak-Slovenian Contacts in the Late Nineteenth Century

Luboš Kačírek

The present essay deals with Slovak-Slovenian contacts from the beginning of 1860s to the end of the 19th century. Cultural and political situation of the two nations during the mentioned period is compared. The author describes their cultural collaboration through the national *Maticas* (national advancement leagues) as well as through the Slovak Museum Society, then attempted for the first time. Economic cooperation in the 1870s, then, too, primarily attempted through the *Slovenija* insurance company, is mentioned. The author presents life vicissitudes of the pharmacist family Trnkóczy coming from Slovakia whose member called Ubald possessed a pharmacy in Ljubljana. He pays attention to articles published in Slovak periodicals of the time which brought information about the national movement of Slovenians. Contacts of several Slovak personalities with representatives of the Slovenian national movement are dealt with, special attention being focused on Ondrej Bella, the first known translator of Slovenian belles-lettres into Slovak whose translations include poetry by S. Grigorčič and prose by J. Jurčič. Finally, a review of articles about Slovaks published in the Slovenian political journals *Slovenski narod* and *Slovenec* is presented.

KATARZYNA GMAJ*

„Swój kawalek świata.“
O Łemkach żyjących w północno-zachodniej Polsce

GMAJ, K.: „A piece of world of their own.“ Of Lemkos in North-western Poland. *Slavica Slovaca*, 39, No. 1, pp. 58-67. (Bratislava)

The article is focused on following questions: how Lemkos, after their resettlement, found their place in the new territory; What activities they undertook to retain their identity, living in dissipation among Poles. The article refers to Lemkos' living in strzelecko-drezdenecki district, lubuski voivodship experience. It is based on the research conducted in years 2000/2001. In its framework 16 in-depth interviews were conducted with those, who were resettled and the first and second generation born in Western Poland. Additionally, five compositions written by 13-17 years old students, as well as, observations conducted in Ługi, Chomętowo, Dobiegniew and Strzelce Krajeńskie were used.

Key words: Lemko. Resettlement. Private and ideological homeland. Space familiarization. Dual territorial identity.

Wstęp

Po II wojnie światowej miliony ludzi utraciły swoją ojczyznę narodową i lokalną. Wysiedlenia, będące efektem nowego powojennego porządku i nowych granic, miały rozwiązać kwestię narodową w Europie Środkowej i Wschodniej. Były one konsekwencją triumfującego w XX wieku nacjonalizmu i wpisanej w niego idei państwa narodowego. Na skalę masową wysiedlano: Niemców, Polaków, Ukraińców, Węgrów i innych. Wspólne było poczucie niesprawiedliwości, krzywdy i nieszczęścia, wynikające z pozbawienia małej ojczyzny, „Heimatu.“¹

W ten kontekst masowych wysiedleń wpisana jest także historia Łemków przesiedlonych w wyniku „Akcji Wisła“ na zachód Polski. W jaki sposób członkowie tej społeczności odnaleźli swoje miejsce na obcej ziemi? Jakie działania podejmowali, aby zachować swoją odrębność wśród polskiej większości, żyjąc w rozproszeniu z dala od gór? Poniższy tekst dotyczy doświadczeń społeczności łemkowskiej zamieszkałej w powiecie strzelecko-drezdeneckim w województwie lubuskim.² Materiału dostarczyło badanie, w ramach którego przeprowadziłam szesnaście pogłębionych wywiadów z mieszkańcami, określającymi się jako Łemkowie. Są wśród nich osoby przesiedlone, pierwsze i drugie pokolenie urodzone poza Łemkowszczyzną oraz ksiądz prawosławny – też Łemko. W tekście wykorzystałam także pisemne wypowiedzi pięciu uczniów w wieku 13-17 lat, dotyczące znaczenia obecnego miejsca zamieszkania i Łemkowszczyzny oraz obserwacje poczynione podczas pobytu w Ługach, Chomętowie, Dobiegniewie i Strzelcach Krajeńskich.

Skąd wzięli się Łemkowie na zachodzie Polski?

Do 1947 r. Łemkowie stanowili społeczność wiejską. Zamieszkiwali zwarte terytorium w Beskidzie Niskim. Od października 1944 r. do czerwca 1946 r., na mocy umowy o wymianie

* Mgr Katarzyna Gmaj, Uniwersytet Warszawski, Wydz. Filozofii i Socjologii, Krakowskie Przedmieście, 26/28, 00-927 Warszawa.

¹ SAKSON, A.: Socjologiczne problemy wysiedleń. In: *Utracona ojczyzna. Przymusowe wysiedlenia, deportacje i przesiedlenia jako wspólne doświadczenie*, ed. A. Sakson – H. Orłowski, Poznań : Instytut Zachodni, 1996, s. 146.

² Tekst jest napisany w oparciu o moją pracę magisterską pt. *W poszukiwaniu „korzennego domu.“ Pojęcie „ojczyzny“ wśród Łemków mieszkających w powiecie strzelecko-drezdeneckim*, obronioną w 2001 r. w Instytucie Socjologii, Wydz. Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Praca napisana została pod kierunkiem dra Sławomira Łodzińskiego, na podstawie badania przeprowadzonego w latach 2000/2001. Oznaczenia w nawiasach po cytatach, są kodami wywiadów. M – mężczyzna, K – kobieta, liczba oznacza wiek respondenta, litery – miejscowości: S – Strzelce Krajeńskie, D – Dobiegniew, Ł – Ługi, Ch – Chomętowo. Literą W oznaczone są wypracowania uczniów.

ludności między polskim komunistycznym rządem i władzami Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, z Łemkowszczyzny przesiedlono 65 tys. osób. Z niektórych rejonów zniszczonych w wyniku działań wojennych i narażonych na działalność band rabunkowych do USSR wyjeżdżano dobrowolnie. Dopiero gdy zaczęły dobiegać wiadomości o warunkach życia na nowym miejscu, akcja wysiedleńcza nabrała charakteru przymusowego.

W kwietniu 1947 r. na terenach południowo-wschodniej Polski rozpoczęła się „Akcja Wisła.” Trwała do lipca tego samego roku. Oficjalnie wysiedlenia na ziemię północnej i zachodniej Polski, motywowano wsparciem udzielanym UPA przez miejscową ludność. Jednak deportacje objęły także mieszkańców zachodniej Łemkowszczyzny, gdzie UPA nigdy nie działała. W krótkim czasie deportowano 140 tys. osób, w tym 23 tys. z obszaru Łemkowszczyzny. Dekretem rządowym pozbawiono ich prawa do opuszczonych gospodarstw oraz do pozostawionego mienia nieruchomości.³ Możliwość powrotu do rodzinnych miejscowości pojawiła się po 1956 r. Jednak Łemkowszczyzna była już zaludniona osadnikami polskimi, a wiele wiosek przestało w ogóle istnieć. Powroty wymagały zezwolenia przydiów właściwych Rad Narodowych.

Ziemię na zachodzie Polski nie były dla Łemków dobrowolnie wybranym miejscem zamieszkania. Nowy teren musieli w mniejszym lub większym stopniu uznać za własny, przyswoić nową „przestrzeń,” zamienić ją w „miejsce.” Człowiek nie może bowiem normalnie egzystować zarówno w sensie biologicznym, jak i społecznym w przestrzeni całkowicie obcej, nieznaney, zupełnie nieprzyswojonej. Bezpieczeństwo, względna swoboda zachowań, wygoda i ład odgrywają szczególną rolę w możliwości przyswojenia jakiegoś obszaru. Trzeba uwzględnić to, że kiedy miejsce nie jest wybrane, a narzucone, sentyment wobec niego powstaje wolno, w miarę przyzwyczajania się. Przywiązanie może też nawet w ogóle się nie pojawić.⁴

Moment przyjazdu wspomniany jest bardzo podobnie. Po kilkudniowej, wyczerpującej podróży w towarowych wagonach Łemkowie docierali do stacji docelowej. Osoby zamieszkujące dziś powiat strzelecko-drezdenecki znalazły się w różnych miejscowościach. Przewijają się nazwy stacji: Niegosław koło Drezdenka (ok. 20 km od Dobiegniewa i tyle samo od Strzelców, – czyli miejsc, w których okolicach mieszkają badani), Stary Kurów (10 km od Strzelców, 20 km od Dobiegniewa) i Wągrówek koło Strzelców. Po wyładowaniu bagaży kobiety i dzieci zostawały na stacji wraz z dobytkiem, a mężczyźni udawali się na poszukiwanie domu. Najczęściej pierwsze miejsce, w którym się zatrzymywali, nie było tym, którego szukali. Niektóre rodziny zmieniły miejscowości nawet trzy razy, zanim zdecydowały się osiedlić w nich na stałe. Oprócz warunków bytowych brano pod uwagę sąsiedztwo, a szczególnie to, czy Łemkowie będą mogli żyć w pobliżu siebie. Dlatego domów poszukiwano czasami większymi grupami.⁵

Łemkowie przybyli na zachód Polski rok po pierwszych osadnikach zza Buga i z Polski Centralnej. W związku z tym mieli mniejszą możliwość wyboru domu, *trzeba było w zasadzie brać to, co było. Także z tego rodzice opowiadali, to jak oni weszli do tego domu, gdzie obecnie mieszkam, to nie było ani okien, ani drzwi, ani w środku pieca* (M39Ł). Mimo tych problemów na niektórych nowe miejsce zrobiło dobre wrażenie, *bo tyle drzew owocowych, bo Niemcy o te tereny dbali, wszelkie aleje były obsadzone drzewami. Nie było w górach tego. Na pewno był to w pewnym sensie kraj miodem i mlekiem płynący – ziemię urodzajną, każdy dostał tu ziemię, nie było takich problemów, jak tam czy wystarczy do przednówka...* (M45Ł). *Mi się tu zaczęło podobać, dlatego że tu inne domy były. Nie? Tak jak się mieszka na wsi, takie chatki (...)* Nie było łazienek, ani niczego. Tu było tak inaczej. (K68S).

³ MISIŁO, E.: *Akcja Wisła*. Warszawa : Archiwum Ukraińskie, 1993, s. 14-24, 405.

⁴ YI-FU TUAN: *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa : PIW, 1978, s. 214; JAŁOWIECKI, B.: Percepcja, waloryzacja i przyswajanie przestrzeni. In: *Percepcja, scenariusze i przedsiębiorczość*, ed. B. Jałowiecki, Warszawa : WGiSR, 1988, s. 30-40.

⁵ Jak pisze Wojciech Sitek, grupowe przeciwdziałanie rozproszonemu jest strategią stosowaną przez mniejszość w warunkach zagrożenia średniego na poziomie lokalnym. SITEK, W.: *Mniejszość w warunkach zagrożenia. Pamiętniki Łemków*. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996, s. 9-23.

Poczucie tymczasowości wzmagane przez świadomość zajęcia ziemi, należącej wcześniej do Niemców, których spotkał los podobny do losu samych Łemków, to dwa główne powody, niepozwalające im poczuć się na ziemiach zachodniej Polski, jak „u siebie.“ Przyczyniały się też do braku poczucia bezpieczeństwa. W początkowym okresie liczone było z możliwością powrotu na Łemkowszczyznę. Niektórzy nie rozpakowywali się nawet do końca i dokonywali tylko najpotrzebniejszych napraw w swoich nowych siedzibach. Poczucie tymczasowości wzmagała świadomość, że przybyli na ziemię kiedyś zamieszkaną przez Niemców, którzy mogą w każdej chwili wrócić.

Życie na Zachodzie

Przed „Akcją Wisła“ Łemkowie byli zasiedziałyymi gospodarzami, mieszkali w jednolitym etnicznie środowisku. Czasem w ich wiosce można było jednak spotkać rodziny żydowskie, cygańskie lub polskie. Po przybyciu na zachód ich sąsiadami stali się Polacy, którzy byli do nich nieprzychylnie nastawieni. Wpływ na negatywny stosunek Polaków do Ukraińców miały wypadki z lat 1939 – 47. Szczególnie krwawe i tragiczne były wydarzenia na Wołyniu, gdzie ukraińscy nacjonałiści zamordowali ok. 60 tys. polskich cywilów. Celem akcji OUN i UPA było usunięcie polskiej ludności z Wołynia i południowo wschodnich województw II Rzeczypospolitej. Zbrojne akcje UPA miały miejsce także po zakończeniu II wojny światowej już w nowych granicach Polski. Po zastrzeleniu przez bojownika UPA gen. Karola Świerczewskiego, co było bezpośrednim pretekstem do przeprowadzenia Akcji Wisła, na sile przybrała antyukraińska akcja propagandowa. Czytelnikowi zainteresowanemu genezą i przebiegiem polsko-ukraińskiego konfliktu można polecić serię „Polska-Ukraina trudne pytania“, wydaną przez Ośrodek KARTA (9 tomów ukazało się w latach 1998 – 2002) - efekt seminariów polskich i ukraińskich historyków, które odbyły się w latach 1994 – 2001.

Na pierwszych kontaktach zaważył strach obu stron. Łemkowie rzućeni zostali w obce otoczenie, a Polacy bali się „bandytów“, których sprowadzono do ich wiosek. Do dzisiaj w powiecie strzelecko-drezdeneckim mieszka wielu przesiedleńców i ich potomków, którzy odcinają się od swojego pochodzenia. Szacunkowo w powiecie mieszka ok. 500 takich osób.⁶ Przyjęli oni negatywny, dominujący w większościowym otoczeniu wizerunek własnej grupy. Taka postawa charakterystyczna jest dla przedstawicieli grup upośledzonych w stosunku do większości. Wiąże się ze swojego rodzaju „tożsamością stygmatyzującą.“⁷

Normalizacji stosunków sprzyjało to, że w początkowym okresie ludzie byli sobie potrzebni przy wykonywaniu prac polowych i *pomagając sobie nawzajem doszli do wniosku, że nie jest tak źle* (M39Ł). Sposobem na zjednanie sympatii była też wspólna zabawa, Łemkowie dzięki zamówianiu do śpiewu i tańca przełamywali bariery. Kiedy w Chomętowie założono spółdzielnię rolniczą, w której pracowali razem z Polakami, to *jechali na wozach drabiniastych na pole i z pola śpiewem. Tu się Polki ponauczali po naszymu śpiewać, śpiewalim. To było już dobrze* (K74Ch).

W szczególnie korzystnej sytuacji znaleźli się ci rozmówcy, którzy mieszkają albo mieszkali we wsiach Ługi i Chomętowo, gdzie Łemkowie stanowili duże grupy (w Ługach – nawet większość mieszkańców). Takie skupienie powodowało, że nie ukrywali swojego pochodzenia. Niektórzy twierdzą nawet, że od samego początku stosunki polsko-łemkowskie były poprawne. Być może tak pozytywne odbieranie pierwszych lat po przyjeździe jest racjonalizacją dokonaną przez moich rozmówców, którzy ułożyli sobie życie na nowym miejscu i do dziś, na co dzień spotykają się z polskimi sąsiadami a wśród swojej bliższej i dalszej rodziny mają Polaków. Często powtarzano, że nie można chować urazy, że trzeba patrzeć w przyszłość. Pod uwagę należy wziąć też to, że wywiady przeprowadzała Polka i dlatego rozmówcy najprawdopodobniej chcieli nieco osłabić wydźwięk przykrych incydentów. Także niewielka przestrzeń, na której zgroma-

⁶ Według relacji rozmówców.

⁷ ERIKSEN, T., H.: *Ethnicity and Nationalism*. London : Pluto Press, 1993, s. 28-30.

dzeni byli mieszkańcy, sprzyjała mniej sformalizowanym kontaktom. Ludzie obcowali ze sobą na co dzień. Trudności ekonomiczne kraju, wzmagane przez strach przed powrotem Niemców, dotyczyły w taki sam sposób Polaków i Łemków. Stopniowo stereotypowe postrzeganie ustąpiło miejsca indywidualnemu podchodzeniu do każdego współmieszkańca. Obcy zmieniał się w sąsiada. Wspólnie uczestniczyli w chrzcinach, ślubach czy pogrzebach. Dzisiaj sąsiedzi są sobie życzliwi bez względu na pochodzenie.

Na początku artykułu wspominałam, że względna swoboda zachowań jest jednym z warunków przyswojenia jakiegoś obszaru, dlatego przytoczyć muszę relacje innych rozmówców, którzy przeszłość wspominają w sposób odmienny. Kobieta, która na zachód przyjechała w wieku 14 lat, przyznaje, że w pierwszych latach po przesiedleniu bała się mówić po łemkowsku poza domem. Krępowaly ją nawet różnice w kalendarzu. Strach przed publicznym używaniem łemkowskiego pozostał w niej do dziś – *choć wiedzą, znają, ale to tak się mówi półgłosem... To nie jest taka dyskryminacja, ale tak się człowiek nie afiszuje* (K68S). Rozmówczyni, która przeprowadziła się do Dobięgniewa dopiero po ślubie, wspomina, że w odległej o 50 km wiosce, w której nie było cerkwi, chodziła wraz z rodzicami do kościoła. Święta według kalendarza juliańskiego obchodziła bardzo dyskretnie. Inna trzydziestokilkuletnia rozmówczyni, wychowywała się w Gorzowie Wielkopolskim. Chodziła do cerkwi, jeździła na Łemkowszczyznę, ale była dyskretna. Dopiero na studiach w Zielonej Górze sytuacja się zmieniła, bo polscy studenci traktowali Łemków z sympatią i zaciekawieniem.⁸

Ważnym momentem w stosunkach polsko-łemkowskich była zmiana systemu politycznego, chociaż *może to i wcześniej zaczynało się coś (...) między ludźmi układać, między innymi kulturami, ale tak naprawdę to zaraz po Wałęsie* (K35D). W mediach więcej miejsca poświęcano mniejszościom narodowym. Zrezygnowano z propagandy jednonarodowego państwa. Różnorodność zaczęto postrzegać jako coś normalnego, wzbogacającego polską kulturę. Moi rozmówcy zauważają, że możliwość otwartego mówienia o różnicach sprzyja zacieśnianiu kontaktów polsko-łemkowskich. Kiedyś odmiennosc wiązała się z przykrymi stereotypami i stanowiła problem, dzisiaj budzi przyjazne zainteresowanie. Najmłodsze pokolenie nie spotyka się już z przykrym traktowaniem, które było udziałem rodziców. Jak to ujął jeden z rozmówców – *dzisiaj bycie innym jest fajne* (M35Ł). Kiedyś, co najwyżej było po prostu stanem rzeczy – *co się będę wstydzila, jaka ja jestem. To nie jest żaden wybryk. Tak jest od Boga dane* (K74Ch). Dzisiaj rozmówcy otwarcie stwierdzają, że są dumni z tego, że są Łemkami. Zdarza się, że eksponują swoją odrębność – *Jak zachodzę do niego do pracy, to on od razu po łemkowsku do mnie mówi. Pełno na około pracowników, różnych gości, którzy do niego przyjechali, a on tutaj ze mną rozmawia po łemkowsku, a z resztą osób po polsku* (M25D).

Dumę etniczną odkrywają też spolonizowani Łemkowie albo ludzie pochodzący z mieszanych rodzin. Wcześniej byłoby to nie do pomyślenia, bo *gdy było takie małżeństwo mieszane, to kuzynowie się bardziej czuli Polakami. Jedna strona jakby chciała się wywyższyć. Ona jest bardziej podciągnięta pod Polaka, a ty jesteś Łemkiem. (...) To tak jakby było takie, no nie wiem czy poniżanie (...) jakby chciał siebie oczyścić. Chciał dorównać do tego, żeby go nie przeżywali, to no czuł się za coś lepszego* (M39D).

Kontynuując temat swobody zachowań jako warunku przyswojenia przestrzeni, warto się na chwilę zatrzymać nad językiem. Kiedy analizuje się wywiady z przedstawicielami różnych pokoleń, rysuje się wyraźna zmiana generacyjna. W pierwszych latach po przyjeździe język łemkowski obecny był w domu, porozumiewali się nim codziennie dziadkowie i rodzice z dziećmi. Było to naturalne. Publicznie przyjmowano jednak dwa sposoby zachowania. W pierwszym z nich ukrywano, czy też, jak ujmują to inni, *nie afiszowano się* ze swoją odmiennością. W efekcie tego podejścia niektórzy wychowani w takiej atmosferze w kolejnym pokoleniu rezygnowali z przekazywania języka łemkowskiego swoim dzieciom.

⁸ Porównaj ze strategiami przyjmowanymi przez Łemków - w SITEK, W.: *Mniejszość w warunkach...*, s. 9-23.

W inny sposób zachowywano się, jeżeli udało się tak, jak w Ługach czy Chomeńowie, mieszkać kilkudziesięcioosobową grupą. Posługiwanie się językiem łemkowskim nie ograniczało się wtedy tylko do rodziny. Rozmawiano w nim także na zewnątrz z sąsiadami. Nauka w szkole, cała sfera życia poza wsią związana była jednak z językiem polskim. Poszerzał się też krąg polskich znajomych, coraz więcej spraw załatwiano poza wsią. Pomimo, jak się wydawało sprzyjających warunków (nie ukrywano i nie wstydzono się swojej odrębności), język polski zaczął stopniowo dominować. Poczucie bezpieczeństwa, które pozwalało otworzyć się na kontakty z Polakami, sprzyjało jednocześnie zawieraniu związków międzyetnicznych i było kolejnym zagrożeniem dla języka łemkowskiego.

Dwadzieścia, trzydzieści, czterdzieści lat po przesiedleniu język polski umacniał swoją pozycję także w tych domach, w których rodzice chcieli, aby ich dzieci mówiły po łemkowsku. Ogromne znaczenie odegrała ideologia państwa jednonarodowego, postrzeganie odmienności etnicznej jako czegoś niepożądanego, archaicznego. Dzieci w szkole nie chciały narażać się na drwiny. Dzisiaj język polski dla najmłodszego pokolenia jest nie tylko językiem nauki, ale także zabawy z rówieśnikami. Dzieci niemal przez cały dzień przebywają poza domem, rodzice wychodzą rano do pracy i wracają dopiero pod wieczór. Większość atrakcyjnych dla młodego człowieka przekazów formułowana jest w języku polskim, a *ciężko jest rozmawiać o pokemonach w języku łemkowskim, albo o serialu typu „Zbuntowany anioł“ i mówić na ten temat po łemkowsku* (M25D). Pozycja języka łemkowskiego jest zatem zagrożona. Nawet zaangażowanym rodzicom ciężko przekazać dzieciom język i tradycję. Szczególnie trudna jest sytuacja takich rodzin, w których jedno z rodziców jest Polakiem, bo *z reguły dzieci idą po stronie dominującej. Czyli na stronę polską przechodzą* (M25D). Można jednak mówić o czymś w rodzaju rewitalizacji języka łemkowskiego. Zdarza się, że osoby, których w domu łemkowskiego nie uczono, na pewnym etapie życia odczuwają potrzebę poznania tego języka. Ci, którzy zaniechali jego używania, zaczynają się nim na nowo posługiwać.

Jeśli zatem język ujmujemy z punktu widzenia swobody zachowań, jako jednego z warunków przyswojenia przestrzeni, posługiwanie się publicznie łemkowskim, uczestniczenie w lekcjach prowadzonych w tymże języku na terenie szkół publicznych czy wreszcie w trakcie „Watry,” uznać można za wskaźnik swobody zachowań. Znamiennie, że wzrasta ona wraz z czasem. *Tu już ta młodzież, co się urodziła, to jest inna – zauważa jedna z rozmówczyń. – Nie boją się. Wiedzą, że rodzice są Łemki. (...) Ja mówię Ania i tak, były koleżanki, koledzy, nie wstydzisz się? A co to? Moja babcia jest taka. No. I do księdza też mówi „dobry den,” a koleżanka przecież (Polka stoi obok. przypis K.G). A myśmy tak wiedzieliśmy, jak się odezwać. Baliśmy się po prostu. (...) No, bo jeszcze nawet rodziców – oj mama nie mów, bo nie mówisz po polsku. Takie były czasy. (...) Ale oni tu są urodzeni. (...) Jakoś inaczej to przyjmują* (K68S).

Ważną rolę w społeczności łemkowskiej odgrywała zawsze religia. W Beskidzie w każdej wsi była chociażby maleńka cerkiew. Zaraz po przyjeździe na zachód, Łemkowie potrzeby religijne realizowali w ramach kościoła rzymsko-katolickiego. Według relacji, na początku polscy księża przychylnie patrzyli na ich obecność w kościele. Pięknie śpiewali, dawano ich za wzór reszcie wiernych. Ale pewnego razu jeden z kapłanów podczas mszy odprawianej w Dobiegniewie stwierdził, że *ci, co się trzy razy żegnają, noszą nóż za cholewą (...), a takie słowa gdzieś tam się wbijają, są niepotrzebne, się wbija jak ta zadra, ciężko je potem wyjąć* (M39Ł). Obrażając Łemków ksiądz sprawił, że część z nich przestała chodzić na katolickie msze. Jego wystąpienie przyczyniło się więc do zachowania łemkowskiej odrębności. W wywiadach wyrażane jest przekonanie, że pierwszy krok do polonizacji, to przejście do kościoła rzymsko-katolickiego. Wkrótce po tym wydarzeniu miał miejsce kolejny incydent. Kiedy w okolicy umarł pierwszy Łemko, to ówczesny proboszcz parafii w Dobiegniewie nie pozwolił pochować go na cmentarzu komunalnym. Towarzyszyła mu grupa polskich wiernych, którzy uniemożliwili pogrzebanie nieboszczyka. Łemko został pochowany następnego dnia pod eskortą milicji.

Te wydarzenia sprawiły, że społeczność łemkowska, odepchnięta przez kościół, faktycznie została bez świątyni i kapłana. *Ale po kilku latach, jak Łemkowie doznali takiego upokorzenia, no to wtedy postanowili gdzieś sobie znaleźć swój kąt do odprawiania mszy. I wtedy poprosili władze, żeby udostępniły ten kościół tutaj ewangelicki wtedy, żeby mogli sobie wyremontować i mieć właśnie taki dom modlitewny. I władze się zgodziły. I od tamtej pory jest jako cerkiew (M39Ł).* Dodatkowym impulsem do starań o własną świątynię było pojawienie się księdza prawosławnego. Ostatecznie założono dwie parafie prawosławne – w Brzozie i w Ługach.

Cerkwie w Ługach pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i w Brzozie pod wezwaniem św. Michała Archanioła powstały na miejscu kościołów ewangelickich, zbudowanych z kamienia i cegły, a nie z drewna. Do dziś w świątyniach zachowały się ślady po niemieckich mieszkańcach. W Brzozie znajduje się tablica upamiętniająca parafian poległych w I wojnie światowej. W Ługach obok prawosławnych przedstawień, z witraży spoglądają postacie nieprzypominające tych z ikon. Wnętrza, które nie pasowały do obrządku wschodniego, wypełniono „rekwizytami“ pozwalającymi uznać je za swoje. Są: ikonostas, obrazy, krzyże, płaszczenice i ewangelia, przywieszane z gór. W czasie nabożeństwa rozbrzmiewa język starocerkiewno-słowiański. Miejsce to należy do świata łemkowskiego poprzez znaczenie nadawane mu przez wiernych. Architektura budynków w żaden sposób jednak nie wskazuje, że są one miejscem kultu odprawianego w obrządku bizantyjskim. Dopiero po przekroczeniu progu, wchodzimy w inną rzeczywistość. Ale i w środku postronny obserwator odczuwa pewnego rodzaju dysonans. Zaskakują go bizantyjskie elementy, ponieważ spodziewał się innego wystroju. Kościoły-cerkwie wpisane w krajobraz tej ziemi należą bowiem do dwóch światów. Do świata ludzi, którzy je wybudowali, którzy kiedyś się w nich modlili, ale zmuszeni zostali do ich opuszczenia. Należą też do tych, którzy modlą się w nich dziś, mając świadomość, że daleko w górach są świątynie, które opuścić musieli ponad pół wieku temu.

Cerkwie na zachodzie są kawałkiem Łemkowiny. Ich powstanie uznać można za jeden z kroków w przyswajaniu ziemi na Zachodzie. Tutaj w otoczeniu „swoich“ swobodnie realizować można potrzeby religijne, bo *cerkiew: to takie swoje, swój kawałek świata.* (M35Ł). Ksiądz wygłasza kazania w swojej mowie, po łemkowsku. Nabożeństwa odbywają się w języku starocerkiewno-słowiańskim, a kapłani mają różny akcent. Łemkowie w swojej cerkwi pragną słyszeć swój akcent. Choć niemal wszyscy przesiedleńcy byli greko-katolikami, nowe parafie były prawosławne. Stało się tak, ponieważ kościół greko-katolicki dla ówczesnych władz faktycznie nie istniał. Natomiast nowe parafie prawosławne mogły być zakładane. Łemkowie skorzystali więc z możliwości posiadania świątyni, w której nabożeństwa będą właśnie odbywać się w obrządku bizantyjskim. Jak zauważają autorzy zajmujący się problematyką łemkowską, to chrześcijański obrządek wschodni jest w przypadku tej grupy wyznacznikiem tego, co „swojskie“ i istotnym czynnikiem zachowania odrębności wobec polskiej większości⁹. Przykład parafii w Ługach i w Brzozie jest tego potwierdzeniem. Respondenci podkreślają, że prawosławie i greko-katolicyzm łączy bardzo wiele. Co najważniejsze obrządek jest niemal identyczny. Dla nich najważniejsze jest to, że msza odprawiana jest w „swoim“ języku.¹⁰

Kościół prawosławny jako instytucja nie jest zaangażowany narodowo, jednak na poziomie lokalnym przyczynił się do utrzymania łemkowskiej odrębności. Moi rozmówcy przyznają, że *cerkiew jest ostoją tradycji i że wokół niej skupia się społeczność łemkowska. Sprawia, że ludzie się spotykają, mają miejsce (...) religia zawsze była tą ostoją tradycji. I to spowodowało, że tu (na zachodzie Polski – przypis K.G.) Łemkowie jeszcze tam trzymają się. (...) Cerkiew spowodo-*

⁹ DZIEWIERSKI, M. – PACTWA, B. – SIEWIERSKI, B.: *Dylematy tożsamości. Studium Społeczności łemkowskiej w Polsce*. Katowice : Randall & Sfinks, 1992, s. 123; MICHNA, E.: *Łemkowie. Grupa etniczna czy naród*. Kraków : NOMOS, 1995, s. 61.

¹⁰Ewa Michna zwróciła uwagę, że przejście w ramach kościołów o obrządku bizantyjskim, nie jest najczęściej oceniane negatywnie, nie jest też postrzegane jako zmiana wyznania. MICHNA, E.: *Łemkowie. Grupa etniczna czy naród*, s. 102-104.

wala, że tu Łemkowie ostali się przy tych swoich tradycjach. (...) Księża łemkowscy to jest autorytet (M45Ł). Aleksander Posern-Zieliński¹¹ badając Polonię amerykańską stwierdził, że na obczyźnie wzrosły świeckie funkcje parafii. Zjawisko to nazwał „hipertrofią pozareligijnych funkcji parafii.“ Podobną sytuację można zauważyć w Ługach i Brzozie. Parafia jest niewątpliwie instytucją wzmacniającą etniczność. Oprócz funkcji religijnych w ramach parafii podejmowane są inicjatywy o charakterze typowo świeckim. Ksiądz występuje w rolach: kapłana, nauczyciela języka i religii oraz organizatora zimowego i letniego wypoczynku. Za swój obowiązek uważa, aby każde dziecko przynajmniej raz do roku odwiedzało Łemkowynę. Podróże przyczyniają się to do utrwalania świadomości pochodzenia, zachowania odrębności wobec Polaków. Stają się także bodźcem do uczestniczenia w zajęciach religii i języka łemkowskiego, które dzisiaj prowadzone są już w ramach zajęć szkolnych.

Łemkowie na zachodzie Polski żyją w coraz większym rozproszeniu. Wielu z nich przeprowadziło się i na co dzień, co przyznają z żalem, nie utrzymują ze sobą kontaktu. Jak podkreśla większość z rozmówców – jedną z niewielu okazji do wspólnych spotkań jest „Watra.“ W lokalnej „Watrze“ biorą udział nie tylko mieszkańcy Ługów i okolicy. Zjeżdżają się też ci z większych miast – ze Szczecina, Gorzowa i Poznania. Jak narodziła się „Watra“ w Ługach? Na wybór miejsca wpływ zapewne miało to, że mieszka tu spora w porównaniu z innymi miejscami grupa Łemków i to, że miejsce to zawsze odznaczało się większą swobodą zachowań. Przedstawiciele średniego pokolenia wspominają, że jeszcze w czasach młodzieńczych organizowali spotkania przy ognisku, na brzegu jeziora. To one spontanicznie przerodziły się w lokalną Watrę, która odbywa się w pierwszą sobotę po świętym Piotrze i Pawle, czyli po 12 lipca.¹² Z roku na rok liczba jej uczestników jest coraz większa.

Impreza tradycyjnie rozpoczyna się od uroczystego rozpalenia ogniska przez najstarszego Łemka z Ługów. Na scenie występują zaproszone zespoły. Kiedy milkną, ustaje taniec, a z poszczególnych stołów, zajmowanych przez wielopokoleniowe rodziny, dobiegają śpiewy. Uczestnicy zabawy odwiedzają się przy stołach, aby porozmawiać z dawno niewidzianymi znajomymi. Zabawa trwa do rana. *To jest takie odtwarzanie, przypomnienie tej Łemkowyny te ogniska te watry.* (K74Ch). Spotkanie w Ługach jest więc symbolicznym powrotem w góry. Dla najstarszych powrotem do rodzinnej ziemi, dla młodszych wspaniałą zabawą i potwierdzeniem tego, że *niczego chyba nam nie zrobili. Ponieważ spotykamy się. Przyjeżdżamy z dużych dalszych miejscowości i jesteśmy razem* (K35D).

To, że „Watra“ jest kawałkiem Łemkowyny przeniesionym na zachód Polski, widać szczególnie wtedy, gdy w pewnym momencie Łemkowie gromadzą się wokół ogniska i razem śpiewają. Śpiew jednoczy ludzi w różnym wieku: tych, którzy spędzili w górach swoją młodość i tych, którzy urodzili się na zachodzie, ale wciąż pamiętają, gdzie jest ich *korzenny dom* (W4). Jest to więc przypominanie i odtwarzanie zarazem. Szczególne znaczenie ma obecność najstarszych, pamiętających życie w Beskidzie. Budują oni pomost pomiędzy przeszłością i teraźniejszością. Są kimś w rodzaju posłańców z przeszłości. Tak długo jak oni żyją przeszłość nie może zamienić się w abstrakcyjną historię. Ich obecność jest poświadczeniem doświadczonej rzeczywistości, a nie wiedzy abstrakcyjnej, naukowej, pochodzącej z książek.¹³

Wśród uczestników „Watry“ przeważają Łemkowie, choć w ostatnich latach przybywa też wielu Polaków. Impreza jest możliwością zaprezentowania kultury łemkowskiej. Z drugiej strony, coraz częściej słyszy się jednak na Watrze język polski. Pojawianie się niełemkowskich elementów na Watrze ma swoich zwolenników i przeciwników. Na „Watrę“ czy gorzowskie „Spot-

¹¹ POSERN-ZIELIŃSKI, A.: *Tradycja a etniczność. Przemiany kultury Polonii amerykańskiej*. Ossolineum 1982, s. 118.

¹² W 2003 r. odbyła się trzynasta „Watra“ w Ługach.

¹³ Zastosowałam tu analogię wobec udziału weteranów w norweskich obchodach rocznicy zakończenia II wojny światowej. Por. ERIKSEN, A.: *Memory, History, and National Identity*. In: *Ethnologia Europea*, 1997, č. 27, s. 136.

kania z Kulturą Łemkowską¹⁴ spojrzeć warto jako na przejaw „tradycji wytworzonej,” która zajmuje miejsce obyczaju i jest wizją przeszłości zbudowaną na potrzeby teraźniejszości. Oczywiście interpretowanie i powtarzanie tradycji ludowej nie przywróci jej do życia, pozwala jednak określić się wspólnocie. Kultura ludowa staje się jednym z elementów wyobrażanej „małej ojczyzny,” daje szansę na zakorzenienie się.¹⁵ Wprowadzanie obcych elementów kultury masowej staje się zagrożeniem dla słabnącej, bo pozbawionej własnego terytorium, kultury coraz bardziej rozproszonych i spolonizowanych Łemków. Stąd taka dbałość o zachowanie owej „tradycji wytworzonej,” jak najbardziej przypominającej oryginał. Odmienne stanowisko prezentują ci, którzy starają się do kultury łemkowskiej wprowadzać elementy kultury masowej, a także elementy polskie. Dla nich jest to rodzaj uatrakcyjnienia, dostosowania do współczesności. Nie bez wpływu na taki sposób patrzenia pozostaje zapewne coraz częstsze zawieranie mieszanych małżeństw, ale także uczestnictwo w kulturze masowej.

Stosunek do obecnego miejsca zamieszkania

Opuszczając rodzinną ziemię Łemkowie byli chłopami, to pomogło im zaakceptować nowe miejsce, pomimo tego, że większość z nich według relacji nigdy nie pogodziła się z krzywdą, która ich dotknęła i nie przestała tęsknić za górami. Na zachodzie mogli jednak pracować tak, jak przed przesiedleniem. O pierwszym pokoleniu osadników można powiedzieć, że żyło na granicy dwóch światów – było w okresie przejściowym przemiany chłopów w rolników. W świecie tradycyjnych wartości chłopskich ziemia była wartością samą w sobie, była „matką żywicielką,” której należał się szacunek.¹⁶ Ludzie pomimo tęsknoty za rodzinnymi stronami wypełniali swój obowiązek wobec ziemi – uprawiali ją, jak najlepiej potrafili. Uznali ją za swoją przez trud w nią włożony, dlatego oczekiwali od dzieci, że przejmą po nich gospodarstwa. Jednak wraz z najstarszym pokoleniem pomału odchodzi „Łemko – chłop.” Nawet, jeśli dzisiaj ktoś zostaje na ziemi, to jest rolnikiem wykonującym zawód, jak każdy inny. Młodsze pokolenia patrzą na ziemię w kategoriach ekonomicznych – ma ona wartość o tyle, o ile można się z niej utrzymać na odpowiednim poziomie. Łemkowie wykorzystali możliwości, jakie daje edukacja. Przenoszą się do miasta, albo dojeżdżają tam do pracy. Zaczynają wykorzystywać walory okolicy, w której mieszkają, zarabiając na turystyce.

Warto zatrzymać się na chwilę nad grobami. Grzebiąc na zachodzie Polski swoich najbliższych, Łemkowie uświęcają ją tymi prochami. Groby stają się miejscami odwiedzanymi przy okazji świąt i nie tylko, miejscami, przy których spotykają się bliscy, o które trzeba dbać i które zaświadczenia o obecności Łemków na tych ziemiach. Cmentarz jest więc drugim, obok cerkwi, ważnym miejscem o znaczeniu sakralnym. Przestrzeń uznana jest więc w pewien sposób za swoją. Należy jednak zauważyć, że na cmentarzach w Strzelcach i Dobiegniewie nie ma ani jednego pomnika z napisami w cyrylicy.¹⁷ Nie ma też krzyży prawosławnych. Groby Łemków niczym nie różnią się od mogił polskich, także te najnowsze. Groby ludzi z najstarszego pokolenia odróżniają się jedynie egzotycznie brzmiącymi dla polskiego ucha imionami. Uważny obserwator odnaleźć może zdjęcie zrobione w tradycyjnym stroju. Większość rozmówców zapytanych, dlaczego tak się dzieje, nie potrafiła odpowiedzieć. Ci, którzy odpowiadali, twierdzili, że nie chcą się wyróżniać. Pojawiały się obawy przed aktami wandalizmu. Jeśli więc ujmijemy to jako wskaźnik swobody zachowań, to musimy dojść do wniosku, że jest ona ograniczona, pomimo innych zna-

¹⁴ To druga duża łemkowska impreza w okolicy. Organizuje je Stowarzyszenie Łemków. Oprócz tego tak, jak przed laty, spotykają się nadal na weselach, chrzcinach, komuniach i „Małance.”

¹⁵ Pojęcie „tradycji wytworzonej” zaproponował E. Hobsbawm – za BURSZA, W. J.: *Antropologia kultury*. Poznań : Zysk i S-ka, 1998, s. 170-171.

¹⁶ STYK, J.: Stare i nowe systemy wartości ludności wiejskiej w Polsce. In: *Przegląd Socjologiczny*, 1995, tom. XLIV, s. 106, 111.

¹⁷ Oba cmentarze są komunalne i grzebie się na nich zmarłych bez względu na wyznanie.

ków wskazujących na poprawę sytuacji Łemków. Być może wynika to z tego, że dzisiaj określenie się jako Łemko, okazywanie swojej odrębności jest przejawem aktywnej postawy, która ma sprzyjające okoliczności. Umarli natomiast są „pasywni,” nie mogą się bronić i dlatego są łatwym celem ataku. Grobów nie są też w stanie obronić żyjący, bo niszczone mogą być skrycie. Nie można wtedy używać argumentów, po które sięga się w sytuacjach publicznych, gdy przedstawia się siebie jako Łemko.

W określeniu stosunku do obecnego miejsca zamieszkania pomocne są pojęcia „ojczyzny ideologicznej” i „ojczyzny prywatnej.” Autorem obu terminów jest Stanisław Ossowski.¹⁸ Dla niego, ojczyzna stanowi korelat pewnych postaw psychicznych, wchodzących w skład kulturowego dziedzictwa grupy społecznej. Obejmuje pewne terytorium, kraj rodzinny oraz naród lub państwo. Gdy mówimy o osobistym stosunku jednostki do środowiska, opartym na więzi nawykowej, to mamy do czynienia z „ojczyzną prywatną.” „Ojczyzną ideologiczną” jest natomiast obszar, z którym związana jest zbiorowość terytorialna, do której jednostka należy, więź z terytorium wynika w tym przypadku z przekonania człowieka o uczestnictwie w grupie, a nie z jego bezpośrednich przeżyć i wytworzonych drogą tych przeżyć nawyków.

Na stosunek najstarszej generacji do ziem znajdujących się na zachodzie Polski niewątpliwie wpływ miało to, że były one narzuconym miejscem zamieszkania. Ludzie przymusowo pozbawieni swojej „prywatnej ojczyzny” – Łemkowiny, nową ziemię traktowali z dystansem. Kojarzyła się z krzywdą, z którą pogodzić się nie mogli. Była dla nich obca: *Moja mama mówiła tak: ani niebo już nie moje, ani ziemia. (...) Mnie też obca. (...) Ojczyzna moja tam na Łemkowszczyźnie* (K80Ch). Mimo że ułożyli sobie tu życie, niektórzy z nich do końca nie uznali jej za własną: *to jakby powiedzieć szatnia. No, bo wiem, że to nie moje, jakby się zdawało. (...) Bo tak nie jestem przywiązana* (K68S).

Wśród starszych ludzi są też tacy, którzy nowe miejsce uznali za swoje, pozakładali rodziny, mają przyjaciół, zadomowili się. *I jakby nie było żyjemy już 54 lata tutaj z tymi ludźmi* (K74Ch). Mają swoją cerkiew, zachowują własny język, przestrzegają świąt według kalendarza juliańskiego, uczestniczą w „Watrze” i „Gorzowskich Spotkaniach z Kulturą Łemkowską.” Na zachodzie Polski są groby ich bliskich, często wykupili już miejsce na cmentarzu dla siebie. Otoczeni są dziećmi i wnukami.

Rozmówcy, którzy urodzili się poza Beskidem, ziemię zachodnie traktują jako „swoje.” Związani są z nimi „więzią nawykową.” Jak sami często zauważają, ich najwcześniejsze wspomnienia związane są właśnie z tymi okolicami. Częściej od rodziców dostrzegają ich urok. Jest to dla nich miejsce najlepiej znane. Zarówno dorośli, jak i młodzież dostrzegają, że podobny sentyment, jaki oni żywią do swoich okolic, rodzice i dziadkowie żywili do Łemkowiny.

Najmłodszy łemkowski mieszkańcy powiatu drezdenecko-strzeleckiego spytani o znaczenie obecnego miejsca zamieszkania, piszą o przywiązaniu do miejscowości, w której mieszkają. *Ja będę wspominał Wełmin, Brzozę, bo tu rosnę, tutaj chodziłem do szkoły. Będę wspominał o tym, jak spotykali się znajomi Łemkowie, rozmawiali, opowiadali o życiu na Łemkowszczyźnie, jak śpiewali i tęsknili za swoją ziemią* (W2). *Również ja jestem bardzo przywiązana do ziemi, w której się wychowałam. Z pewnością gdybym musiała ją opuścić, będę to robiła z wielkim smutkiem i żalem* (W1). Stwierdzają, że z zachodnią Polską związani są ich rodzice i przyjaciele, i że oni sami najprawdopodobniej tutaj ułożą sobie życie. Nie zapominają przy tym, że związani są również z inną ziemią – z tą, z której pochodzą ich dziadkowie, na której przez długie lata tętniło się życie łemkowskie. Łemkowyna jest dla nich, jak to określił jeden z chłopców, *korzennym domem* (W4).

Fakt urodzenia i spędzenia życia w miejscu innym niż to, w którym żyli rodzice czy dziadkowie, powoduje u większości rozmówców pewną rozterkę. Trudno im zdecydować się, które miejsce jest naprawdę ich – czy to, gdzie się urodzili i spędzili całe życie, czy też to, z którego pochodzą

¹⁸ Ossowski, S.: Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny. In: *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa : PWN, 1984.

przodkowie: *Takie jest trochę rozdwojenie tutaj w tym momencie, gdzie tu się utożsamiać. Takie korzenie, to na pewno tam w górach. Chociaż tutaj człowiek też się utożsamia, bo jednak my życie spędzamy tutaj. (...) Mnie się wydaje, że te korzenie tam jednak w górach. Niemniej ten dom jakoś został tutaj przeniesiony i też istnieje pewnie na w miarę trwałych fundamentach, chyba. (...) Oparte o to, że tutaj jesteście, tu tworzymy, tu żyjemy, tu mamy swoją rodzinę i dzieci i tak dalej. Życie się toczy (K32S). Jest to postawa charakterystyczna dla ludzi urodzonych na zachodzie. Związek z dwoma miejscami, to swojego rodzaju przynależność do dwóch „małych ojczyzn.“*

Mogą się też pojawić kłopoty z zakorzeniem – brak przywiązania do jakiegokolwiek miejsca. (Ojczyzna - przypis K.G.) *W sumie nigdzie i wszędzie. (...) Ojciec urodził się tutaj. Dziadek się urodził tam w górach. A ja to nie wiem. Ani tam ani tu. Pośrodku, koło Wrocławia. (...) Gdyby tata urodził się tam w górach koło Krynicy albo w okolicach, to z pewnością mógłbym powiedzieć, że tam. (...) Tam był dziadek urodzony, a tata tutaj, to raczej powinno iść w linii prostej, nie od każdego z innego punktu (M19D). Zdarza się, że pomimo tego, że się żyje na zachodzie i nie przejawia się chęci wyjazdu, ze względu na to, że tu ma się większość rodziny i znajomych, wciąż tego miejsca nie można uznać za własne. Dla mnie to jest miejsce, w którym mieszkam, żyję, wychowuję dzieci, pracuję. Zresztą tutaj pewnie nie jest mi źle, ale nigdy nie podpisałabym się pod tym, że to jest moja ojczyzna (K35D).*

Współcześni Łemkowie żyjący poza Beskidem, pragnąc zachować swoją odrębność wobec otaczającej ich polskiej większości odwołują się do Łemkowiny, z której pochodzą ich przodkowie. Góry pomimo tego, że w nich nie mieszkają, są ich oddalonym *korzennym domem* (W4). Stanisław Ossowski zauważa, że „więź nawykowa“ może stać się źródłem nowej więzi ideologicznej, że nawykowa więź przodków bywa podstawą ideologicznej więzi potomków. Z taką sytuacją mamy do czynienia u Łemków urodzonych na zachodzie Polski, a odczuwających emocjonalny związek z ziemią przodków, której nie znają z codziennego doświadczenia. Tak więc zdarza się, że ci, którzy uznali ziemię na zachodzie Polski za swój dom, mają dwie „małe ojczyzny“ – tam i tu. Ojczyzna w górach ma charakter ideologiczny. Poczucie przynależności do niej wynika ze świadomości przynależności i uczestnictwa we wspólnocie łemkowskiej. Z tą na zachodzie Polski, natomiast, związani są przez fakt urodzenia i spędzenia życia na tym terenie.

W krajobrazie ziemi, na której dzisiaj mieszkają rozmówcy, nie odnajdzie się elementów architektury, pomników, kapliczek, trójramiennych krzyży wskazujących na obecność Łemków. Nie wszyscy Łemkowie uznali to miejsce za swoje. Są jednak i tacy, którzy są tu „u siebie.“ Tu mają rodziny. Ta ziemia uświęcona jest prochami ich najbliższych, którzy tutaj umarli. Tu mają cerkwie, kiedyś ewangelickie kościoły, które są kawałkiem Łemkowszczyzny przeniesionym na zachód. Łemkowina przypomina i odtwarzana zarazem jest także podczas „Watry.“ Łemkowskie ogniska płoną dzisiaj nad brzegiem jeziora.

„A piece of world of their own.“ Of Lemkos in North-western Poland

Katarzyna Gmaj

The resettlement from their homeland, which took place after the Second World War, was the turning point for the Lemkos community in Poland. There were two waves and two destination of that process: Ukrainian Socialist Republic and Western and Northern Poland. Lemkos were not allowed to return to the Beskid. Therefore, they had to adapt to the new territory. This article is focused on that process of adaptation, which was not without damaging aspects. Nowadays, more than 50 years since expulsion, one should acknowledge that a part of Lemkos living in Western Poland, not only has managed to retain Lemko identity, but has also has succeeded in creating and running institutional forms of ethnic and religious activities. They found their place there. They represent an example of particular sense of belonging to the territory. The article is based on the research conducted in strzelecko-drezdenecki district, lubuski voivodship, Poland in years 2000/2001. In its framework 16 in-depth interviews were conducted with those, who were resettled and the first and second generation born in Western Poland. Additionally, five compositions written by 13-17 years old students, as well as, observations conducted in Ługi, Chomętowo, Dobięgniew and Strzelce Krajeńskie were used.

ANGELA ŠKOVIEROVÁ*

Kamaldulský preklad náboženského diela L. Blosia a jeho latinská predloha

ŠKOVIEROVÁ, A.: Kamaldul Translation of religious Works L. Blosius and latin Original of this Translation. *Slavica Slovaca*, 39, No. 1, pp. 68-72. (Bratislava)

The study compares Latin religious works of French benedictine Ludwig Blosius Opera Omnia (1672) with the manuscript translation by Kamaldul monks from Červený Kláštor (about 1850). We concentrate mainly on the content and length of the compared texts.

Religious text. Manuscript. Printed work. Content. Translation.

Súčasťou grantového projektu č. 2/3155/23 *Príprava vedeckého vydania prameňa slovenskej proveniencie (z okruhu náboženskej literatúry 16. – 18. storočia)* riešeného v Slavistickom kabinete SAV je i porovnanie slovenského rukopisného prekladu diela francúzskeho benediktínskeho opáta Ľudovíta Blosia (Louis de Blois) so zodpovedajúcimi latinskými verziami tohto diela a hľadanie predlohy pre jeho preklad z polovice 18. storočia.

Náboženské spisy Ľ. Blosia boli v dobe svojho vzniku – v 2. polovici 16. st., veľmi populárne. V niekoľkých reedíciách vyšli ešte počas života autora, rozšírili sa po celej Európe a postupne boli aj prekladané do rozličných európskych jazykov, napr. angličtiny, francúzštiny, maďarčiny, nemčiny, španielčiny, taliančiny, a iných jazykov.¹ O tom, že Blosiovo dielo nestratilo na aktuálnosti ani takmer o dvesto rokov neskôr od svojho prvého vydania, svedčí i jeho rukopisný preklad do slovenčiny, ktorý bol pravdepodobne zhotovený na základe niektorého latinského vydania Blosiovho súborného diela.² Takéto vydania sú známe z rokov 1572, 1589, 1606, 1615, 1618, 1622, 1625, 1626.³ Vo fondoch Regionálnej knižnice v Bratislave sa pod signatúrou K VIII. 2175 zachoval informačne veľmi bohatý prvý zväzok vydania z roku 1672 s názvom: *Hludovici Blosii Abbatis laetiensis ord. S. P. N. Benedicti Viri doctrinae rarae eximiae Mirifici et paene angelici rerum spiritualium magistri opera Omnia. In duos tomos distributa ad Frequentissimum quamplurimorum a nobis vehementissimé efflagitantium instantiam recursa. Ex typographia Monasterii Campidonensis Per Rudolphum Dreher anno Christi M. DC. LXXII* (731 s. + 111 s. nečíslovaných). Podľa dostupných bibliografií toto latinské dielo na Slovensku tlačou nevyšlo, no katalóg knižnice

* Mgr. Angela Škovierová, PhD., Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava.

¹ BLOSIUS, L.: *Hludovici Blosii Abbatis laetiensis ord. S. P. N. Benedicti Viri doctrinae rarae eximiae Mirifici et paene angelici rerum spiritualium magistri Opera omnia. In duos tomos distributa ad Frequentissimum quamplurimorum a nobis vehementissimé efflagitantium instantiam recursa. Ex typographia Monasterii Campidonensis Per Rudolphum Dreher anno Christi M. DC. LXXII. s. XVII.* O nemeckých vydaniach Blosiových diel informuje aj JÖCHER, Christian Gottlieb: Allgemeines Gelehrten Lexicon, darinne die Gelehrten aller Stände Sowohl Männ = als weiblichen Geschlechts, welche von Anfange der Welt bis auf iletzige Zeiten gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht. Nach ihrer Geburt, Leben, Merckwürdigen Geschichten, Absterben und Schrifften aus den Glaubwürdigsten Scribenten in alphabetischer Ordnung beschrieben werden. Erste Teil A-C. Leipzig in Johann Friedrich Gedichtschens Buchhandlung MDCCCL. Na internetovej adrese <http://www.arcanum.hu> [30. 3. 2004] je uverejnený v on-line katalógu aj záznam o dokumente: BLOSIUS, Lajos: A tökeléteség felé. Ld. lelki élet könyvei 2.

² KRASNOVSKÁ, E.: O jazyku žalmov v Blosiovom preklade a v kamaldulskom preklade Biblie. In: *O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 19. a odvoláva sa na DÉCSY, Gy.: Slovenské preklady Blosiových náboženských spevov. In: *Studia Slavica*, 1956, t. 2., fasc. 1-4, s. 396-403.

³ BLOSIUS, L.: c. d., s. XVII.

bratislavského jezuitského kolégia *Catalogus librorum Bibliothecae Collegii Posoniensis abolitae Societatis Iesu conscriptus Anno 1778* uvádza v oddelení asketickej literatúry tieto Blossiove spisy: *Institutio Spiritualis* vydané v Leuvene roku 1553 vo formáte 8^o, *Opusculum pars prima et secunda* vydané v Augsburgu roku 1625 vo formáte 12^o, *Opusculum pars tertia* vydané v Augsburgu roku 1626 vo formáte 12^o, *Canon Vitae Spiritualis* vydaný v Leuvene vo formáte 8^o, *Breve regula cum novitio Spirituale* vydané v Benátkach roku 1585 vo formáte 12^o. Katalóg kníh vyvezených do Univerzitnej knižnice v Budapešti *Elenchus librorum qui ex Bibliotheca Posoniensis Collegii ductu Indici generalis selecti, et ad Bibliothecam Regiae Universitatis Budensis transmittendi sunt* obsahuje záznamy o týchto Blossiových knihách: *Canon vitae Spiritualis* vydaný v Leuvene roku 1549 v 8^o formáte (3 knihy), *Institutio Spiritualis* vydané v Leuvene roku 1553 vo formáte 8^o (1 kniha), *Breve regula cum Novitis Spiritualis* vydané v Benátkach roku 1585 vo formáte 12^o (1 kniha). Prídavok k tomuto katalógu – *Appendix* obsahuje medzi záznamami o knihách, ktoré boli 22. novembra 1778 vyvezené do Budapešti aj záznam o diele L. Blossia *Institutio Spiritualis Ac alii tractatus aliquot* vydané v Leuvene roku 1553 v 8^o formáte (1 kniha). A ďalší katalóg – *Elenchus librorum in Bibliotheca Collegii Posoniensis post Repatriationem remanentium* z roku 1782 dokladá, že po vývozoch kníh z kláštorných knižníc do Budapešti sa vo fondoch tejto knižnice nachádzal už len jeden exemplár dvojzväzkového diela Ľudovíta Blossia *Opusculum Spirituale*, ktoré vyšlo v Augsburgu roku 1625 vo formáte 12^o.⁴

Rukopis prekladu Blossiovho diela možno priradiť k prekladu Svätého písma – tzv. Kamaldulskej Biblii a latinsko-slovenskému slovníku, ktoré vznikli zásluhou mníchov kamaldulského kláštora v Lechnici. Pod názvom *Ray wernég dussi*⁵ rukopisné dielo obsahuje vybrané Blossiove spisy, rozdelené na desať oddelení (Rozdj I. – X.), pričom niektoré z nich sa ešte ďalej členia. Pri porovnaní rukopisu a tlačenej verzie Blossiovho diela *Opera omnia* z roku 1672 sa ukázalo, že rukopis neobsahuje všetky Blossiove spisy, napriek tomu, že všetky boli cirkvou riadne schválené. Ich rozdelenie a usporiadanie a niekedy ani obsah nezodpovedá celkom rozdeleniu a usporiadaniu spisov v diele *Opera omnia* z roku 1672.⁶ Napr. v origináli je obsah rukopisu uvedený ako *Raystr ò pracách Blosyussowych w tomto nowém wykladu, které na dewet Rozdjív sa rozdelugú*. Aj keď obsah hovorí o rozdelení rukopisu na deväť častí, je v ňom uvedená aj desiatá časť: *Rozdj X. to gest obhagowani wernég wjri se owsssem očekawá take obwzłásstne*.⁷ Táto apológia však nie je súčasťou rukopisu.

⁴ Katalógy knižnice bratislavského jezuitského kolégia sú uložené v Egyptemi könyvtár v Budapešti pod signatúrami J/18/II.10., J10/10 a J 20. Ich mikrofilmy boli zhotovené v rámci grantov Štátneho fondu kultúry Pro Slovakia v rokoch 1999 – 2001 pod vedením doc. PhDr. Gabriely Žibitovej. Fotokópie sú dostupné na Katedre knižničnej a informačnej vedy FFUK v Bratislave.

⁵ Fotokópie kamaldulského prekladu diela L. Blossia Ray wernég dussi sú k dispozícii v rukopisnej zbierke SNK v Martine pod signatúrou A 269 I. – VI.

⁶ Exemplár z roku 1672 použitý pri spracovaní tejto štúdie obsahuje nasledujúce časti: Tomus prior: Sectio I. Paradisus animae fidelis: 1. Canone vitae spiritualis, 2. Cimeliarchio piarum preclarum, 3. Medulla psalmodiae sacrae, 3. Officio horrarum de Iesu et Maria. Sectio II. Psychagogia seu animae recreatio, cum apendice. Addita est Comparatio regis et Monachi, ex Graeco D. Chrysostomi Latine reddita. Sectio III. Sacellum animae fidelis: 1. Tabella spiritualis, 2. Precula admodum pia, 3. Dicta quorundam Patrum aurea. Sectio IV. Institutio spiritualis: 1. Ex libris Joannis Thauleri et aliorum, 2. Corollarium exertitiorum institutionis spiritualis. 3. Piae precatationes, 4. Apologia Joanne Thaulero. Sectio V. Brevis regula et Exercitia quotidiana Tyronis spiritualis. Sectio VI. Consolatio pusillanimum, cui annectitur Paracletus divina ex sacri litteris. Tomus posterior: Sectio I. Margeritum spirituale: 1. De incarnatione et Vita Domini Jesu ex Thaulero Rusbrochio, 2. Epitome vitae Christi ex quattuor evangeliiis, 3. Dominica Passionis explicatio, fere ex Thaulero cum variis Appendicibus, 4. Farrago utilissimarum institutionum, potissimum ex Rusbrochio, 5. Articuli Vitae Christi, 6. Divini amoris ignariolum. Sectio II. Conclave animae fidelis: Speculum spirituale, 2. Monile Spirituale, 3. Corona spiritualis, 4. Scrinioium spirituale. Sectio III. Instructio vitae asceticae: 1. Speculum monachorum, 2. Enchiridii parvulorum, libri duo cum precatationes et doxologiis, 3. Septem Exercitia, seu Meditationes pro religiosis Tyronibus. Sectio IV. Polemica, seu defensio verae fidei: 1. Collyrii hereticorum libri duo, cum Appendice, 2. Facula iluminandis et ab errore revocandis hereticis cum Appendice, 3. Epistola ad Nobilem Matronam per hereticas a vera fide seductam.

⁷ Fotokópia SNK A 269/1 s. 3.

V období, keď Blossius tvoril svoje dielo, panoval názor, že napodobňovanie nie je len mera-ovou reprodukciou skutočnosti, ale môže priniesť aj novú, dokonca nápaditejšiu myšlienku ako pôvodná predloha. Súčasťou filológie bola i schopnosť vydávania a komentovania textov (editorstvo) a písanie príručiek a rozpráv. Vzdelanec bol často len kompilátorom úspešne využívajú- cimi biblické, antické a stredoveké predlohy. Aj Blossius v súlade s dobovou praxou využíval rozličné predlohy. Azda najdôležitejším inšpiračným zdrojom bola pre neho Biblia – starozákonné knihy a evanjeliá, ako aj diela cirkevných otcov, na ktoré autor odkazuje v nadpisoch svojich spisov, v marginálnych poznámkach i priamo v texte. Blossiovo dielo obsahuje niekoľko žánrovo vymedzených útvarov. Sú to výklady zákonov duchovného života, návody na dosahovanie žiada- ného stavu duchovnosti napr. za pomoci modlitieb, prosieb, vzývaní a úvah nad biblickými texta- mi, ale aj úryvky zo životopisov svätých, apológie,⁸ citáty a gnómické vyjadrenia cirkevných otcov i listy zväčša nábádacieho charakteru.⁹

L. Blossius ešte pred tým než bol vysvätený za kňaza, preložil roku 1527 z gréckeho originálu Jána Chrysostoma do latinčiny *Comparatio regis et Monachi*. Podľa aprobantov knihy *Opera omnia* z roku 1672 teda nie je autorom tohto diela, ale iba jeho interpretom. Tento spis je zarade- ný v rukopisnom preklade v druhom oddelení pod názvom *Prirownanj krála k Mnjchu, z Grecké- ho gazyka Bl. Kryosostoma na Latinsky*. V tomto čase vydal autor pod menom Dacryanus¹⁰ aj spis *Speculum monachorum*, ktorý je zaradený v ôsmom oddelení rukopisného prekladu pod názvom *Zrcadlo duchowné*. Spis *Epistola duodecim documentorum cum brevibus apendicibus ad singu- la documenta* pochádzajúci tiež z tohto obdobia, vyšiel neskôr aj pod názvom *Apendices et Documenta* a pod rôznymi inými názvami aj v mnohých ďalších edíciách.

Roku 1539 Blossius napísal a roku 1540 prvý raz vydal v Antverpách pod spoločným názvom *Paradisus animae fidelis* štyri náboženské spisy. Jeden z nich, *Epitome Vitae Christi ex quatuor evangeliiis*, vôbec nie je do slovenského rukopisného prekladu Blossiovho diela zahrnutý. Ďalší spis *Cimeliarchio piarum preclarum* je zahrnutý v prvom oddelení slovenského rukopisného prekladu pod názvom *Cimeliarchion pobožnych prosbyček*, rovnako ako spis *Officio brevi Hora- rum de Iesu et Maria* pod názvom *Služba aneb pobožnost hodjnek ò Ježissu a ò Pánne Maryi a Medulla Psalmodiae*, ktorý autor do tohto vydania zaradil pod gréckym názvom *Myelodochia*. V slovenskom rukopisnom preklade je pod názvom *Tuk spewu z swatych Žalmův* zaradený tiež do prvého oddelenia. Spis *Medulla Psalmodiae* bol potom súčasťou i mnohých ďalších vydaní Blossiovho diela a poslednýkrát bol prepracovaný zrejme roku 1549. Podobne aj spis *Cimeliar- chio piarum preclarum* vyšiel roku 1549 podľa aprobantov v celkom zmenenej podobe. V ko- mentári k vydaniu svojho diela z roku 1549 sa autor vyjadril, že jeho súčasťou je aj 118 krátkych žalmov rozdelených na 22 oktonárov. Nie je však isté, či mal na mysli spis *Medulla psalmodiae*, alebo nejaké iné žalmy, ktoré do diela zahrnul, pretože odkazmi na ne, ich parafrázami a citátmi z nich je preniknuté celé Blossiovo náboženské dielo.

Roku 1549 vyšli ďalšie Blossiove spisy: *Canon vitae spiritualis* s prídavkom *Iubilio amantis animae*, ktorý je zaradený do prvého oddelenia rukopisného prekladu pod názvom *Ray dussi wernég, aneb Kanon žiwota duchownyho*. Z citátov sv. Augustína a sv. Gregora je zložený spis *Psychagogia*. V rukopisnom preklade je k nemu priradený aj spis *Iubilio amantis animae*, ktorý bol pôvodne prídavkom k spisu *Canon vitae spiritualis*. Obidva sú v rukopisnom preklade pod spoločným názvom *Psychagogia aneb obweselenj dussne, s prjlepkem aneb prjdvkem* zarade- né do druhého oddelenia. Spis *Enchiridion parvulorum* sa v rukopisnom preklade nenachádza, podobne ako proti heretikom namierený spis *Collyrium*. Približne v tomto období vyšli aj ďalšie

⁸ KRASNOVSKÁ, E.: Štýlotvorná hodnota lexikálnych prostriedkov v kamaldulskom preklade Blossiovho diela. In: *Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2000, s. 74.

⁹ List ako literárny útvar aj s rozdelením na druhy približuje *Słownik literatury staropolskiej (średniowiecze – renesans – barok)*. Ed. T. Michałowska. Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich 1990, s. 456-458.

¹⁰ BLOSSIUS, L.: c. d. s. XXI-XXII.

spisy: *Sacellum animae fidelis* (Kaplnka dussi wernég, a ty weci které sa v ny obsahugú), *Tabella spiritualis* (Tabuľka duchowná), *Precula piae* (Prosbyčky wélmy pobožné) a *Dicta quorundam Patrum aurea* (Powedené weci nekterych Otcúw Swatych opravdiwe zlaté). Všetky sú súčasťou tretieho oddelenia v rukopisnom preklade.

Do štvrtého oddelenia v rukopisnom preklade sú zaradené spisy, ktoré Blossius napísal roku 1551: *Institutio spiritualis* (Narjzenj duchowné), *Ex libris Joannis Thauleri et aliorum* (S knih Yána Thauléra, a z ginssych), *Exercitium piarum precularum* (pobožné prosbi) a *Apologia Joanne Thaulero* (Zgawenj Yánu Thaulérowi).

Roku 1553 vyšiel len jeden Blossiov spis – *Brevis regula Tyronis spiritualis*. Ten pod názvom *Krátká Regula, a pobožné weci každodenné Učedlnjka Duchowného* tvorí samostatné piate oddelenie rukopisu.

Samostatné – šieste oddelenie v rukopise tvorí aj Blossiov spis z roku 1555 *Consolatio pusillanimum*, v preklade *Potessenj neduwerliwych, kterému sa pridáwa Zgawenj bozské z swatych Liter*. V tom istom roku vyšiel aj spis *Margeritum spirituale*. I keď jeho preklad *Perla duchowny na ssest částek rozdelená* naznačuje, že by tento spis mal byť ďalej rozdelený, nie je to tak. Podľa obsahu by iba on mal tvoriť samostatné, siedme oddelenie rukopisu. V skutočnosti však vôbec nie je do rukopisu zahrnutý. Spisy *Explicatio Dominicae Passionis ex Thaulero complecta*, *Farrago utilissimarum institutionum*, *Articulae Vitae Christi*, *Igniariolum divini amoris*, *Pia exertitia et XIII precatiuncula*, *Exercitia quaedam divinarum precationum*, *Sex psalmos mirae Suavitatis et virtutis*, ktoré tiež vyšli roku 1555, v rukopisnom preklade nie sú zaradené.

Roku 1558 vyšiel Blossiov spis *Conclave animae fidelis* (Pogjček Dussi wernég) zložený so štyroch častí: *Speculum spirituale* (Zrcadlo duchowné), *Monile spirituale* (Retaz duchowná), *Corona spiritualis* (Korúna duchowná) a *Scriniolum spirituale* (Sskrynka Duchowná). Všetky tieto diela sú zahrnuté v ôsmom oddelení rukopisu.

Roku 1562 vyšiel posledný datovaný Blossiov spis *Facula iluminandis hereticis et ab errore revocandis*. Spolu so spisom *Collyrium* a ďalším spisom *Epistola ad nobilem matronam per hereticos a vera fide seductam* tvoria poslednú časť vydania Blossiovho súborného diela z roku 1672 nazvanú *Polemica, seu defensio vera fidei*. Posledná časť rukopisného prekladu by podľa jeho obsahu mala mať názov *Obhagowani wernég wjri*, no ako je už uvedené aj vyššie, takáto kapitola nie je súčasťou rukopisu, aj keď dodatok (*sa owssem očekává take obzwlásstne*), ktorý je súčasťou titulu tejto kapitoly, by mohol naznačovať, že jej pričlenenie k rukopisu sa predpokladá, resp. očakáva.

Porovnanie viacerých vydaní Blossiovho súborného diela by snáď prinieslo aj odpoveď na otázku, ktoré z nich bolo predlohou pre kamaldulských prekladateľov. Doterajšie porovnávanie prekladu žalmov v rukopisnej kapitole *Tuk spewu z swatých Žalmúw* a žalmov v kapitole *Medulla psalmodiae* v diele *Opera omnia* z roku 1672 ukázalo, že pokiaľ ide o text žalmov, preklad zodpovedá latinskej predlohe v diele *Opera omnia* z roku 1672, avšak kvantita marginálnych poznámok, resp. odkazov na biblické žalmy, z ktorých boli jednotlivé verše v Blossiovom spracovaní čerpané, sa v rukopisnom preklade a v tlačenej verzii diela *Opera omnia* z roku 1672 odlišujú. Zatiaľ čo tlačaná verzia odkazuje v marginálnych poznámkach na Bibliu v celej kapitole *Medulla psalmodiae* len trikrát (Isa 24, Dan 3 a Deut 32), v rukopisnej verzii je takýchto odkazov omnoho viac (Isa 24, Dan 3, Deut, 32, Thren 5, Isa 26, Thren 3, Mich 7).¹¹ Možno teda predpokladať, že tlačaná verzia Blossiovho diela *Opera omnia* z roku 1672 nebola predlohou pre jeho kamaldulský preklad.

Rukopis pôsobí uceleným dojmom. Okrem titulného listu a stránky s obsahom nie sú jeho súčasťou žiadne pomocné časti, ako napr. úvod či komentár ku štruktúre obsahu diela. Vynechané sú spisy týkajúce sa života a účinkovania Krista všeobecne známe z Biblie a evanjelií (napr.

¹¹ Fotokópia SNK A 269/I s. 111.

Epitome vitae Christi ex quatuor Evangelistis a Articuli vitae Christi), ako aj väčšina apologetických spisov (celá desiatá časť – *Polemica seu defensio vera fidei*). Naopak, zaradené sú sem všetky druhy a formy prosieb, modlitieb, výrokov, citátov a myšlienok cirkevných autorít, návodov a odporúčaní na zlepšenie kvality duchovného života, čo svedčí o tom, že preklad z Blosiovho diela sa chápal ako praktická pomôcka. Texty neboli určené pre laických veriacich, autor ich napísal pre duchovné osoby. Ich preklad bol pravdepodobne zhotovený pre vnútornú potrebu rehole ako podklad pre duchovné cvičenia,¹² čo napokon dokazuje aj sám preklad týchto textov, ktorý sa v porovnaní s prekladmi textov Svätého písma neraz vzdáľuje živému jazyku.¹³

¹² KRASNOVSKÁ, E.: c. d., s. 29 a 32.

¹³ Problematiku prekladu Blosiovho diela do slovenčiny približuje príspevok E. Krasnovskej a A. Škovierovej *O kamaldulskom preklade diela L. Blosia (18. stor.)*, ktorý odznel na medzinárodnej vedeckej konferencii Bratislavská slavistika konanej v Bratislave 13. – 14. novembra 2003.

RYSZARD GRZESIK*

Pięćdziesięciolecie Instytutu Sławistyki PAN

GRZESIK, R.: The Fifty Years of the Intitute of Slavonic Studies of PAN. *Slavica Slovaca*, 39, No. 1, pp. 73-76. (Bratislava)

The contribution reports on the history of one of the most significant research centres for Slavonic studies in Poland. It contains information on research aims of the institute, on current projects as well as on the most important results accomplished during the fifty years of its existence.

Institute of Slavonic Studies of PAN. Fifty years of existence. Presentation of the institute. Research projects of the institute.

W 1954 r. z inicjatywy prof. Zdzisława Stiebera powstał w Warszawie Zakład Słowianoznawstwa PAN, przekształcony następnie w 1977 r. w Instytut Słowianoznawstwa PAN, dzisiaj Instytut Sławistyki (ISI PAN). Początkowo skupiał on kilka placówek językoznawczych. W 1955 r. włączono w jego strukturę poznańską redakcję *Słownika starożytności słowiańskich*, która utworzyła Pracownię (obecnie Zakład) Wczesnej Historii Słowiańszczyzny, a w 1957 r. przeniesione pracownice filologiczne z Instytutu Polsko-Radzieckiego w Warszawie. W ten sposób ukształtowały się trzy dziedziny badawcze, obecne w działalności placówki: językoznawstwo słowiańskie, literaturoznawstwo oraz historia Słowiańszczyzny w najwcześniejszym okresie dziejów. Dyrektorami Instytutu byli profesorowie: Zdzisław Stieber (1954 – 1973), Janusz Siatkowski (1973 – 1982), Mieczysław Basaj (1982 – 1990), Ewa Rzetelska-Feleszko (1990 – 1996), Kwiryna Handke (1996 – 1999), a od 1999 r. jest nim Zbigniew Greń. Placówki ISI PAN mieszczą się w Warszawie, Krakowie i Poznaniu.

Badania językoznawcze prowadzone w ISI PAN można podzielić na badania teoretyczne nad składnią oraz funkcjami semantyczno-składniowymi przypadków w językach słowiańskich oraz badania nad poszczególnymi językami słowiańskimi i ich historią. W ramach studiów nad dziejami języków słowiańskich przygotowuje się *Słownik prasłowiański* (w krakowskiej Pracowni Języka prasłowiańskiego kierowanej przez prof. Wiesława Borysia), bada słowiańskie przekłady Biblii (prof. Irena Kwilecka z Poznania), wydaje *Słownik polsko-laciński Bartłomieja z Bydgoszczy* (doc. Elżbieta Kędelska z poznańskiej Pracowni Języków Zachodniosłowiańskich), bada się również prasłowiańskie abstrakta. Szczególnym zainteresowaniem badaczy Instytutu cieszy się Słowiańszczyzna północno-zachodnia, poczynając od kaszubszczyzny i jej stosunku do literackiej polszczyzny. Owocem tych zainteresowań był wydawany w latach siedemdziesiątych XX w. *Atlas Językowy Kaszubszczyzny*, obecnie zaś trwa publikacja pracy W. Borysia i H. Popowskiej-Taborskiej, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1, Warszawa 1994, t. 4 obejmujący litery P-S ukazał się w roku 2002. Równolegle w Pracowni Języków Zachodniosłowiańskich w Poznaniu opracowuje się *Słownik gwarowy tzw. Słowińców kaszubskich*, t. 1: A-C, red. prof. Zenon Sobierajski (UAM), Warszawa 1997 - dotąd ukazał się tylko tom 1.

Badania nad Pomorzem skupione są w Pracowni Onomastyki Słowiańskiej kierowanej przez prof. E. Rzetelską-Feleszko. Analizuje się w niej dawne nazwy na Pomorzu Zachodnim, które są jedynym źródłem do rekonstrukcji wymarłych miejscowych dialektów. Zainteresowaniami objęto także nazwy rzek prawobrzeżnego Mazowsza, a z drugiej strony stan współczesnej polszczyzny na

* dr Ryszard Grzesik, Instytut Słowianoznawstwa PAN w Poznaniu, 60-814 Poznań, ul. Zwierzyniecka 20.

Pomorzu. Tematyką tą zajmuje się również prof. Zofia Kaleta, kierująca Pracownią Historii Nazwisk Polskich i Słowiańskich w Krakowie, umieszczoną w strukturze pracowni literaturoznawczych.

W orbicie zainteresowań badaczy Instytutu leżą również zagadnienia sorabistyczne (Pracownia Języków Lechickich i Łużyckich kierowana przez prof. Jadwigę Zieniukową). Oprócz historii języków łużyckich bada się również językową i kulturalną świadomość Serbów Łużyckich.

Prace z zakresu języków wschodniosłowiańskich realizowane w Pracowni Języka Białoruskiego, kierowanej przez prof. Irenę Maryniakową, obejmują m. in. studia nad językiem rosyjskim i jego słowotwórstwem na tle słowiańskim oraz przygotowanie atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny. W Instytucie prowadzi się także południowosłowiańskie studia leksykalne (Pracownia Semantyki kierowana przez prof. Violetę Koseską-Toszewą).

Ważne miejsce w działalności Instytutu, zwłaszcza po 1990 r., odgrywają badania nad pograniczami polsko-słowiańskimi, realizowane przez różne pracownie językoznawcze i literaturoznawcze. Szczególnie istotne jest analiza polszczyzny kresowej, zarówno północno-wschodniej, jak i południowo-wschodniej łącznie z Bukowiną, prowadzona w Pracowni Badań Polszczyzny Kresowej kierowanej przez prof. Irydę Pabis. Analizuje się także zapożyczenia polskie w języku białoruskim. Rozwinięte są również studia nad językowym i kulturowym pograniczem polsko-czesko-słowackim (Pracownia Języka Czeskiego i Słowackiego kierowana przez prof. Zbigniewa Grenia, który, co trzeba podkreślić, jest chyba pierwszym badaczem spośród zatrudnionych w Instytucie, który publikuje swe prace również w internecie).

W zakresie językoznawstwa konfrontatywnego i kognitywnego badania obejmują: gramatykę konfrontatywną bułgarsko-polską, gramatykę komunikacyjną języka czeskiego, konfrontatywne badania języka polskiego i litewskiego oraz studia nad semantyką i konfrontacją językową.

Drugi dział badawczy Instytutu stanowią prace literaturoznawcze. Jak się wydaje, ze względu na swoją genezę podlegały one najsilniej presji historii. Przed 1990 r. koncentrowały się one na studiach porównawczych literatur zachodnio- i południowosłowiańskich oraz na literaturach wschodniosłowiańskich „okresu radzieckiego“. Zespół Zakładu Literatur Wschodniosłowiańskich kierowany przez prof. Bazylego Białokozowicza przygotował m. in. radziecki podręcznik akademicki: *Historia rosyjskiej literatury radzieckiej*, wyd. polskie 1977, który został w 1981 r. mocno skrytykowany przez przedstawicieli czołowych polskich ośrodków slawistycznych. Badacze z tego zespołu uczestniczyli też w próbach tworzenia „marksistowsko-leninowskiego“ modelu literaturoznawstwa. Po 1990 r. nowy kierownik, Andrzej Drawicz, doprowadził do odnowy tego kierunku. Instytut opuściła też grupa pracowników przygotowująca *Przewodnik encyklopedyczny: literatury zachodnio- i południowosłowiańskie 1890 – 1990* (prof. Hanna Janaszek-Ivaničková); przewodnik został wydany w 1994 r. na Uniwersytecie Śląskim.

Obecnie w ramach Instytutu działa 9 pracowni i zespołów badawczych literacko-kulturoznawczych: Pracownia Literatury Rosyjskiej kierowana przez prof. Jerzego Faryno; Zespół Literatury Ukraińskiej – kierownikiem jest dr Aleksandra Hnatiuk; Zespół Literatury Białoruskiej – dr Jerzy Garbiński; Pracownia Badań Literackich i Kulturoznawczych – dr Grażyna Szwat-Gylybow; Zespół Badania Tożsamości Kulturowej na Bałkanach – dr Jolanta Sujecka; Pracownia Kultury – prof. Jerzy Faryno; Pracownia Badań Teatrolologicznych – dr Katarzyna Osińska; Pracownia Interdyscyplinarnych Badań Humanistycznych – doc. Grażyna Bobilewicz oraz wspomniana już wyżej Pracownia Historii Nazwisk Polskich i Słowiańskich prof. Zofii Kalety.

Problematykę analizowaną w wymienionych pracowniach określić można jako pogranicza literatury. Analizowane są m. in. problemy tradycji słowiańskiej w krajach bałkańskich (w porównaniu ze Środkową Europą), miejsce bogomilstwa w bułgarskiej świadomości, bada się stereotypy Słowiańszczyzny, wizerunki sąsiadów, teatr rosyjski, a nawet strój artystów w kulturze rosyjskiej przełomu XIX i XX w. Szczególną uwagę poświęca się literaturom wschodniosłowiańskim. Bada się emigracyjną literaturę rosyjską, twórczość mniejszości narodowych w Rosji, twórczość pisarzy rosyjskich, życie Polaków przebywających w Rosji w czasie pierwszej wojny

światowej i wojny domowej, działalność kulturalną Ukraińców w II Rzeczypospolitej, recepcję literatury ukraińskiej w Polsce w tym czasie, życie kulturalne Białorusinów w przedwojennej Polsce oraz postaci XX-wiecznych białoruskich działaczy religijnych.

Trzecim pionem badawczym jest wczesna historia Słowian, którą zajmuje się poznański Zakład Wczesnej Historii Słowiańszczyzny. Jak już wspomniano wyżej, była to redakcja *Słownika starożytności słowiańskich* (SSS). Sama idea wydawania encyklopedii historii i kultury słowiańskiej ma znacznie starszą metrykę, sięgającą XIX-wiecznego, romantycznego przebudzenia narodów. Wobec narastania liczby prac poświęconych najrozmaitszym aspektom życia słowiańskiego w Niemczech i w Rosji zrodziła się idea wydania *Słownika starożytności słowiańskich*, wzorowanego na *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*. Zawirowania historii pierwszych dziesięcioleci XX w. udaremniły ten pomysł. Inicjatywę w 1927 r. podjął Franciszek Bujak na posiedzeniu Federacji Towarzystw Historycznych Europy Wschodniej. Przewidywano wtedy, że SSS będzie przedsięwzięciem skupiającym badaczy ze wszystkich krajów słowiańskich, w encyklopedyczny sposób przedstawiającym zagadnienia z zakresu geografii, archeologii, antropologii, językoznawstwa, szeroko pojętej kultury, historii, prawa i stosunków Słowian z sąsiednimi ludami. Założenia te odzwierciedla wydany w 1934 r. zeszyt próbny. Warto przypomnieć jego treść: S. Mladenow, *Assemański albo Watykański Ewangeliarz*, s. 1-3; J. Kuryłowicz, *Bałtosłowiańska jedność językowa*, s. 4-7; W. Zażkyn, F. Šišić, *Chryścianizacja na ziemiach słowiańskich*, s. 7-15; R. Grodecki, *Gall-Anonim i jego kronika*, s. 15-17; J. Czekanowski, W. Antoniewicz, *Goci*, s. 17-40 (chyba najobszerniejsze hasło); T. Saturnik, *Pożyczka*, s. 40-43; A. Florovskij, *Psków*, s. 43-45; J. V. Šimák, *Rzip*, s. 45-46, V. Molč, *Serbska sztuka średniowieczna*, s. 46-49; N. Radojčić, *Teodosije (Teodozjusz), mnich hilendarski*, s. 49-50. Niestety, II wojna światowa zniweczyła dorobek ówczesnego SSS-u. Po wojnie z inicjatywą podjęcia prac na nowo wystąpili Tadeusz Lehr-Splawiński i Zygmunt Wojciechowski. Od roku 1950 przy Instytucie Zachodnim w Poznaniu działała Redakcja SSS-u. Jak wspomniano, od 1955 r. stała się ona pracownią (a później zakładem) Instytutu Slawistyki PAN. Po kilku latach przygotowań, o których systematycznie informowali na łamach Przeglądu Zachodniego ówcześni sekretarze redakcji, Michał Szczaniecki i Władysław Kowalenko, wydano w 1958 r. nowy zeszyt próbny, a od 1961 do 1996 ukazywały się poszczególne tomy.

W trakcie wydawania *Słownika* zmieniła się jego koncepcja. Początkowo miał to być zwięzły, dwutomowy leksykon mający przybliżyć slawistom osiągnięcia badań slawistycznych w poszczególnych działach, by badacze danej specjalności mogli się zorientować, co się dzieje w dyscyplinach pokrewnych. W przeciwieństwie do koncepcji przedwojennej autorami mieli być wyłącznie Polacy oraz uczeni zagraniczni na stałe pracujący w Polsce (przypadek Słoweńca, prof. Molčgo). Już w trakcie zbierania haseł w latach pięćdziesiątych okazało się, że przyjęte ograniczenia są nie do utrzymania. Rosła ilość przewidywanych tomów, a SSS zmienił się w encyklopedię slawistyczną, zamieszczone w której artykuły mają samodzielną wartość badawczą. W gronie autorów, obok uczonych starszych generacji, pojawiali się młodzi naukowcy. Zespół Redakcji coraz aktywniej włączał się w pisanie haseł, opierając je na własnych badaniach.

Szczególnie rozwinęły się studia nad średniowieczną historią Bałkanów (doc. Jan Leśny, doc. Wincenty Swoboda), dziejami europejskich ludów stepowych (doc. W. Swoboda), przeszłością Węgrów i stosunków polsko- i słowiańsko-węgierskich (doc. W. Swoboda, dr Ryszard Grzesik), historią Czech (dr Dorota Leśniewska), historią osadnictwa w Polsce (prof. Andrzej Wędzki, obecny kierownik Zakładu). Badania nad niepopularnym w Polsce obszarem badań mediewistycznych umożliwia dobrze zaopatrzona biblioteka zakładowa, dysponująca często unikalnymi pozycjami, przeważnie z dziedziny szeroko pojętej historii średniowiecznej.

W latach siedemdziesiątych XX w. pojawił się projekt wydania niemieckiej wersji SSS-u we współpracy z Akademią Nauk NRD. Miała ona być wynikiem współpracy badaczy z wielu krajów; idea tą wracano zatem do koncepcji przedwojennych. W 1980 wydano zeszyt próbny *Enzyklopädie zur Frühgeschichte Osteuropas*. Niestety, po zjednoczeniu Niemiec i rozwiązaniu

Akademii Nauk NRD nie znaleziono środków na finansowanie dalszych prac. Jak się wydaje, idea ta upadła bezpowrotnie. W początkach lat pięćdziesiątych zrodził się natomiast pomysł, by przygotować skróconą wersję SSS-u w języku polskim i angielskim. Szczególne oczekiwania wiąże się z wersją angielską, pierwszym w historii anglojęzycznym wydawnictwem encyklopedycznym, propagującym w świecie zagadnienia wczesnej historii Słowian. W chwili obecnej trwają prace redakcyjne nad obiema wersjami tego wydawnictwa.

W latach siedemdziesiątych XX w. na marginesie wydawania SSS-u zrodziła się idea wydawania *Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian*, będących zbiorem ekscerptów źródłowych dotyczących najstarszych etapów historii Słowian i ich organizacji państwowych. Ekscerpty ze źródeł dokonywane są w oparciu o najnowsze wydania. Publikowane one będą z równoległym polskim przekładem dokonany siłami pracowników Instytutu i opatrzone wstępem filologicznym oraz komentarzem rzeczowym. Zaawansowane są prace nad serią grecką *Testimoniów*, opracowywaną przez dr Alinę Brzostkowską i nieżyjącego już doc. W. Swobodę. W przyszłości wydawana będzie seria łacińska.

Przegląd trzech podstawowych profili badawczych Instytutu wskazuje, że jego domeną są badania slawistyczne, ale z naciskiem na relacje i oddziaływania między poszczególnymi ludami słowiańskimi oraz między Słowianami a ich sąsiadami. Wzmocnieniem tego kierunku będzie utworzenie od kwietnia 2004 w ramach ISI PAN Zakładu Badań Narodowościowych w Poznaniu, do którego przędzie kadra z likwidowanej samodzielnej placówki o identycznej nazwie.

W ostatnich latach przy Instytucie utworzono studia doktoranckie. Odbywają się one na dwóch ścieżkach dydaktycznych: Studium Mniejszości Narodowych i Małych Ojczyzn oraz Studium Języków, Literatur i Kultur Słowiańskich. W ten sposób Instytut wpisuje się w żywo dyskutowane zagadnienie udziału placówek PAN w nauczaniu studentów.

Do dyspozycji pracowników, studentów i wszystkich zainteresowanych pozostaje warszawska Biblioteka im. Zdzisława Stiebera, największa w Polsce biblioteka slawistyczna, licząca ponad 112 000 woluminów. Jej kierownikiem jest mgr Leonarda Biesiadowska.

W 1990 powołano do życia Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW), w którym pracownicy mogą publikować swe prace. SOW dysponuje internetowym katalogiem wydawnictw pod adresem: <http://www.ispan.waw.pl/sow/sow.htm> Kierownikiem jest mgr Elżbieta Aftowicz. W 1993 powstało Centrum Slawistycznej Informacji Naukowej, którego głównym zadaniem jest opracowywanie międzynarodowej bibliografii językoznawstwa slawistycznego. Kierownikiem jest dr Zofia Rudnik-Karwatowa.

Jak widać z powyższego przeglądu, Instytut Slawistyki PAN przez 50 lat swego istnienia wypracował własną niszę badawczą, która odróżnia go od innych placówek PAN-u. Nic też dziwnego, że na 24 września 2003 r. zaplanowano uroczyste obchody rocznicy istnienia placówki. Przewidywane jest przedpołudniowe uroczyste spotkanie na Zamku Królewskim w Warszawie, a po południu dyskusja panelowa nad najważniejszymi problemami językoznawstwa, które wciąż stanowi silny, może nawet dominujący pion badawczy Instytutu.

LITERATURA

RZETELSKA-FELESZKO, E.: Badania naukowe Instytutu Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk. In: *Nauka Polska*, 1991, č. 2, s. 117-130 (historia trzech pionów badawczych).

WĘDZKI, A.: Błaski i cienie pierwszej polskiej encyklopedii slawistycznej. Uwagi na marginesie zamknięcia prac nad Słownikiem starożytności słowiańskich. In: *Nauka Polska*, 1993, č. 6, s. 89-94.

Internetové stránky: <http://www.ispan.waw.pl>

SPRÁVY A RECENZIE

Za Antonom Habovštiakom

14. apríla 2004 náhle a nečakane skonal popredný slovenský jazykovedec, dialektológ a slavista, významný kultúrny dejateľ PhDr. Anton Habovštiak, CSc., nositeľ Zlatej plakety Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách. Neúprosná smrť vyrvala pero z rúk človeka, ktorý do posledných chvíľ neustával v tvorivých a kultúrno-spoločenských aktivitách, rozdával pri svojich vystúpeniach a stretnutiach optimizmus a odovzdával všetko, čo počas dlhých rokov bádateľskej činnosti v jazykovede a spisovateľskej práci v literatúre vyskúmal a vytvoril. Ešte nedávno sa prihovárал širokému okruhu svojich kolegov, priateľov a známych v Klube spisovateľov pri príležitosti prezentácie svojich dvoch najnovších knižných publikácií, a to autobiograficky ladenej knihy príznačne nazvanej *Túžba po poznaní* i ďalšej knihy z dlhého radu jeho beletristických prác.

Na počiatku fyzického a neskôr i bádateľského a tvorivého života Antona Habovštiaka bola nevyčerpatelne inšpirujúca Orava. Rodák z Krivej v okr. Dolný Kubín (narodil sa 22. septembra 1924) začal zapisovať nárečové prehovory z tejto oblasti ešte ako poslucháč Filozofickej fakulty UK v Bratislave (v r. 1946 — 1951 tu študoval slovenský a francúzsky jazyk). Svoju prvú štúdiu z r. 1948 (*Stredoslovenské ä, ě na rozhraní dolnej a strednej Oravy*), ktorá predznamovala či predurčila centrum jeho bádateľského i tvorivého záujmu a stála na počiatku bohatej, viac ako polstoročnej publikačnej aktivity, venoval prirodzene svojmu rodnému kraju. Bytostná spätosť A. Habovštiaka s Oravou bola signifikantná pre celú jeho ďalšiu — a to nielen jazykovednú, ale aj umeleckú — tvorbu. Na základe ľudových motívov napísal viacero zbierok rozprávok a povestí, bohato a funkčne využívajúcich hlbokú studnicu nárečovej lexiky, frazeológie a syntaxe i pozitívne etické posolstvo ústne tradovaných príbehov. Pri slovakistických i slavistických výskumoch zohráva významnú úlohu jeho publikácia *Oravci o svojej minulosti* (1983). Toto nezvyčajne kultúrne a kultivované vlastivedné čítanie priamo vyrastá z reči a slovesnosti oravského ľudu. K nárečovým textom pripojil autor aj krátky slovníček. Je nepochybné, že všetky v ňom zaregistrované nárečové slová sú spracované aj v komplexnom *Oravskom nárečovom slovníku*, ktorý sa, žiaľ, napriek viacerým úsiliam doteraz nepodarilo vydať. Pre slovenskú i slovanskú lingvistickú obec i pre širšiu kultúrnu verejnosť reprezentovali Anton Habovštiak a dialektológia dva ťažko oddeliteľné pojmy. Bez A. Habovštiaka si nebolo možné predstaviť slovenskú dialektológiu; bez celoživotného koncentrovaného záujmu o slovenské nárečia by Anton Habovštiak nebol býval sebou samým. Tento záu-

jem sa v priebehu jeho dlhodobej bádateľskej činnosti reflektoval v širokom výskumnom zábere. V súvislosti s prípravou a realizáciou veľkého a originálneho projektu *Atlasu slovenského jazyka* sa dostávalo do popredia štúdium územného rozšírenia jednotlivých jazykových javov. Na tvorbe I. zväzku tohto diela, ktorý predstavil zemepisne diferencované hláskové javy, participoval A. Habovštiak ako spoluautor; IV. zväzok *ASJ* (1984), venovaný zobrazeniu a komentovaniu lexikálno-sémantických územných diferenciácií, pripravil autorsky už sám. Dôkladná analýza spracúvaného materiálu (z významovej stránky sú to pomenovania najzákladnejších reálií súvisiacich s človekom a jeho ekotopom) našla svoj odraz aj vo viacerých samostatných štúdiách, interpretujúcich dichotomickú a trichotomickú lexikálnu diferenciáciu slovenských nárečí vo svetle jazykového zemepisu.

Poznatky a skúsenosti získané pri tvorbe národného atlasu A. Habovštiak pretavil a zúročil aj vo veľkom medzinárodnom kolektíve, pripravujúcom *Slovanský jazykový atlas*. Dlhé roky aktívne pracoval v lexikálnej sekcii tohto makroprojektu; v súvislosti so svojou autorskou účasťou riešil teoretické i praktické problémy lexikálnej a sémantickej diferenciácie jazykov skúmaného areálu (i jej plastického zobrazenia na mapách) zo širšieho slavistického hľadiska. Využil materiál získaný pomocou atlasového dotazníka na rozsiahlom slovanskom (i neslovanskom) území a pripravil sériu príspevkov, publikovaných v domácich i zahraničných periodikách i v príležitostných zborníkoch. V poslednom období svojho aktívneho členstva v komisii publikoval z tohto okruhu napr. štúdie *Názvy pohanky (Fragopyrum) v slovenčine a v slovanských jazykoch* (1984), *Lexémy cap a kozol v slovanských jazykoch* (1985), *O názvoch pes, suka, šteňa* (1987), *Slová rataj a pachar v slovenčine a v slovanských jazykoch* (1987), *Borievka obyčajná (Juniperus communis) v západoslovanských jazykoch* (1988), *Názvy borovica a sosna zo slovakistického a slavistického aspektu* (1990), *Názvy jarabice v slovenčine a v ostatných slovanských jazykoch* (1990), *Slovenské názvy dobytky v slovanskom kontexte* (1991) a iné.

K XI. medzinárodnému (bratislavskému) zjazdu slavistov vyšla r. 1993 monografia A. Habovštiaka nazvaná *Zo slovensko-slovanských lexikálnych vzťahov (so zreteľom na lingvistickú geografiu)*. V 12-tich kapitolách tejto knihy zhrnul výsledky svojich výskumov z oblasti areálovej lingvistiky. Na vybraných príkladoch dokumentuje špecifické a pozoruhodné akoby centrálné postavenie slovenčiny medzi slovanskými jazykmi a jej svojský osobitný vývin.

Obdivuhodná pracovná aktivita A. Habovštiaka niako nepoľavila ani po istej vonkajšej „zmene štatútu“, po jeho odchode z materského (a jediného) pracoviska v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Skôr naopak; získala nové dimenzie a realizačné možnosti. Ako člen autorského kolektívu *Slovníka slovanských nárečí I* (1994) mal možnosť rozvinúť svoju lexikografickú prax; neskôr

ju zúročil pri príprave troch dielov edície krátkych slovníkov slovenských nárečí. Okrem *Krátkeho slovníka nárečia slovenského oravského* (1995) pripravil aj podobný *Slovník Pivnice vo Vojvodine* (1997) a *Slovník Slovákov v Hornej Mitropolii v Bulharsku* (1998). V posledných rokoch rozšíril aj svoju umeleckú paletu. Okrem zbierok rozprávok a povestí obohatil slovenskú literatúru o tituly s náboženskou kresťanskou tematikou. Výrazne a inšpiratívne sa angažoval aj v televízii a rozhlase; v mnohých reláciách oduševnene prezentoval a dokumentoval svoj bytostný vzťah k materskej reči.

Anton Habovštiak preniesol svoju duchovnú postać na iné miesta; zanechal však výrazný a zreteľný odkaz vo svojom mnohoaspektovom diele. Slovenskej a slovenskej dialektológii v ňom patrí nezastupiteľné miesto. Jeho nečakaný odchod je bolestnou stratou; bude chýbať nielen svojej rodine, najbližším kolegom, priateľom, ale aj celej slovenskej i slavistickej jazykovednej komunite.

Čeť jeho vzácnjej pamiatke.

Ivor Ripka

Životné jubileum slovenskej polonistiky

Doc. PhDr. Marta Pančíková, CSc., sa narodila v neľahkých povojnových časoch 9. septembra 1944 v stredoslovenskej obci Poltár ako najstaršia z piatich detí. Základnú školskú dochádzku ukončila v rodnom kraji. Bola to dochádzka v pravom zmysle tohto slova, lebo na prvý aj druhý stupeň základnej školy musela chodiť niekoľko kilometrov peši. Po maturite na Dvanásťročnej strednej škole v Brezne prejavila záujem o štúdium na vysokej škole, čo pre viacdennú rodinu znamenalo vážne rozhodnutie, ktoré nebolo jednoduché bezvýhradne podporiť. S jasným cieľom a pevným odhodlaním vysokoškolské štúdiá úspešne ukončiť sa prihlásila na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, kde po piatich rokoch absolvovala učiteľské štúdium v aprobácii ruská a poľská filológia.

Spočiatku pôsobila štyri roky ako vysokoškolská učiteľka ruského jazyka. V rokoch 1971 – 1976 bola na študijnom pobyte v Jazykovednom ústave E. Štúra SAV, kde pracovala už ako polonistka. V tom čase získala štipendium UNESCO, a zdá sa, že práve viac ako dvojročný študijný pobyt vo Varšave spôsobil, že naša jubilančka svoju profesionálnu dráhu natrvalo zasvätila polonistike. Po návrate z Poľska ešte dva roky prednášala ruský jazyk na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského, ale keď sa v roku 1978 na Katedre slavistiky a indoeuropeistiky FF UK kvôli pripravovanému poľsko-slovenskému slovníku vytvorilo systemizované polonistické miesto, Marta Pančíková ponuku vedúceho katedry prof. Šimona Ondruša prijala s podmienkou, že sa popri lexikografickej práci chce venovať aj pedagogickej činnosti. Na FF UK už rok predtým po obhajobe rigorózneho práce z polonistiky získala akademický titul PhDr., v roku 1987 vedeckú hodnosť CSc. a v roku 1987 vedecko-pedagogický titul do-

centka vo vednom odbore slovanská filológia – poľský jazyk. Venuje sa predovšetkým porovnávaciemu výskumu slovensko-poľských jazykových vzťahov. Z tejto oblasti publikovala viac ako päťdesiat článkov, z ktorých väčšinu predniesla ako referáty na domácich a zahraničných konferenciách – *Poľsko-slovenská lexikálna interferencia*, Ostrava 1986; *Nové prechýlené pomenovania v slovenčine a poľštine*, Praha 1988; *Zloženia rzeczownikowe i przymiotnikowe w języku słowackim i polskim*, Opole 1991; *Univerbizované pomenovanie v slovenčine a poľštine*, Opole 1993; *Names of Mountains in Polish and the Slovak*, Hradec Králové, 1993; *Adaptácia cudzích slov v slovenčine a poľštine*, Bratislava 1998; *Nazwy hoteli w stolicy Słowacji i Polski*, Prešov 2000; *Biblizmy w poezji polskiej*, Debrecín 2001; *Kolor biały w języku polskim i słowackim*, Krakov 2002; *Rozvojové tendencie poľskej, slovinskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia*, Ľubľana – Bratislava 2003; *La problematique de certains lexèmes du Dictionnaire des Notions Politiques et Sociales des pays d'Europe centrale et orientale*, Nancy 2003 a pod. Je tiež riešiteľkou viacerých domácich a zahraničných vedeckých projektov a grantov. Napríklad *Linguistic and Cultural Integration* v spolupráci so Sliezskou univerzitou v Katoviciach, *Vývin a význam slovensko-poľských vzťahov* (grant Ministerstva školstva SR), *Język Polski dla Cudzoziemców* v spolupráci s Jagelovskou univerzitou v Krakove a i.

Doc. PhDr. Marta Pančíková, CSc., je absolventkou tretej generácie slovenskej polonistiky. Za štvrtstoročie svojho pedagogického pôsobenia na Filozofickej fakulte v Bratislave sama vychovala niekoľko generácií slovenských polonistov. Bola a je školiteľkou desiatok polonistických, lingvisticky zameraných diplomových a rigorózných prác. V súčasnosti je garantkou bakalárskeho a magisterského štúdia polonistiky v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo a školiteľkou doktorandského štúdia v študijnom odbore Slavistika – slovanské jazyky v špecializácii poľský jazyk. Ako vysokoškolská učiteľka si vždy uvedomovala potrebu vypracovať a vydať pre študentov polonistiky základné pramene pre poznanie a osvojenie si poľštiny ako cudzieho jazyka. Z tejto oblasti publikovala práce *Zradné slová v poľštine a slovenčine. (Lexikológia poľského jazyka.)*, 1993; učebné texty základov poľského jazyka *Poľský jazyk*, 1994; v spolupráci s W. Stefańczykom učebnicu poľštiny pre Slovákov *Po tamtej stronie Tatr* (1. vydanie 1998, 2. doplnené vydanie 2003); konverzačnú príručku *Polština na cesty*, 2003 a v roku 2004 *Kľúč do sveta. Polština* (spoluautor L. Trup).

Ocenenie práce M. Pančíkovej by nebolo úplné, keby sme nespomenuli jej bohatú prekladateľskú produkciu, ktorá sa týka najmä odborného prekladu mnohých kratších publikovaných i nepublikovaných (ako súdny znalec-tlmočník) odborných materiálov a tiež rozsiahlych knižných monografií, ktoré sa týkajú prekladov z poľštiny – napr. Jankowski, B. A.: *Štúdium cudzieho jazyka očami psychológa* (spoluautor Š. Ondruš), 1979; *Kone a žriebäta*, 1994, 1999, 2003 i prekladov do poľštiny Dermek, A.: *Grzyby*, 1981; Kresánek, J.: *Rośliny lecznicze*, 1982 (spoluautorka K. Mzyk) a pod.

V mozaike bohatých činných aktivít našej jubilančky nemožno nespomenúť jej dlhoročnú organizátor-

skú činnosť na pôde bratislavskej Alma mater. Tu na Katedre slavistiky a indoeuropeistiky (od roku 1987 Katedra slovanských filológií) šestnásť rokov pracovala ako tajomníčka katedry a od roku 1997 vykonáva funkciu vedúcej katedry. Možno pokladať za zaujímavú zhodu okolností, že sa doc. PhDr. Marta Pančíková, CSc., nositeľka vyznamenania Zlotoj medaly Komissiji Edukacii Narodowej, dožíva významného životného jubilea práve v roku, keď si okružle jubileum (80. výročie vzniku) pripomenie aj polonistika na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Želáme Ti, milá Marta, predovšetkým dobré zdravie, aby si ešte dlhé roky bola pevným, obetavým ohnivkom v milujúcom a stále sa rozrastajúcom kruhu Tvojej najbližšej rodiny, aby si si uchovala mladistvú duševnú sviežosť aj nevšednú energiu a mohla sa naďalej na vedeckom i pedagogickom poli venovať svojej milovanej polonistike a tešiť sa z úspechov svojich kolegov a žiakov.

Mária Dobriková

Jubileum profesora Stanislava Žaži

Letos v dubnu oslavil své pětasedmdesáté narození emeritní profesor semináře východoslovanských jazyků a literatur při Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně PhDr. Stanislav Žaža, CSc. (*14.4.1929). Po celou dobu svého aktivního působení vykonával vedle činnosti odborné a pedagogické též práci organizační a administrativní. Jubilant byl vědecky činný v oblasti současného jazyka – především jeho skladby, dále tvarosloví, slovní zásoby, pravopisu a interpunkce. Ve svých studiích vyšel ze zkoumání syntaktické stavby ruštiny v porovnání s češtinou a od studia stavby ryze gramatické se postupně dopracoval ke studiu sémantické, zvukové a grafické stránky věty a souvětí. Zde třeba připomenout jeho spoluautorství (spolu s J. Bauerem a R. Mrázkem) na první poválečné skladbě ruštiny (*Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II. Skladba*. SPN, Praha 1960, 1979³). V této souvislosti nutno připomenout též jeho habilitační spis *Sémantická a syntaktická stránka konstrukcí se slovesem byt // být* (Strojopis. Brno 1979), na základě kterého byl jmenován docentem. V pozdějších letech se autorsky podílel na sepsání celostátně platné vysokoškolské učebnice ruské skladby *Русский синтаксис в сопоставлении с чешским* (SPN, Praha 1982) a na vysokoškolské učebnici morfologie, která vyšla ve dvou dílech v podobě skript (*Morfologie ruštiny I*. MU, Brno 1996; *Morfologie ruštiny II*. MU, Brno 1997). Z potřeb pedagogické praxe vznikly dále studijní příručky *Paradigmatika a akcentuace ruského slovesa I. Třídění sloves* (SPN, Praha 1968, 1983³), *Paradigmatika a akcentuace ruského slovesa II. Přízvuk slovesných tvarů* (MU, Brno 1991), *Základy ruštiny pro filology – v porovnání s češtinou* (MU, Brno 1992) a její přepracovaná a doplněná verze *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu* (MU, Brno 1999).

Z oblasti pravopisu a interpunkce zde můžeme jmenovat vedle dílčích statí samostatnou publikaci *Ruská interpunkce ve srovnání s českou* (SPN, Praha 1958), která vyšla v podobě skript a zejména jeho kandidátskou disertační práci *Problematika interpunkce v souvislosti se syntaktickou a významovou stavbou věty a souvětí v ruštině* (Strojopis. Brno 1966). Autorsky se též podílel na vysokoškolské učebnici *Орфография, пунктуация и книжнописьменная речь русского языка* (SPN, Praha 1979) a na její stručnější verzi *Příručka ruského pravopisu* (SPN, Praha 1983).

Jubilant zastával několik roků funkci výkonného redaktora jazykovědné řady *Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, po řadu let byl členem redakční rady časopisu *Československá rusistika*. Dlouhou dobu je členem brněnské pobočky *Jazykovědného sdružení České republiky* (v letech 1993 – 96 byl jejím předsedou) a *České asociace rusistů*. Byl jedním ze spoluorganizátorů mezinárodních syntaktických sympozií, která se konala na půdě brněnské filozofické fakulty (1961, 1966, 1971, 1976). V roce 1989 byl jmenován profesorem pro obor ruský jazyk.

V současné době, i když oficiálně odešel do důchodu, pravidelně dochází na své pracoviště, externě vede přednášky a semináře ze skladby ruštiny, bývá předsedou u státních závěrečných zkoušek, nadále předsedá oborové radě pro doktorské studium pro obor ruský jazyk, je školitelem několika doktorandů, bývá častým oponentem doktorských a habilitačních prací a členem příslušných komisí, zasedá v redakční radě jazykovědné řady *Sborníku prací filozofické fakulty brněnské univerzity* a časopisu *Rossica a Opera Slavica*, aktivně se účastní domácích i zahraničních konferencí, ochotně se zapojuje do plnění úkolů, které souvisí s chodem pracoviště.

V neposlední řadě nutno zdůraznit jubilantovu lingvistickou erudici, jeho široký rozhled po oboru, zaujetí pro pedagogickou činnost a výchovu vědeckého dorostu.

Do dalších let mu přejeme dobré zdraví, osobní pohodu a dostatek elánu do další tvůrčí odborné činnosti.

Ad multos annos!

Aleš Brandner

Mezinárodní konference slavistů ve Vratislavi

Ve dnech 28. – 30. listopadu 2002 uspořádal Institut slovanské filologie univerzity ve Vratislavi již šestou mezinárodní vědeckou konferenci pod názvem *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich (opis, konfrontacja, przekład)*. Zasedání se zúčastnili kromě domácích odborníků též slavisté z Ruska, Běloruska, Ukrajiny, Srbska, Makedonie, Slovinska a České republiky. Všechny přednesené referáty se týkaly problematiky fungování slova a věty ve slovanských jazycích. V souladu s vytyčeným tématem konference byly prezentovány práce věnované rozboru materiálu v jednotlivých slovanských jazycích a dále práce s konfrontačním zaměřením.

Plenární zasedání prvního dne jednání zahájil v aule staroslavného Leopoldína ředitel Institutu slovanské filo-

logie prof. dr hab. Tadeusz Klimowicz. Přivítal účastníky konference, dále přítomné akademické funkcionáře a čestné hosty. Za vedení univerzity pozdravil shromážděné jazykovědce její rektor prof. dr hab. Zdzisław Latajka. Ve své řeči se mj. zmínil o tom, že v Bratislavě slaví v letošním roce 300 let svého trvání, a tudíž za součást oslav lze považovat i tuto konferenci. Nastínil proto stručnou historii univerzity a přiblížil okolnosti, které vedly k jejímu založení. Slavnostního zahájení se zúčastnil též primátor města Rafał Dutkiewicz.

Po oficiálním zahájení následovala dopolední část plenárního zasedání. Jako první vystoupil A. Furdal z hostitelské univerzity. Ve svém obsáhlém referátu poukázal na to, že jedno z předních míst v jazykovědě zaujímá onomastika. Tato disciplína, která byla původně pokládána za součást pomocných věd historických, poskytuje v dnešní době stále nový materiál ke zkoumání. Stále se totiž objevují nová pojmenování, z nichž se postupně stávají vlastní jména.

Následovalo vystoupení S. Karolaka (Krakov) věnované struktuře věty. Na konkrétních příkladech poukázal na asymetrii mezi její stránkou formální a významovou. Jako třetí vystoupil L. Moszyński (Gdaňsk). Ve svém příspěvku provedl lexikální srovnání středověkých církevněslovanských akatistů ke cti Panny Marie se dvěma variantami původního řeckého originálu. B. Norman (Minsk) vystoupil s tématem, které se týkalo textové lingvistiky a lexikální sémantiky. Zamýšlel se nad významem slova a smyslu věty. Podotkl, že význam věty tvoří významy jednotlivých slov. Avšak při výstavbě textu lze hovořit o jistém sémantickém kompromisu, neboť význam výpovědi se dostává do protikladu s významem slova. Slovo může mít více významů; je třeba proto vybrat jen jeden, který odpovídá smyslu výpovědi. O. Serbeňska (Lvov) rozebírala normativní posuny ve všech jazykových rovinách současné ukrajinštiny a zamýšlela se nad jejich příčinami.

Odpolední část plenárního zasedání zahájil M. Grochowski (Toruň) pojednáním o vnitřním a vnějším lineárním uspořádání lexikálních jednotek v syntaktických celcích. A. Zahnitko (Doněck) vystoupil s problematikou invariantnosti a variantnosti tzv. syntaktické nuly ve struktuře slovanské věty. Analýzu provedl ze sémanticko-syntaktického hlediska. O obecném fungování jazyků a politické strategii s konkrétní retrospektivou na postavení ukrajinštiny a Ukrajinců v době před revolucí v roce 1917, ale i po ní pohovořila D. Wiczorek (Vratislav). Referát se svým zaměřením poněkud vymyká z rámce tematiky konference. I. Sawicka (Toruň) se zamýšlela nad tím, zda lze „sandhi“ považovat v polštině za jednotku morfologickou či fonetickou. Otázka vědeckého stylu byla v popředí zájmu H. Flídrové (Olomouc). Z funkčně-komunikativního pohledu rozpracovala dosud málo prozkoumanou problematiku tázacích výpovědí a reakcí na ně v ruském odborném textu. Odpolední jednání uzavřel M. Karanfilovskij (Skopje) příspěvkem o vyjádření posesivnosti v makedonštině v porovnání s polštinou.

Plenární zasedání pokračovalo ještě následujícího dne dopoledne. V. Mitrović (Bělehrad) rozebírala slovesa, která představují v srbštině a polštině internacionalismy, a to z hlediska jejich vidu a z hlediska možnosti

tvoření vidových protějšků. J. Zienukova (Varšava) se zamýšlela nad způsoby vyjádření některých kvantifikačních výrazů v lužickém tisku z 19. století. Se zásadami práce na tzv. hnízdovém slovníku kořených slov současné ukrajinštiny se podělila J. Karpiłowska (Kyjev). E. Janus (Varšava) se zaměřila na problematiku vývoje analytismu v ruštině a polštině. Všimla si genetických spojitostí tohoto jevu v případech slovesných vazeb. J. Staszewski (Sosnovec) se věnoval některým praslovanským předložkovým konstrukcím a jejich rezpozicím v současných slovanských jazycích. O úloze kondicionálu v některých makedonských nářečích pohovořila U. Gajdova (Skopje).

Druhý den odpoledne se účastníci rozdělili do tří sekcí. V sekci A bylo vyslechnuto osm referátů. Dva byly věnovány otázkám výslovnosti: A. Korytowska (Bydhošť) se zaměřila na typologický jev ve slovanských jazycích, a to na artikulaci laryngálních hlásek, které se realizují za pomoci sevření hrtanu; zvukovou stránku slova a Mikuláša slovního spojení z obecně lingvistických pozic s aplikací na ruštinu popsala L. Ignatkina (Petrohrad).

Dva příspěvky se zabývaly derivatologickými problémy: E. Wroclawska (Varšava) se vyjádřila ke způsobu tvoření slov v lužičtině, J. Sokołowski (Vratislav) se věnoval konfrontačnímu pohledu v oblasti tvoření slov v polštině a makedonštině. O pádovém systému v některých makedonských nářečích pohovořila V. Labroska (Skopje). Změnami v jazyce v důsledku jazykových i mimojazykových vlivů se zabýval A. Babanov (Petrohrad). A. Bołek (Krakov) se orientovala do historie a pojednala o vzniku přechodníků v ruštině. D. Pytel-Pandey (Vratislav) se zamýšlela nad užitím pronominálních adresných podob v ruštině v konfrontaci s němčinou.

V sekci B bylo předneseno sedm příspěvků. J. Taraska (Opolí) podala klasifikaci tzv. precedentních textů, jimž je dnes v lingvistice i v literatuře věnována značná pozornost. Precedentní fenomén se uplatňuje v rámci dialogu kultur a nachází své praktické uplatnění například při tvorbě učebnic cizího jazyka. Z. Vychočilová (Olomouc) zaměřila svou pozornost na vyjádření koherence textu prostřednictvím pronominálních prostředků v češtině v porovnání s ruštinou. Na otázky textové lingvistiky byl směřován referát L. Voborila (Olomouc), který na materiálu ruské anekdoty objasnil základní pojmy – kohezi a koherenci.

Zbývající čtyři referáty se týkaly slovní zásoby. A. Sitarski (Poznaň) pojednal o anglicismech, které pronikly do ruštiny. Ve svém výzkumu se soustředil na sémantické pole „kultura.“ Neologismy, které polština převzala z ruštiny, byly v popředí zájmu M. Sarnowského (Vratislav). Jeho zájem byl zacílen na jejich fungování v polském tisku. Problematice mezijazykové homonymie v oblasti slova a slovního spojení se věnoval K. Kusál (Vratislav). Autor popsal tento jev v rusko-polském porovnávacím plánu a uvedl zajímavé příklady z mezijazykové homonymie ve frazeologismech. J. Lipowski (Vratislav) ve svém slovensky proneseném příspěvku poukázal na vznik slovenského odborného názvosloví pod vlivem české terminologie a současně se dotkl jazykové politiky československého státu ve vztahu k slovenštině v meziválečném období.

V sekcii C zaznely čtyři příspěvky. Z. Abramowicz (Białystok) orientovala svůj výzkum na příjmení a předzdvíky Židů žijících ve městě Białystok. O statutu tzv. firmonym v současných slovanských jazycích pohovořil O. Belej (Lvov). Text ukrajinského překladu bible se stal podkladem pro bádání P. Józwikiewiczze (Vratislav). Ve svém vystoupení se omezil na způsob vyjádření syntetického predikátu. E. Tymbrowska (Lublaň) rozebrala po stránce skladebné nářečí vsi Czerwone Chatki na Žitomirsku.

Konference byla ukončena až třetí den závěrečným plenárním zasedáním, na němž zaznělo sedm referátů. A. Brandner (Brno) zaměřil svá zkoumání na původ odvozených přísloví a na jejich fungování ve staré a současné ruštině. L. Pisarek (Vratislav) se zabývala problematikou dvojjazyčné lexikografie. Na příkladech rusko-běloruských překladových slovníků ukázala vývoj a dosažené výsledky v této oblasti. E. Vysloužilová (Olomouc) analyzovala problémy spojené s překladem reklamního textu. Svá zkoumání popsala v plánu rusko-českém a česko-ruském.

O vyjádření negace modálních sloves na materiálu z vybraných slovanských jazyků se zmínil W. Kryzia (Sosnovec). Imperativním větám v makedonštině věnovala pozornost E. Petrovska (Skopje). I. Luczková (Vratislav) rozebrala různé aspekty kategorie temporálnosti a upozornila na postupy při vyjádření časové lokalizace událostí v polštině a ruštině. J. Fras (Vratislav) přiblížila přítomným fungování výrazů z oblasti současného politického života v rámci komunikačního aktu.

Každý blok referátů byl uzavřen bohatou diskusí. Po závěrečném plenárním zasedání následovalo oficiální ukončení třídenní konference. Bylo mj. konstatováno, že přednesené referáty řešily aktuální otázky jazykovědné slavistiky a mohou se stát impulsem pro další bádání. Všichni účastníci odevzdali své příspěvky v otištěné podobě organizátorům konference; jejich zásluhou budou zveřejněny v samostatném sborníku.

Aleš Brandner – Zdeňka Vychodilová

Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita

Týždeň před historickým prvním májům sa v Pardubicích konala medzinárodná konferencia *Slovanství ve středoevropském prostoru, iluze, deziluze a realita*. Okrem „načasovania“ je táto akcia zaujímavá aj tým, že ju zorganizovali a príspevkami zaplnili historici, politológovia, slavisti, jazykovedci a etnológovia, ktorí len pred pár rokmi dopisali, alebo ešte len dokončujú svoje dizertačné práce. Okrem zástupcov štyroch stredoeurópskych národov vystúpili na nej aj mladí bádatelia z Bieloruska, Ukrajiny a Azerbajdžanu. Na dva a pol dňa (22. – 24. 4. 2004) sa rokovacia sála Pardubického parlamentu stala miestom, kde v piatich blokoch zaznelo vyše 40 referátov. Na tomto mieste nebudeme pár slovami sumarizovať obsah každého z nich. Abstrakty všetkých referátov možno nájsť

na internetovej stránke <http://www.stred.proglas.org/pard2004.html> a navyše už na jeseň by mal vo vydavateľstve *Libri* vyjsť i konferenčný zborník. Upozorníme preto len na referáty, ktoré zaujali buď svojím tematickým zameraním alebo inovatívnym metodologickým prístupom.

Konferencia prebehla v piatich, chronologicky radených blokoch: *Slovania v súradniciach minulosti a súčasnosti; Slovanická identita? Mýtus, stereotyp, realita; Slovanstvo v kultúre stredoeurópskych národov; Slovania a ich hranice a Slovanstvo v programoch a koncepciách vedeckých i politických*. Každý blok uviedla vstupná prednáška niektorého etablovaného odborníka. Prvú sekcii otvoril R. Vlček (Historický ústav AV ČR, Brno) príspevkom *Panslavizmus a národy habsburskej monarchie*, v ktorom definoval obsah, genézu a vývoj panslavizmu malých slovanských národov od polovice 18. do začiatku 20. storočia. Upozornil tiež na odlišnosti tohto ideového prúdu v ruskom prostredí a u malých slovanských národov a na jeho časté zamieňanie s inými prejavmi slovanstva, ako bol napr. austroslavizmus, ilyrismus a pod.

R. Kučera (Praha) v referáte *Slovanické národy ve vzdělávací politice Habsburské monarchie 1849 – 1859* ponúkol komparatívnu analýzu postavenia slovanských národov vo vzdelávacej politike podunajskej monarchie. Venoval sa príčinám, pre ktoré mali jednotlivé slovanské jazyky veľmi odlišné postavenie vo vzdelávacom systéme v období neoabsolutizmu, ktoré v neskoršom období viedli k nerovnomernému kultúrnemu postaveniu a odlišnému „sebavedomiu“ národných hnutí malých národov.

P. Zubko (Teologická fakulta KU, Košice) sa v svojom príspevku venoval vzťahu katolíckej cirkvi v Uhorsku k slovanským národom. Na príklade Slovenska (najmä východného) v období od polovice 19. do polovice 20. storočia predstavil oficiálnu líniu katolíckej cirkvi a Svätého stolca orientovanú univerzalisticky, no všimol si najmä postoj cirkvej hierarchie, vyznačujúci sa veľkou ambivalentnosťou. Vzťah biskupov k nemaďarským národnostiam varioval od neskrývanej podpory (Š. Moyzes, J. Haulík) až k cieľavedomému odnárodňovaniu (K. Schuster), no nezriedka sa počas života radikálne zmenil (V. Jekelfaluši).

Recepciu slovanstva v súčasnom Poľsku (*Współczesna polska myśl słowianofilizująca a kategoria „Europy“*) prostredníctvom definovania jej hlavných ideových prúdov podal A. Kola (Univerzita Mikolaja Kopernika Toruń). Autor v referáte terminologicky odlišoval medzi slovanofilstvom, ktoré vníma ako produkt myslenia 19. storočia, a *slovanofilským myslením*, ktoré viac vystihuje súčasný stav. V rámci tohto širokého „šwiatopoglądu słowianofilizującego“ mladý poľský historik vyčlenil štyri východiskové postoje: 1. striktné politické, orientované výrazne protiintegrácii a pozívne naklonené Rusku; 2. integrálny tradicionalizmus, ideovo čerpajúci z klasického slovanofilstva 19. storočia, „obohateného“ o nový aspekt protikresťanského pohanstva a miestami i o fašizoidné myšlienky; 3. „skutočné slovanofilstvo“, ktoré je v súčasnosti zastúpené najslabšie, a podobne ako v ostatných slovanských krajinách (s výnimkou Ruska) je obmedzené len na zintenzívnenie medzislovanstva kultúrnej

spolupráce. Posledným prúdom, prepojeným s predošlým, no napriek tomu osobitým, je slovanofilstvo slavistov. Pri týchto štyroch skupinách si všima ich postoj k najaktuálnejším intelektuálnym „výzvam“ súčasnosti, ich vzťah k EÚ, Európe ako kultúrnej a politickej kategórii, mieste kresťanstva v spoločnosti. A. Eberhardt (Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa) vo svojom referáte *Idea słowiańska w świadomości społecznej i polityce zagranicznej współczesnej Rosji* upozornil na preceňovanie vplyvu tradičného slovanofilstva a panslavizmu v súčasnom ruskom politickom myslení, kde v súčasnosti dominuje koncepcia euroaziatizmu.

Štyri zvyšné príspevky prvého bloku boli venované diskusií o (ne)existencii strednej Európy. Z nich by sme upozornili najmä na príspevok O. Bettiowej (Akademia Kijowsko-Mohylańska, Europejskie Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów, Lublin), v ktorom analyzovala projekty a vízie o strednej Európe, objavujúce sa od 80-tych rokov (M. Kundera, Cz. Miłosz, J. Szűcs, T. G. Ash atď.) v odbornom a kultúrnom diskurze.

O politickom rozmere stredo európskej idey v rokoch 1989 – 2003 referoval L. Napiontek (Studium Europy Wschodniej, Uniwersytet Warszawski). Základnú tézu jeho príspevku možno zhrnúť do záveru, že na rozdiel od oblastí kultúry, kde sú viditeľné pozitívne príklady spolupráce, narážala snaha o definovanie jasnejších politických postulátov na národné partikularizmy.

Druhá sekcia *Slovanská identita? – Mýtus, stereotyp, realita* zaviedla rokovanie od aktuálnych problémov s reálnym politickým dosahom späť do minulosti. Otázkou, kedy vznikalo spoločné slovanské vedomie, presnejšie, či je doložiteľné vo včasnom stredoveku (v 6. – 10. storočí), sa v úvodnom referáte *Slovanské vedomie, spoločné vedomie, či myšlienka vzdelancov* zaoberal M. Homza (FF UK, Bratislava). Vychádzajúc z paradigmy, ktorú vypracoval Reinhart Wenskus pre včasnostredoveký gens prisdudzuje slovanské vedomie len tým slovanským kmeňom, ktoré boli nositeľmi tohto mena (Slovieni naddunajskí, novgorodskí, macedónski). Naopak u Chorvátov, Srbov, Antov a ostatných archaických gentes ťažko predpokladať, žeby popri vlastnom kmeňovom vedomí mali i širšiu, slovanskú identitu. Získavali ju až neskôr, v dôsledku procesu stotožňovania Slovanov na základe podobnosti ich jazyka, spoločenského usporiadania, duchovnej a materiálnej kultúry.

Sebereflexiou slovanských etníc do 12. storočia sa zaoberal referát M. Téru (FiFa UK, Praha) *Slovanská identita v raném středověku*, ktorý chronologicky vhodne nadviazal na predošlý príspevok. Opierajúc sa o analýzu dobových prameňov, kroník a legend autor prezentoval názor, že v období včasného stredoveku paralelne existovala slovanská identita, vzťahujúca sa na jazyk, kultúru, zvyky a právo, a identita (dnes vnímaná ako etnická) fixovaná na štátnu príslušnosť.

Druhú skupinu referátov venovanú slovanským stereotypom otvoril P. Šoltés (Slavistický kabinet SAV) príspevkom *Stereotypy o Slovanoch v Uhorsku na začiatku modernej doby*. Autor na základe analýzy uhorskej odbornej literatúry, najmä špecifického žánru vlastivednej literatúry (tzv. štatistik z konca 18. a prvej polovice 19. st.) predstavil stereotypný obraz, ktorý o slovanskom národe

(slavische Nation, slavisches Volk) a jeho vetvách či národnostiach (Zweige, Äste, Völkerschaften) šírila a sčasti aj vytvárala dobová uhorská a zahraničná, prevažne nemecká literatúra.

Netradičný prameň stereotypných obrazov analyzoval J. Skóra (Instytut Historyczny, Uniwersytet Wrocławski) v referáte *Słowianin – wróg czy brat? Obraz Czecha, Rosjanina i Słowaka w polskiej karykaturze dwudziestolecia międzywojennego*. A. Jezierski (lektor poľského jazyka na Štátnej univerzite B. Chmeľníckého v Čerkasoch) predstavil výsledky anketového výskumu zameraného na zistenie stereotypu Poliak v očiach Ukrajincov, realizovaného na piatich ukrajinských vysokých školách. Pozitívnym zistením je podľa autora ústup negatívnych predsudkov, odvíjajúcich sa od komplikovaných vzťahov obidvoch národov v nedávnej minulosti.

Referát L. Ostrowského (Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski) *Słowiańszczyzna – wspólnota współczesna czy wyłącznie historyczna? Przekład Polski* priblížil výsledky výskumov venovaných vzťahu Poliakov voči cudzincom, ktoré uskutočnil Ośrodek Badania Opinii Publicznej. Z nich vyplýva, že v prípade Poliakov nie je možné hovoriť o vyhranenom pocity slovanskej jednoty, že ku každému slovanskému národu Poliaci pristupujú individuálne.

M. Laco (UCM, Trnava) sa v príspevku *K otázke chápania slovanstva v slovenskej spoločnosti* zamerával na dôsledky, ktoré politické zmeny v rokoch 1938 – 1945 vniesli do chápania slovanstva v slovenskej spoločnosti. Vzťah k Rusku, Poľsku a vôbec k myšlienke slovanskej vzájomnosti prekonal za krátky čas siedmich rokov niekoľko otrasov a oficiálnych ideologických obrátov, ktoré ho natrvalo poznačili.

Počas rokovania v tejto sekcii odzneli ešte dva referáty: *Dva pokusy o fiktívne spoločenstvo na Slovensku v 20. rokoch 20. storočia (Svojet a DAV)*, ktorý prezentovala D. Bercková (Katedra české literatury KU, Praha) a referát M. Czerwińskiego (Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków) *Współczesna chorwacka eurofilia. Analiza dyskursu prasowego*.

Sekciu *Slovanství v kultuře středoevropských národů* otvoril M. Zelenka (PF JU České Budějovice) referátom *Literární prostor střední Evropy a její slovansko-slovanský charakter*. V pestrej palete príspevkov boli pertaktované osobnosti a témy vnímané ako „tradičné“ – *Kollárova koncepcia slovanstva – ilúzia versus skutočnosť* (M. Sado, FiFa PU, Prešov), *Panslavizmus a teorie kulturně historických typů* (H. Nykl, Ústav slavistických a východoevropských studií FF UK, Praha) i témy „moderné“, ako napr. *Słowiańskość jako jeden z wyznaczników „kultury uczuć“ sformułowanej przez Milana Kundę* (M. Słomka, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań), *Emocjonalne manifestacje słowiańskiej duszy poskraniamy humorem (Josef Kroutvor)* (J. Kowalska, Wydział Filologii Polskiej, Uniwersytet Śląski, Katowice). Dva príspevky si všimali vplyv slovanstva a jeho kultúrnych a religióznych tradícií na priebeh formovania modernej národnej identity.

M. Szczepański (Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, Uniwersytet Warszawski) v referáte *Słowiańskość a luzyczość. Udział słowiańkości w kształto-*

waniu serbolužyckiej tożsamości narodowej analizował atribúty slovanstva u Lužických Srbov, ktoré sa podľa referujúceho nefixovali len na lingvistické kategórie, ale zahŕňovali aj historickú pamäť, národnú symboliku či kultúrne kontakty.

Úlohu a funkciu byzantsko-slovanskej tradície v kultúre a identite Ukrajincov v Haliči v 19. a na začiatku 20. storočia analyzoval M. Wawrzonek (Katedra Politologie, Uniwersytet Rzeszowski). Spor o príslušnosť haličských Ukrajincov do západného alebo východného kultúrneho okruhu bol podľa autora často nesprávne redukovaný ako spor medzi polonofilskou a rusofilskou orientáciou. Najvýraznejšie sa táto diskusia prejavila v spore o formovaní nového literárneho jazyka.

Obdobie 20. rokov 20. storočia a zasahovanie politiky do československo-poľských kultúrnych kontaktov si všimol príspevok M. Krejčího (Praha). Sústredil sa na oblasť výtvarného umenia, na ktorého príklade ukázal tesnú prepojenosť štátne podporovanej kultúrnej výmeny od politickej „objednávky.“

W. Kuligowski (Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań) zaujal príspevkom *Fenomen muzyki folk w obszarze tradycji i (po)nowoczesności środkowoeuropejskiej*. Analyzoval dva, na konci 20. storočia najvýraznejšie podoby folku (tzv. „turbofolku“) – poľský a srbský. Všimol si ich odlišné ideové ukotvenie, na jednej strane autorskú slobodu v prípade poľskom a zreteľnú politickú manipuláciu srbského „turbofolku.“ V oboch prípadoch tento druh hudobnej produkcie zohrával aktívnu úlohu pri upevňovaní kultúrnej identity.

Slované a jejich hranice, tak znel názov sekcie, ktorú otvorili referáty V. Vebera (Fakulta humanitných štúdií Univerzity Pardubice) *Slovanství a Střední Evropa* a J. Rychlíka (Filozofická fakulta univerzity Karlovy, Praha) *Metamorfóza myšlenky panslavismu v období komunismu*. Vystúpili v nej S. Kazimova (Studium Europy Wschodniej, Uniwersytet Warszawski) s referátom *Problem stosunków pomiędzy Słowianami i narodami turańskimi* a A. Tichomírov (Studium Europy Wschodniej, Uniwersytet Warszawski) s referátom *Polacy na Białorusi: między Europą Wschodnią a Środkową*. V súčasnosti veľmi aktuálneho problému spoluzitia kresťanskej a moslimskej populácie sa týkal príspevok I. Wysztygiełovej (Wydział Filologiczno-Historyczny, Uniwersytet Gdański) *Tatarzy polscy jako integralna część społeczności środkowoeuropejskiej*.

Dva slovenské referáty boli venované politickej „realizácii“ idey slovanskej vzájomnosti po prvej svetovej vojne. M. Šmigel (UMB Banská Bystrica) vystúpil s príspevkom *Ruská a ukrajinská politická emigrácia v Československu a spůsoby jej likvidácie v povojnových rokoch*. Podľa autora sa v rokoch 1918 – 1948 pomer československej politiky k ruským, ukrajinským a bieloruským emigrantom nevyvíjal smerom k naplneniu ideového odkazu slovanskej vzájomnosti, ale bol determinovaný predovšetkým rade (meniacimi sa) politickými požiadavkami a diktátom okolia.

Málo známy problém priblížil vo svojom referáte *Plány na slovanskú expanziu v pohraničných oblastiach Československa (nacionálne momenty počas realizova-*

nia pozemkovej reformy a kolonizácie v medzivojnovom období) A. Simon (Fórum Inštitút, Šamorín). Snaha o konsolidáciu pohraničných oblastí viedla na juhu Slovenska k plánom slovanskej kolonizácie tohto územia. Hlavným nástrojom na presadenie tohto cieľa bola podľa autora pozemková reforma, prostredníctvom ktorej sa nemala zmeniť len sociálna a politická štruktúra novej republiky, ale aj jej národnostné zloženie. Okrem hlavných plánov a ich ideológov sa A. Simon venoval i dôsledkom tejto akcie na dobovú a aktuálnu národnostnú situáciu na južnom Slovensku.

Posledná sekcia *Slovanství v programech a koncepcích vědeckých i politických* obsahovala s výnimkou referátu M. Příhodu (Ústav slavistických a východoevropských štúdií FF UK, Praha) *Slovanství Juraje Kržaniče* príspevky z dejín druhej polovice 19. a z 20. storočia. Prevažovali v nej referáty venované reflexii slovanskej otázky u významných osobností českej politiky: *Česká slovanská politika (1848 – 1917)*; V. Douček, Masarykův ústav, Praha), *Slovanství v myšlenkách české meziválečné pravice* (D. Hrodek, Filozofická fakulta univerzity Karlovy, Praha), *Karel Kramář a jeho slovanská politika* (M. Lustigová, Ústav politologie FF UK, Praha).

Renesancii myšlienok slovanskej vzájomnosti po skončení 2. svetovej vojny boli venované dva referáty. Prvý, *Slovanství a třetí republika aneb slovanství v programech českých politických stran* (M. Pehr, Ústav politologie FF UK, Praha), si tento problém všimol v kontexte Československa a programov jednotlivých politických strán.

Oživenie slovanskej idey na povojnovom Slovensku a najmä úlohu, ktorú pri tom zohrali mocenské záujmy Sovietskeho zväzu, analyzoval príspevok M. Syrného (UMB Banská Bystrica) *Slovanská idea v povojnovom Slovensku v rokoch 1945 – 1948*.

Rokovanie poslednej sekcie uzavreli tri referáty, v ktorých sa autori zamerali na vplyv idey slovanskej vzájomnosti na vedeckú aktivitu troch významných predstaviteľov svetovej slavistiky, historikov F. Koneczného (K. Burdon, Warszawa, *Iluzje i deziluzje w działalności słowianofilskiej Feliksa Konecznego*), J. Bidla (J. Komendová, Olomouc, *Středověká Rus a úskalí Bidlovy koncepce Dějin Slovanstva*) a etnografa A. Černého (P. Kaleta, Praha, *Adolf Černý a jeho pohled na malé slovanské skupiny*).

Pardubická konferenciu organizačne zastrešilo občianske združenie Stred, Stredoeurópský dialóg, o. s. Tento, v poradí už tretí ročník finančne podporil hejtman pardubického kraja, Vyšegrádsky fond a Klub slovenskej kultúry.

Peter Šoltés

FINK-ARSOVSKI, Ž.: Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra. Zagreb : Filozofski fakultet, 2002. 128 s.

Ustálené slovné spojenia sa do zorného poľa lingvistických výskumov dostali takmer pred šesťdesiatimi rok-

mi, keď V. V. Vinogradov rozpracoval teóriu Ch. Ballyho o ekvivalencii frazeologickej jednotky so slovom, aplikoval ju v prvej klasifikácii frazém a vyslovil prognózu o budúcnosti frazeológie ako samostatnej vedeckej disciplíny. Najprv v krajinách bývalého Sovietskeho zväzu, neskôr v ďalších slovanských krajinách i v nemeckej jazykovede vznikajú prvé štúdiá s frazeologickou problematikou, onedlho vychádzajú prvé monografie i frazeologické slovníky. Teoreticko-metodologické otázky sa komplexne a systematicky začínajú skúmať najmä po rokovaníach samarkandskej konferencie v roku 1971. Pre nasledujúce obdobie vývinu frazeológie je príznačná bipolárna orientácia výskumu. Ten na jednej strane pokračuje v tradičných metódach minuciózneho evidovania a klasifikácie materiálu, na strane druhej naďalej prebiehajú diskusie v rámci samej teórie frazeológie, kde najmä v posledných rokoch badať skepsu nad deskriptívnymi metódami prebiehajúceho základného výskumu, ktoré stále nepriťahujú definitívne odpovede na nevyriešené otázky frazeologickej teórie.

Hoci základný výskum teoreticko-metodologickú problematiku zdanlivo nerieši, disponuje usporiadanými súbormi jednotlivých typov frazém, konkrétnymi sondami do ich vnútorných i vonkajších syntaktických vzťahov, čím sa stáva objektívnym kritériom pre abstrahovanie podstatných znakov frazeológie a jej vzťahu k iným jazykovedným disciplinám. Takýto viacrozmerný charakter má aj recenzovaná publikácia, v ktorej profesorka ruského jazyka na Filozofickej fakulte univerzity v Záhrebe, chorvátska frazeologička Željka Finková-Arsovska podáva komparatívno-kontrastívny pohľad na štruktúru a fungovanie ustálených, resp. frazeologických prirovnaní v chorvátskom a ruskom jazyku. Okrem úvodu (s. 5), zoznamu citovanej literatúry a prameňov (s. 121-128) sa práca člení na dva samostatné celky. Teoretickej problematike skúmaného typu frazém, ktorého korpus v chorvátskom jazyku reprezentuje okolo 600 jednotiek, sa autorka venuje v šiestich kapitolách – *Poredba i poredbeni frazemi* (s. 10-11), *Strukturni aspekt poredbenih frazema* (s. 12-20), *Paradigmatičnost poredbenih frazema* (s. 21-25), *Sintaktički aspekt poredbenih frazema* (s. 26-28), *Semantički aspekt poredbenih frazema* (s. 29-36) a *Konceptualna analiza poredbenih frazema* (s. 37-61). Praktickú časť práce predstavuje slovníkové spracovanie frazeologických prirovnaní v chorvátskom a ruskom jazyku: *Popis poredbenih frazema hrvatskog i ruskog jezika obuhvaćenih konceptualnom analizom* (s. 62-80), *Priručni rječnik hrvatske poredbene frazeologije* (s. 81-107) a *Rječnik ruskih poredbenih frazema upotrijebljenih u ovome radu* (s. 108-120).

V prvej kapitole sa venuje pozornosť vlastnostiam frazém (*cjelovitost, ustaljenost, resp. reproduktivnost, slikovitost, ekspresivnost* a i.) a niektorým procesom ich vzniku, akými sú napríklad *potpuna desemantizacija*, t. j. úplná frazeologizácia, a *djelomična desemantizacija*, t. j. čiastková frazeologizácia. Základná jednotka frazeológie – *frazéma* sa charakterizuje ako spojenie slov, ktoré má vo svojom zložení *najmenej dva komponenty* (s. 6), konkrétne dva autosémantické, prípadne kombináciu jedného autosémantického a jedného synsémantického komponentu. Z hľadiska rozsahu, čiže zloženia frazém sa ho-

vorí o ich trojstupňovom členení: *fonetska riječ, skup riječi a frazemi-rečenice*. Za najmenšiu jednotku frazeológie sa pokladá *fonetska riječ*, v slovenskej frazeologickej terminológii známa ako *minimálna frazéma*. Charakterizuje sa ako jednotka, ktorá sa najčastejšie skladá z jedného autosémantického a jedného (alebo viacerých) synsémantických slov, pričom podstatným znakom tohto štruktúrneho typu je, aby tvoril jeden významový celok. Pojmom *skup riječi* sa označujú frazémy so stavbou syntagmy a *frazemi-rečenice* sú jednotky so stavbou vety alebo súvetia, zo staršej slovenskej frazeologickej literatúry známe ako *frázy*, v súčasnej terminológii ako *frazetextémy*.

Nasledujúce časti sú venované štruktúrnej, paradigmatickej, syntaktickej, sémantickej a konceptuálnej analýze frazeologických, resp. frazeologizovaných prirovnaní v chorvátskom jazyku (*poredbe = komparacije = poredbeni frazemi*), ktoré sa z viacerých aspektov konfrontujú s typologicky totožnou skupinou frazém v ruskom jazyku. Tieto jednotky majú vo frazeologickom systéme každého prirodzeného jazyka výnimočné postavenie, ktoré je dané jednak ich početným zastúpením a tiež skutočnosťou, že v rámci relatívne stabilnej trojčlennej schémy (comparandum : tertium comparationis : comparatum) tvoria takmer neobmedzené množstvo štruktúrnych podtypov.

Ž. Finková-Arsovska z hľadiska vnútornej stavby analyzuje komparatívne frazémy s trojčlennou a dvojčlennou štruktúrou, teda tie, ktoré v chorvátskom aj ruskom jazyku predstavujú dva základné modely sledovaného súboru frazém. Trojčlenný štruktúrny typ má schému A + B + C, kde A je comparandum (prirovnávaná časť), časť B je formálny znak, t. j. komparátor (*poredbeni veznik*) a v časti C je zastúpená prirovnávacía zložka, teda comparatum. Tento trojčlenný štruktúrny model sa podľa lexikálneho zastúpenia komponentov v časti C ďalej člení na komparatívne frazémy syntagmatického a vetného typu. Päť základných skupín prirovnaní syntagmatického typu s trojčlennou štruktúrou (*verbálne, adjektívne, adverbálne, substantívne, pronomínálne*) autorka podľa slovnodruhového obsadenia komponentov diferencuje na ďalšie podskupiny. V rámci tohto triedenia napríklad pri verbálnych komparatívnych frazémach syntagmatického charakteru (*glagolski frazemi so strukturom skupa riječi*, s. 12-17) vymedzuje 19 modelov ich tvorenia v chorvátskom jazyku – (1) *pjevati kao slavuj*, (2) *rasti kao iz vode*, (3) *izgledati kao naslíkan*, (4) *živjeti kao mali bog*, (5) *osjećati se kao kod <svoje> kuće*, (6) *nalikovati (sličiti) kao jaje jajetu*, (7) *paziti na koga, na što* kao na zjenicu oka, (8) *jurititi (trčati a pod.) kao muha bez glave*, (9) *osjećati se kao riba na suhom*, (10) *zabavljati se (imati veselja) s čim* kao nori s guslama, (11) *držati se koga, čega* kao pijan plota, (12) *vrtejti se (motati se, obilaziti) oko koga, oko čega* kao mačak oko vruće kaše, (13) *čuvati (nositi, držati) koga, što* kao kap vode na dlanu, (14) *čuvati (nositi, držati) koga, što* kao malo vode na dlanu, (15) *živjeti kao dva goluba*, (16) *govoriti francuski (njemački a pod.) kao krava latinski*, (17) *živjeti kao golub i golubica*, (18) *sjećati se čega* kao danas, (19) *spremati se kao gladan srat*. Takáto precízna klasifikácia prináša nielen komplexný súhrn informácií o slovnodruhovom obsadení komparatívnych frazém v chorvátskom jazyku, ale aj o ich kvantitatívnom zastúpení z hľadiska jednotlivých štruktúrnych

typov. V trojčlennom type sú najpočetnejšie verbálne komparatívne frazémy so štruktúrou syntagmy, z nich má najbohatšie zastúpenie podskupina v zložení *sloveso + priravnávacía spojka + podstatné meno*, ktorá predstavuje 54% daného súboru frazém a v celkovom počte komparatívnych frazém 23%. Z analýzy dvojčlenného štruktúrneho modelu so schémou B + C vyplýva, že môže byť ako celok vyjadrený minimálnou frazémou (*kao bog, kao furija, kao na iglama, kao u priči, kao na sajmištu, kao isprebijan, kao preporođen* a pod.) alebo je v časti C vyjadrený syntagmou (*kao sveta Bona, kao pas na lancu, kao kec na jedanaest, kao munja iz vedra neba, kao gromom ošinut, kao od brda odvaljen* atď.). Percentuálne zastúpenie trojčlenného a dvojčlenného štruktúrneho typu komparatívnych frazém v chorvátskom jazyku štatisticky vyjadruje pomer 93% : 7%.

V súvislosti s kontaktným zapojením frazém do kontextu autorka hovorí o troch spôsoboch – *nulta, djelomična a potpuna paradigmaticnosť* (s. 21), pričom termín *paradigmaticnosť (promjenljivost) frazema* nestotožňuje s pojmi variantnosť, resp. variant frazémy a konštatuje, že pri frazeologických komparáciách sa realizujú iba prvé dva spôsoby, keďže premenlivosť gramatických kategórií komponentov súčasne v prirovnávanej (A) i prirovnávanej zložke (C) analyzovanému typu frazém nie je vlastná. Pre frazeologické prirovnania s dvojčlennou i trojčlennou schémou je charakteristická modelovosť, čiže štruktúrne-sémantická i vnútorná syntaktická ustálenosť. Ž. Finková-Arsovská sleduje tiež vonkajšie syntaktické vzťahy komparatívnych frazém, t. j. otázku ich funkčného, resp. vetnočlenského zapojenia do kontextu (s. 26-28). Sémantický aspekt skúmaného typu frazém analyzuje podľa stupňa desémantizácie komponentov v prirovnávanej a prirovnávanej zložke. Konštatuje, že frazeologickosť komparatívnych frazém spočíva nielen v ich ustálenosti, celostnosti nominácie, obraznosti a výraznej expresivnosti, ale najmä vo frapantnom vyjadrení konotatívneho významu, pričom komparácie ako celok fungujú na báze obrazu, na báze nášho poznania konkrétneho predmetu alebo javu (s. 29). Okrem iného zdôrazňuje, že z porovnávacieho hľadiska pri frazeologických prirovnaniach, kde komponentom je v prirovnávanej zložke (C) určitý predmet, zohráva relevantnú úlohu *výber vlastnosti*, ktorú určuje nedesémantizovaná zložka A. V tejto súvislosti uvádza príklad chorvátskej a ruskej frazémy *bijel kao snijeg, белый как снег*, ktoré napriek formálnej zhode nie sú absolútnymi frazeologickými ekvivalentmi. Biela farba sa v chorvátskom frazeologickom prirovaní vzťahuje iba na predmety bielej farby. V ruskom jazyku ide o širšie spektrum možností, okrem bielych predmetov asociuje bielosť hmlu, pary, dymu, vzťahuje sa tiež na vlasy sivej farby, bledú tvár alebo svetlú pokožku tváre pekného dievčaťa (s. 30).

Pre doterajší výskum frazém zoskupených do určitých vecnovýznamových, resp. tematických celkov je charakteristická nejednotnosť terminológie a odlišnosť prístupov k systemizácii materiálu. V slovenskej teórii frazeológie sa v súvislosti s ideografickým opisom frazém vyskytujú napríklad pojmy *archiséma* (F. Miko), *onomaziologická frazeologická paradigma, makroparadigma* (J. Benkovičová), *deskripty, hypertaxóny, taxóny*

(P. Ďurčo), *frazeosémantické skupiny* (M. Jankovičová), *sémantické hniezda frazém* (K. Habovštiaková, E. Krošlaková), *tematické skupiny frazém* (M. Košková) a pod. Pri teoretickom opise (s. 37-61) a lexikografickom spracovaní komparatívnych frazém v chorvátskom a ruskom jazyku (s. 62-120) Ž. Finková-Arsovská vychádza z ich *konceptuálnej analýzy*. Hovorí o tvorení tzv. *konceptov* (termín kognitívnej sémantiky), v akých sa tematicky, resp. konceptuálne zoskupujú, čo umožňuje analyzovať sémantické charakteristiky, na základe ktorých sa formuje ich frazeologický význam (s. 37). V rámci vnútorného členenia postupne venuje pozornosť dvom samostatne vymedzeným skupinám komparatívnych frazém. Prvú, početnejšiu skupinu predstavujú frazémy, ktoré súvisia so vzhľadom človeka, jeho charakterovými vlastnosťami a spôsobom života, druhá sa týka frazém, ktoré sa vzťahujú na predmety.

Pre porovnávaciu slovanskú frazeológiu predstavuje osobitný prínos slovníková časť recenzovanej práce. Lexikograficky spracovaný súpis chorvátskych a ruských komparatívnych frazém vychádza z ich predchádzajúcej konceptuálnej analýzy. Primárne sa člení na dva základné tematické celky – *Frazemi koji se odnose na čovjeka* (s. 62-77) a *Frazemi koji se odnose na predmete* (s. 77-80). Každý celok sa člení na ďalšie tematické podskupiny, resp. tematické okruhy, ktorých zostupnú štruktúrovanosť a sukcesívnu konceptuálnu nadväznosť vyjadruje dekadické členenie arabskými číslicami. Východiskovým jazykom je chorvátčina. Chorvátske frazémy sú radené na ľavej strane, na pravej strane sa k nim priradujú zodpovedajúce ruské ekvivalenty. Verný obraz o existencii a fungovaní dvoch čiastkových frazeologických systémov ponúkajú najmä synonymické rady jednotlivých jednotiek a ich vzájomná symetrická, resp. asymetrická ekvivalencia. Z hľadiska typológie ekvivalentov sú zaznamenané všetky tri typy – bezekvivalentné frazémy, čiastočné aj úplné frazeologické ekvivalenty. Napríklad 'spôsob držania tela' reprezentujú v chorvátskom jazyku štyri komparatívne frazémy – *ravan kao svijeta / stajati kao svijeta / kriv kao paragraf / iskriviti se kao praragraf*, ktoré nemajú ekvivalent v ruštine, podobne ako prirovnania – *dobar kao anđeo / dobar kao duša / dobar kao kruh / dobar kao krušac / dobar kao dobar dan*, vyjadrujúce 'dobrotu, resp. dobrotivosť človeka.' Na druhej strane v ruštine a chorvátčine existujú iba dva úplné frazeologické ekvivalenty komparatívnych frazém s významom 'veľmi hladný' – *gladan kao pas : голодный как собака, gladan kao vuk : голодный как волк*, ďalšie ruské frazémy tohto synonymického radu (*голодный как чёрт / голодный как бродяга / проголодаться как собака / проголодаться как чёрт / проголодаться как зверь / проголодаться как сорок братьев Фридрихов*) ekvivalent v chorvátčine nemajú. V ruskom jazyku tiež prevažujú prirovnania, ktoré označujú 'farbu predmetu,' ale 'veľkosť predmetu' sa zaznamenáva iba v štyroch chorvátskych komparatívnych frazémach – *velik kao mlinski kamen, velik kao kuća, velik kao gora, <velik> kao dječji grob* a pod.

Úlohou slovníka chorvátskych komparatívnych frazém (s. 82-107) a jeho ruského pendantu (s. 108-120) je každej jednotke daného korpusu priradiť sémantickú cha-

rakteristiku. Heslové slová sú zoradené v abecednom poriadku podľa morfológického princípu v poradí podstatné mená, prídavné mená, zámená, slovesá, číslovky. Výber heslového slova konkrétnej frazémy určuje kľúčové slovo z jej prírovnávacej zložky (C). V ostrých zátvorkách sa zaznamenávajú fakultatívne členy prírovnaní, napr. chorv. *zaštićen kao medvjed* <na *Plitvicima*> alebo rus. *красный как <вареный> рак*. V okrúhlych zátvorkách sa uvádzajú lexikálne varianty, t. j. premenlivé komponenty – chorv. *blijed (bijel) kao kreda*, rus. *как Мамай проиёл (воевал)*; lomkami sa odlišujú vidové varianty slovesných komponentov – *pasti/padati kao zrela kruška*, rus. *покраснеть/краснеть как пион* a v hranatých zátvorkách sa uvádzajú lexémy, ktoré netvorí súčasť prírovnaní, ale bližšie definujú ich sémantické pole, resp. kolokáciu – chorv. *kao lud* [juriti, raditi, smijati se a pod.], rus. [глаза] *чёрные как вишни*. V prípade potreby sú pri jednotlivých komparatívnych frazémach kurzívou zaznamenané rekvie a v šikmých zátvorkách sa sémantická charakteristika dopĺňa bližšou konkretizáciou osoby alebo predmetu.

Monografia Ž. Finkovej-Arsovskej prináša nový pohľad na miesto, existenciu a fungovanie frazeologických prírovnaní v dvoch geneticky príbuzných jazykoch. Splňa všetky atribúty modernej študijnej príručky. Jej frazeografická časť predstavuje prínos nielen pre prekladateľskú prax, ale precíznym spracovaním témy zaplní jedno z bielych miest slovanskej porovnávacej jazykovedy aj teórie frazeológie.

Mária Dobriková

KUKLICA, Peter: Slovník stredovekej latinčiny. Bratislava : SPN, 2000. 166 s.

Rozširovanie rímskeho panstva a zjednocovanie rôznych etnických celkov do jednej správnej jednotky malo za následok vytlačenie pôvodných etnických jazykov. Tak sa latinčina vďaka politickej moci Ríma i konzervatívnym literárnym tradíciám udržiavaným o. i. pomocou organizovaného školstva stala prirodzeným interetnickým jazykom. Po rozdelení Rímskej ríše sa jej nástupnícke útvary v západnej polovici Európy latinizovali. Ale latinčina z obdobia zániku rímskeho impéria už nebola tým klasickým jazykom, ktorý dosiahol vrchol literárnej dokonalosti v dielach Cicerónových, Vergíliových, Horáciových a Ovídiových. S postupným zánikom väzieb Ríma s jeho provinciami sa aj jazyk neovplyvnený literatúrou postupne vulgarizoval (zjednodušovala sa syntax, do slovnéj zásoby prenikalo viac deminutív a emocionálnych výrazov) a v nádeji, že sa tak priblížia vyjadrovaniu prostých veriacich, sa takémuto ľudovému jazyku snažili prispôsobiť aj kresťanskí spisovatelia. Pre latinčinu obdobia rokov 500 – 1500 po Kristu sa vžil názov stredoveká latinčina. Tá spája v sebe latinčinu klasickú, vulgárnu i kresťanskú.

Na Slovensku bola latinčina skoro až do polovice 19. storočia nielen liturgickým jazykom, ale aj jazykom štátnej správy, ústnym rokovacím jazykom používaným

na nižších stupňoch uhorskej administratívy a súdництва, jazykom škôl a vzdelávania, vedy a kultúry, a vo veľkom rozsahu sa používala aj v korešpondencii v šľachtickom i meštianskom prostredí (Doruľa, 1977, s. 25).

Významný klasický filológ, profesor Peter Kuklica, uvedomujúc si absenciu slovníka reflektujúceho latinskú slovnú zásobu poklasického obdobia, zostavil Slovník stredovekej latinčiny, ktorý vyšiel v roku 2000 v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve.

Ambíciou slovníka nie je, ako to býva pri slovníkoch klasickej latinčiny, sumarizovať známu latinskú slovnú zásobu. Je špecifický v tom zmysle, že obsahuje výber klasických slov, ktorých význam sa počas dlhodobého vývoja a vplyvom nových reálií určitým spôsobom posunul, alebo slová označujúce v klasickej latinčine isté predmety a javy nadobudli iný význam. Latinské, resp. z gréčtiny prebraté heslá, v prevažnej miere adjektíva, substantíva, verbá a substantivizované verbá (zriedkavejšie príslovky, predložky a skratky) najmä z oblasti cirkevného a svetského práva, teológie a medicíny doplnené o dôležité gramatické ukazovatele (genitívnu koncovku, tvary perfekta a supína) sú usporiadané podľa latinskej abecedy so zodpovedajúcim slovenským ekvivalentom. Súčasťou právnických termínov býva i bližšie vysvetlenie. Záver slovníka je doplnený o prehľad stupňovania niektorých prídavných mien a prísloviak, súpis geografických názvov frekventovaných v stredovekých i novovekých latinských písomnostiach rukopisného i tlačeného charakteru a zoznam osobných mien. Odborníkov medievalistov určite zaujme (výberová) bibliografia slovníkov, z ktorých autor čerpal pri zostavovaní svojej publikácie.

Veľkým pozitívom slovníka je jeho prehľadné spracovanie, aby bol prístupný všetkým používateľom, teda aj tým, ktorí majú len čiastočné znalosti z latinčiny. Sám autor, citujúc v úvodných slovách používateľovi výrok Tita Lívia „každá veľká i malá vec trpí už svojím rozsahom,“ si uvedomuje, že publikácia, na ktorú odborná verejnosť dlho čakala, sklame predovšetkým svojím rozsahom.

Angela Škovierová

KRŠKO, J.: Hydronymia povodia Turca. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2003. 170 s.

Výskum slovenskej hydronymie má za sebou ďalší čiastkový úspech, za ktorý možno právom pokladať spracovanie hydronymického materiálu z povodia Turca, 78-kilometrového ľavostranného prítoku Váhu. Výsledky svojho trojročného heuristického výskumu predstavil Jaromír Krško vo svojej (už druhej) monografii *Hydronymia povodia Turca*.

Krškova monografia sa začleňuje do systematického a metodologicky jednotného výskumu slovenskej hydronymie, ktorý je svojou metodológiou totožný s metodologickými východiskami projektu Hydronymia Europaea, a spracúva hydronymický materiál podľa jednotlivých povodií. Podľa princípov tohto medzinárodného projektu

na Slovensku doteraz vyšli monografie o hydronymii povodí Slanej (L. Sičáková, 1996), Dunajca (K. Rymut – M. Majtán, 1998), Ipľa (M. Majtán – P. Žigo, 1999) a na vydanie sa pripravuje spracovaná hydronymia Nitry vrátane Žitavy (J. Hladký). Rovnaká metodológia a porovnateľná báza dokladov z jednotlivých povodí umožňujú rozšíriť a spresniť doterajšie poznatky o historickej a súčasnej slovenskej hydronymii, a tie môžu poskytovať východisko pre širší porovnávací výskum v celoslovenskom, osobitne západoslovenskom jazykovom kontexte, ako na to v roku 1987 upozornil pri príprave systematického výskumu slovenskej hydronymie Milan Majtán.

Monografiu J. Krška možno rozdeliť na dve časti – úvodné štúdie a hydronymický slovník zostavený na základe heuristického výskumu. V teoretických štúdiách sa bližšie zamerá na mikroštruktúrne vzťahy v hydronymii Turca, osobitne na problematiku onymickej synonymie (polyonymie) a polysémie (aj homonymie). Zdôrazňuje, že v rámci (mikro)sociálnej funkcie vlastná (mikro)sociálna onymia, a teda v takomto prostredí nemôže jestvovať onymická polysémia alebo homonymia, pretože by spôsobovala jazykovokomunikačnú entropiu. Preto za homonymné podoby hydroným pokladá tie názvy, ktoré majú odlišnú motiváciu. Mikroštruktúrne vzťahy v skúmanej hydronymii tak potvrdzujú úzky vzťah medzi sociálnym prepojením vlastných mien a ich používateľmi.

Podobne ako v iných regiónoch aj v povodí Turca poznačili historický hydronymický materiál etnické pomery. Ich vplyvy na onymickú bázu vodných názvov si všimá J. Krško v samostatnej kapitole. Turiec, relatívne uzavretý a autochtónny región, obývalo slovenské (slovenské) etnikum ešte pred vznikom Veľkej Moravy, čo dosvedčujú mnohé ojkonymy. Medzi Nitrou (resp. severným Ponitriem) a Turcom jestvovali bohaté vzťahy, pretože tento región predstavoval prirodzený prechod do Liptova a na Oravu (a ďalej do Poľska). Od prvej štvrtiny až do konca 14. storočia sa usídľovali v Turci nemeckí kolonisti, ktorých lákali najmä náleziská zlata a iných kovov. Autorovi sa podarilo v súbore 450 názvov identifikovať 53 nemeckých hydroným (teda viac ako napr. v hornom Ponitri v povodí Nitry; pozn. J. H.). V súčasnosti je väčšina z nich štandardizovaná v slovenskej podobe a terénny výskumom J. Krško zistil, že v úzke mladších obyvateľov sa používajú slovenské, v komunikácii strednej a staršej generácie slovenské i nemecké podoby hydroným (Medvedia studňa – miest. *Berbrun* < nem. apel. *Bär* „medveď“, *Brunnen* „studňa“). Autor podrobne analyzoval spôsoby adaptácie nemeckých hydroným slovenským etnikom. Konštatuje, že maďarské etnikum na formovanie hydronymie v Turci nemalo takmer žiaden vplyv – realizoval sa len na rovne grafickej stránky zaznačovaných hydroným.

V samostatnej kapitole sa Krško venuje vplyvu sociálnych skupín na hydronymiu skúmaného povodia, čo úzko súvisí aj so vznikom (sociálnej) polyonymie a onymickej polysémie. Polyonymia vzniká napríklad pri pomenovaní pomerne dlhých tokov, ktoré sú síce dôležité, z hľadiska regiónu však nie sú najdôležitejšie. V tejto časti J. Krško zúročil výsledky svojich predchádzajúcich výskumov (1996, 1998, 2001), v ktorých sa zaoberal vzťahom medzi proprietami a ich sociálnou podmienenosťou.

Súčasťou monografie J. Krška je aj lexikálno-sémantická analýza hydronymie Turca poukazujúca na to, aké lexikálne základy sa uplatnili pri tvorbe konkrétnych hydroným, a to podľa vecnoobsahových okruhov Šmilauerovho triedenia (Vodopis starého Slovenska, 1932). Ďalšie členenie onymického materiálu, tento raz z hľadiska slovo tvornej štruktúry, včlenil J. Krško do samostatnej kapitoly.

Druhá časť Krškovej monografie – takisto ako ostatné monografie vydané podľa metodologických princípov projektu Hydronymia Europaea – je spracovaná lexikograficky. Rozdeliť ju možno na dva samostatné oddiely – názvy vodných tokov (vrátane ramien, kanálov...) a názvy vodných plôch (aj prameňov, studní, vodopádov a pod.). Každý onymický objekt tvorí samostatné heslo a heslový názov je štandardizovaný (alebo na štandardizáciu vhodný) názov. Pri každom hesle uvádza úvodný odsek s presnou hydrologickou a miestopisnou identifikáciou toku (alebo iného objektu), ďalšie názvy vodného objektu a etymologicky súvisiace názvy (napr. Socovský potok – ojkonymum Socovce). V záverečnej časti hesla je výklad motivácie a etymologický výklad názvu (resp. názvov) vodného objektu. Tam, kde to bolo možné, zaoberá sa aj etymológiou súvisiacich osadných alebo terénnych názvov.

Krškova monografia predstavuje cenný vklad do pomerne živo sa rozbiehajúceho projektu systematického výskumu slovenskej hydronymie. Jeho výskum nepriniesol len cenné informácie o diachrónej a synchronnej stránke hydronymie Turca, ale podoby názvov zistené terénny výskumom možno použiť v procese štandardizácie hydroným v skúmanom povodí.

Juraj Hladký

České, poľské a slovenské jazykové a literárne súvislosti. Ed. I. Fialová. Olomouc : Filozofická fakulta Univerzity Palackého 2003. 248 s.

Vzťahy blízko pri sebe žijúcich národov boli vždy stredobodom pozornosti. V prípade Čechov, Slovákov a Poliakov nejde len o geografickú blízkosť, ale aj genetickú, kultúrnu a napokon aj jazykovú a literárnu. Vždy bolo a bude zaujímavé skúmať to, čo majú blízke národy spoločné, ale aj to, čím sa odlišujú. Konkrétnym súvislostiam v oblasti jazyka a literatúry sa venoval jednodenný medzinárodný pracovný seminár dňa 20. februára 2002 v Olomouci. Usporiadaný bol Katedrou bohemistiky a sekciou poľskej filológie Katedry slavistiky Filozofickej fakulty Univerzity Palackého pri príležitosti 70. narodenín Edvarda Lotka. Zborník, ktorý bol pri tejto príležitosti vydaný, obsahuje šesť kapitol, ktoré tematicky súvisia s vedeckými záujmami jubilanta. Nemožno nespomenúť hodnotnú prílohu, ktorá prináša prehľad celoživotnej publikačnej činnosti Edvarda Lotka. Záver zborníka uzatvárajú dva blahoprajné listy.

Na plenárnom zasadnutí odznelo šesť referátov. K. Hádek v úvodnom príspevku *Jubileum profesora Edvarda Lotka* predstavuje profesijnú cestu jubiliujúceho sedemdesiatnika. Informuje o jeho rozsiahlej publikačnej činnosti, ktorá je napokon uvedená aj v prílohe zborníka a zahŕňa témy spojené s porovnávacím a typologickým štúdiom jazykov (hlavne češtiny a poľštiny), všeobecne lingvistické témy, ale aj témy z oblasti synchronnej českej lexiky (negácia v češtine), rétoriky, komunikácie, prekladu a i.

Na vynikajúce výsledky jubilanta v oblasti porovnávacej jazykovedy upozornil vo svojom príspevku aj R. Mrózek. Územnou distribúciou a etymológiou výrazov pre vtáka druhu *Ciconia* (slov. bocian, čes. čáp) v severoslovan-ských jazykoch sa zaoberá príspevok M. Komárka.

Na zradné slová v poľštine, slovenčine a češtine sústredila svoju pozornosť M. Pančíková. V súvislosti s témou zradných slov upozorňuje na jubilatove práce v tejto oblasti. Rozsiahlejší referát venovala M. Sobotková premenám súčasnej poľskej prózy, t. j. prózy od 90-tych rokov minulého storočia do súčasnosti, a prenikaniu nespisovnej (hovorovej) slovnej zásoby do jej jazyka.

O podiele Slezanov na počiatkoch olomouckej univerzity prináša príspevok s dopĺňujúcim obrazovým materiálom J. Fiala, ktorý v danej súvislosti pripomína, že aj E. Lotko je rodom Slezan.

Súbor príspevkov zjednotených spoločnou témou *Čeština a polština v kofrontaci* otvára príspevok J. Damborského *W kwestii bilingwizmu na czesko-polskim pograniczu językowym*. Autor sa konkrétne venuje biligvizmu Zaolžia, pričom si za východisko berie Lotkov termín „genetický bilingvizmus.“ Otázkou bilingvizmu sa v článku *Czesko-polska dwujęzyczność a interferencja (Słownictwo potoczne)* zaoberá aj I. Bogoczová, ktorá sa sústreďuje na hovorovú slovnú zásobu a štylisticky prízna-kové výrazy používané poľskou mládežou na tzv. Zaolží.

S. Pastryčík v referáte *Hypokoristické podoby rodných jmen v současné češtině a polštině* porovnáva nielen slovtvornú stránku hypokoristik, ktorá je prevažne zhodná, ale všimá si najmä rozdiely v ich vnímaní, ktoré sú podľa neho dosť značné.

Dvě poznámky k zrádným slovům v polštině a češtině uviedol J. Jodas. Prvá poznámka sa týka terminologickej stránky slov, ktoré sa označujú ako zradné slová, medzijazykové homonymá (paronymá), falošní priatelia prekladateľa či medzijazykové „falsiekvivalenty.“ Autor zdôvodňuje ich výber oblasťou či zdrojom, v ktorom sa používajú alebo uvádzajú, uvažuje nad ich vhodnosťou a súvstážnosťou. Druhou poznámkou rozširuje u Lotka doposiaľ zaznamenané prípady slovtvornej zradnosti o oblasť deminutív.

Existenciu zradných slov v oblasti českej a poľskej pedagogickej terminológie dokazovala H. Jodasová. V príspevku analyzuje nielen zradné slová ako jednoslovné jednotky, ale aj, dovoľím si použiť výraz zradné slovné spojenia (združené pomenovania).

Do tretice sa jazykovou zradnosťou zaoberá aj príspevok T. Z. Orlošovej, ktorý ju rozširuje na oblasť zradnej frazeológie.

Metódam rekonštrukcie jazykového obrazu sveta, teda sveta uchovávaného v jazyku, sa vo svojich filozoficko-lingvistických úvahách venuje M. Balowski, ktorý otvára rad štúdií zjednotených synchronným po-

hľadom na jazyk a reč. Štúdia M. Hirschovej *Rétorika a řečové akty* rozoberá vzťah týchto dvoch disciplín. Centrom jej záujmu je však uplatňovanie a fungovanie rôznych typov rečových aktov v príležitostných a agitačných prejavoch. *Je společný evropský referenční rámec ohlase J. A. Komenského?* Túto otázku si kladie a zároveň sa na ňu pokúša odpovedať M. Hádková. Typom správ v žurnalistike sa venuje príspevok J. Bartoška, ktorý je prínosný nielen pre jazykovedcov, ale aj žurnalistov.

Príspevok „*Serio modnie satyricznie*“ *czyli o polskich SMS-ach* D. Tkaczewského je sociolingvistic-kým pohľadom na poľské esemesky. Záverečný príspevok J. Holeša približuje životnú a profesijnú cestu prof. J. Šabršulu, romanistu Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity, pri príležitosti jeho 85. narodenín.

Nasledujúci blok referátov sa zaoberá otázkami lexikálnej roviny. R. Šrámek v referáte *Plurál v pomístních jménech* vychádza z dvojakého chápania čísla podľa E. Lotka. Na základe vybraného materiálu zo Sliezska porovnáva plurál toponým s plurálom apelatív.

V štúdiu *Česká, polská a slovenská příjmení s negací* E. Mrhačová porovnáva zhody a rozdiely v sémantike a morfológickom stvárnení priezvisk so záporovým prefixom ne-/nie-, a to v konfrontácii troch jazykov.

Úvahy o zložených hybridných substantívach s prvým členom video- v súčasnej češtine, ktoré odrážajú neustále nové predmety a javy, prináša príspevok P. Mittera. Komplexný pohľad na premeny slovtvorného systému poľštiny v súvislosti s rýchlo sa meniacou skutočnosťou podáva I. Dobrotová. Uvažuje nad výberom a produktivitou slovtvorných prostriedkov a o derivačných technikách.

I. Kolářová na základe vybraných úryvkov z diel L. Fuksa, K. Schulza a J. Čepa rozoberá pomenovania fariieb nie v ich nociónálnom význame, ale ako prostriedku vyjadrovania subjektívnych postojov a dotvárania atmosféry zobrazovaného prostredia.

Jazykové a literárne súvislosti analyzuje nasledujúcich päť referátov. Úvahám o vzťahu fonologického systému češtiny prelomu 14. a 15. storočia a grafického systému chorvátskej hlaholiky, ktorá súvisela s obnovením slovenskej liturgie v Emauzskom kláštore založenom na podnet Karola IV. v roku 1419 v Prahe sa venuje E. Paľalašová. Za cenné pamiatky pokladá nielen texty zapísané chorvátskou redakciou cirkevnoslovenského jazyka, ale hlavne české texty prepísané chorvátskou hlaholikou. Zároveň upozorňuje na možný vplyv chorvátskej hlaholiky na český diakritický pravopis zavedený J. Husom.

K názorům na nejstarší fází cyrilometodějských vlivů v Polsku (Splawiński, Mareš, Havránek a. i.) týkajúcich sa šírenia staroslovienskej vzdelanosti v predpiastovskej krakovskej oblasti a neskôr cyrilometodských vplyvov prostredníctvom včasného obdobia priemyslovských Čiech pripája H. Bauerová. Vlastné *Sémantické konotace lexému zemia v jazyce Ondry Lysohorského* v zbierke Laško poezija 1931-1977 na základe rozboru kontextov skúmala G. Balowská. Východiskom však bol pre ňu lexikálny význam jazykovej jednotky.

P. Hrtánek si vo svojom príspevku všimá príznačné jazykové tendencie a motív metajazyka v poľských a českých antiutópiách 80. rokov minulého storočia, ktorých éru započal r. 1984 George Orwell.

J. Raclavská na základe analýzy foneticko-fonologickej, morfolologickej, syntaktickej a lexikálnej roviny diela *Rajski ogródeczek* Jana Armdta v preklade pastora Samuela Ludwika Zasadiusa charakterizuje stav tešinskej poľštiny v 18. storočí, ktorá v tom čase tvorila variant národného jazyka.

Článok J. Hubáčka *K bohemistické konferenci ve Walbrzychu* referuje o konferencii Český jazyk a literatura na sklonku XX. stoloetia, ktorá sa konala 26. a 27. apríla 2001 a ktorá taktiež prispela k prehĺbeniu česko-poľskej spolupráce.

Súbor posterov otvára *Speciální slovník češtiny pro cizince*, ktorý informuje o práci kolektívu autorov Filologickej fakulty Univerzity Palackého.

Dokázat existenciu cirkevných slangizmov v slovenčine, poľštine a češtine sa snažila M. Gryrková. V. Zavrčelová uvádza výsledky výskumu zameraného na *Přepínání kódů v česko-americké jazykové komunitě*, teda prechádzania z češtiny do angličtiny a späť v priebehu komunikačného procesu v bilingválnom prostredí. Jej výsledky sú založené na rozbere materiálu získaného na území USA.

O úrovni pasívneho bilingvizmu Slovákov a Čechov, o jazykovej asimilácii, o názoroch na súčasné možnosti vzájomného kontaktu a iných javoch informuje vo svojom posteri s názvom *Vývojové tendence v komunikaci Čechů a Slováků po rozdělení ČSFR* K. Musilová.

Záverečný príspevok M. Mlčochá skúmajúci grafickú podobu, motiváciu, pôvod či syntaktickú štruktúru názvov českých a slovenských rockových skupín je zaujímavý nielen pre jazykovedcov, ale aj hudobníkov.

Jednotlivé príspevky prekračujú oblasť jazyka a literatúry, čo len dokazuje široké a rôznorodé vzťahy medzi Čechmi, Slovákami a Poliakmi. Trojazyčnosť referátov nás utvrdzuje v tom, že záujem o konfrontačný výskum je zo všetkých troch strán. Musíme si uvedomiť jeho význam a zároveň oceniť dlhoročnú prácu Edvarda Lotka v tejto oblasti. Zborník ako celok prispieva k prehĺbeniu poznania súvislostí medzi češtinou, poľštinou a slovenčinou, čo tvorí jadro vedeckej práce nielen jubilanta, ale aj mnohých autorov, ktorí svojimi hodnotnými článkami prispeli do zborníka, ktorý je aj cenným prameňom podnetov pre ďalšie konfrontačné štúdium.

Marta Vojteková

Cestou vzájomnosti / Šľachom jednosti. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Slovensko-ukrajinské vzťahy a súvislosti, konanej v Banskej Bystrici na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela 23. – 24.10.2003. Zost. N. Kiseľová. Zodp. redaktor J. Mravík. Vyd. Slovenská rada Združenia slovanskej vzájomnosti. Banská Bystrica 2003. 312 s.

Cestou vzájomnosti. Taký je názov nového zborníka príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-ukrajinské vzťahy a súvislosti, konanej v októbri minulého roku v Banskej Bystrici. Výber takého príznačného názvu odvodňuje vo svojom úvodnom referáte vedúci Katedry slovanských jazykov Filologickej fakulty Univerzity Mateja Bela Sergej Makara, keď konštatuje, že

idea slovanskej vzájomnosti súvisí s globalizáciou, súčasťou ktorej my všetci sme. Podľa ďalšieho referujúceho Jozefa Mravíka, predsedu Spoločnosti slovanskej vzájomnosti, má pochopenie minulého a projektovanie budúcnosti za cieľ jediný, a síce správne pochopenie súčasnej existencie aj koexistencie Slovákov a Ukrajincov.

Michal Čorný, predseda Slovensko-ukrajinskej spoločnosti, hovoril v úvodnom bloku o 10. výročí podpísania medzištátnej zmluvy o dobrom susedstve, priateľských vzťahoch a spolupráci medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou.

Ďalšie príspevky sa už dotýkali vedeckých oblastí a v zborníku sú rozdelené do 4 kapitol. Prvá kapitola je venovaná histórii, náboženstvu a kulturológii (v rámci nej etnológii). Michal Daniľák (*Slováci a Ukrajinci vo vzájomných vzťahoch v Československu v medzivojnovom období*, s. 31-42) sa venuje problematike vzájomných vzťahov medzi Slovákami (i Čechmi) a rusínsko-ukrajinskou národnostnou menšinou. Osobitnú pozornosť venuje aj otázkam vzťahov medzi Ukrajincami a Rusínmi, ktorých spája spoločný názov Rusíni-Ukrajinci. Pozornosť venuje aj maďarskej expanzii na rusínsko-ukrajinské územie východného Slovenska v minulosti. Miroslav Sopoliga vo svojom príspevku *Múzejná prezentácia slovensko-ukrajinských vzťahov vo Svidníku* (s. 43-49) predstavuje aktivity Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku, ktoré je súčasťou Slovenského národného múzea. Autor detailne mapuje mnohostrannú činnosť múzea z aspektu slovensko-ukrajinských vzťahov, jeho participáciu (=múzea) na mnohých vedeckých projektoch.

Výsledky výskumov dosiahnutých v rámci riešenia týchto vedeckých projektov prezentovali ďalší dvaja pracovníci múzea.

Nadežda Varcholová (*Perežitky kultu slovenského boha Peruna v slovac'komu folklornom kontexti*, s. 50-59) sa venuje postave boha búrok, hromov a bleskov – Perunovi, ktorého postava sa zachovala aj v slovenskej, aj v ukrajinskej mytológii, v slovenskej ľudovej slovesnosti (nadávkach a zaklínadlách).

Jozef Varchol porovnáva a analyzuje na zvykloslovnom slovensko-ukrajinskom materiáli tradičné atribúty svadobného obradu, pričom uvádza aj tie, ktoré sa zachovali do súčasnosti (*Tradycijni vesilni atributy v ukrajins'ko-slovac'komu obrjadovom kontexti*, s. 60-67).

Cieľom štúdie *Pravovyy status cerkvy v Ukraini ta Slovaččyni* (s. 68-74) je analýza obsahu a praxe vzájomných vzťahov štátu a cirkvi na Slovensku a na Ukrajine. Autor štúdie Mykola Palinčak konštatuje, že oveľa priaznivejšie podmienky pre rozvoj náboženských inštitúcií boli a sú na Slovensku, pretože ani v období socializmu nebolo na Slovensku náboženstvo striktné zakázané.

Ukrajinské slovanofílske Cyrilo-metodské bratstvo v slovenských reláciách (s. 76-82) je názov štúdie Mikuláša Nevrlého. Autor v nej predstavuje program a poslanie spomínaného bratstva, pričom zdôrazňuje najmä jeho požiadavku „sociálneho obrodzenia, slovanského zjednotenia v podobe republikánskej federácie, demokratického zriadenia...“ ku ktorému dnešná Ukrajina smeruje.

Druhá kapitola obsahuje príspevky literárnovedného charakteru. Nataľja Kisiaľova z Minska, pôsobiaca v Banskej Bystrici, v príspevku *Slavacka-belaruska-ukrajinskija litaraturnyja kantakty* (s. 84-91) sa snaží aspoň čas-

točne nahliadnuť do širších slovensko-ukrajinsko-bieloruských kontaktov, pričom konštatuje, že slovensko-ukrajinské a ukrajinsko-bieloruské literárne a kultúrne kontakty boli historicky veľmi plodné a aktívne, slovensko-bieloruské kontakty sú nepravidelné a vo viacerých oblastiach obmedzené. Styčným bodom všetkých troch literatúr je podľa autorky Taras Ševčenko, ale aj Ivan Kraskovský a klasic bieloruskej literatúry J. Kupala a J. K o l a s .

O Vasyľovi Hryhorovyčovi Barskom a o jeho cestopise, v ktorom opisuje Slovensko, slovenské dediny, slovenský ľud, jeho odev, slovenské mestá referuje príspevok Jozefa Š e l e p c a *Slovensko v ukrajinskom cestopise z 18. storočia* (s. 92-95).

Imrich S e d l á k podáva podrobný prehľad o pestovaní slovensko-rusinských vzťahov, pričom zdôrazňuje, že Rusínov a Ukrajincov pokladá za jednu menšinu na Slovensku (*Vzťah štúrovcov a Rusínov v období národného obrodenia*, s. 96-113). Dôraz kladie na činnosť prešovských rusinských (ukrajinských) spolkov, ktorých predstaviteľmi boli A. Duchnovič, A. Pavlovič, A. Dobriansky a hľadá spoločné znaky ich činnosti so slovenským národnooslobodzovacím hnutím.

Adol' Ivanovič Dobrianskij a Slovensko je názov príspevku Stanislava K o n e č n é h o (s. 114-125), ktorý vhodne dopĺňa predchádzajúci text, keď charakterizuje hlboké a neprerušované vzťahy A. Dobrianskeho so Slovenskom v čase národnooslobodzovacieho hnutia v Rakúsko-Uhorsku.

Lubica B a b o t o v á v príspevku *Slovenská literárna veda a Anatolij Kralyc'kyj* (s. 126-137) upriamuje pozornosť na spisovateľa a kultúrneho dejateľa Anatolija Kralyckého, ktorý, ako sama konštatuje, patrí „nateraz medzi najmenej docenené osobnosti v pohybe národného a spoločenského života Rusínov-Ukrajincov 19. storočia“ (s. 126). Autorka sa podrobnejšie venuje cestopisu A. Kralyckého, v ktorom opisuje slovenské mestečká a mestá a svoje dojmy z nich, B. Nosáka-Nezabudova a jeho cestopisy. Všestranný záujem A. Kralyckého o slovenský kultúrny život dokumentuje autorka poukazom na mnohé recenzie a žurnalistické články o živote Slovákov i na preklady slovenskej umeleckej literatúry do ukrajiničiny a naopak.

Slovenskou umeleckou literatúrou na Ukrajinu po 2. svetovej vojne sa zaoberá text Vasyľa L u b č e n k a (s. 138-145). Autor vymenúva mnohých slovenských spisovateľov, ktorí sa dostali na ukrajinský trh vďaka ukrajinským prekladom, mapuje jednotlivé obdobia od roku 1956 (koniec stalinizmu), keď sa začalo ukrajinským prekladom slovenskej literatúry venovať viac pozornosti, až po súčasnosť, pričom nezabúda poukázať aj na nedostatky, či rôzne prekážky, ktoré komplikujú vydávanie kníh na Ukrajinu dnes.

V príspevku *Texty a kontexty ukrajinskej literatúry na Slovensku* (s. 146-153) podrobne Andrej Č e r v e ň á k analýze tvorbu štyroch odlišných básnikov – Sergeja Makaru, Eliáša Galajdu, Štefana Hostiňáka a Jozefa Zbihleja. Všetci štyria umelci vyjadrujú, zobrazujú a stvárňujú rôzne stránky etnického ukrajinského a slovenského i všetľudského univerza.

Určiť miesto poézie Sergeja Makaru v kontexte ukrajinskej a slovenskej povojnovej poézie, poukázať na jej zvláštnosti, novátorstvo a umeleckú úroveň i prínos do ukrajinskej poézie sa pokúša Michal R o m a n v príspevku *Poetická tvorba Serhija Makary v kontexte povojnovej ukrajins'koji ta slovac'koji poeziji* (s. 154-179).

Krízovým stavom človeka ako cieľovou motiváciou dramatismu v súčasnej ukrajinskej literatúre na Slovensku (s. 180-188) sa zaoberá Jaroslav D ž o g a n i k . Analyzujúc intratextové a extratextové prvky súčasnej ukrajinskej literatúry ilustrované na tvorbe I. Jackanina autor ukazuje, že schopnosti ukrajinských spisovateľov Slovenska z hľadiska tvorivého hľadania a ich umelecké ambície sú dostatočne veľké na to, aby dokázali umelecky zobraziť problémy každodennej reality a krízové situácie ľudského života, ktoré dnešok prináša (voľne citované, s. 188).

Charakteristické zvláštnosti postmodernej feministickej prózy v slovanských jazykoch na príklade porovnávania tvorby ukrajinskej autorky O. Zabužkovéj so slovenskými spisovateľkami Janou Juráňovou, Evou Maliti-Fraňovou, Stanislavou Chrobákovou, Etelou Farkašovou, Altou Vášovou sú výsledkom analýzy Viery Ž e m b e r o v e j v príspevku *Feminizmus a poetika umeleckej prózy (postmoderná ukrajinská a slovenská próza)*; s. 189-199). Autorka štúdie upozorňuje na odlišnosti vo feministickej linii slovenských prozaičiek, ktoré sa sústreďujú „...na otázky subjektu v jeho „malom,“ komornom, zväčša aj zvnútra videnom svete...“ a vo feminizme O. Zabužkovéj, ktorej „...výpoveď je panoramatická, veľkoplošná, celostná vízia...“ (voľne citované, s. 197).

Pozornosť tej istej ukrajinskej spisovateľke O. Zabužkovéj a jej románu *Polevyje issledovanija ukrajinsko-goskosa* venuje aj Ivo P o s p i š i l (s. 200-211), pričom zdôrazňuje, že román sa nejaví ako jednoznačne postmoderný text, iba odráža charakteristické črty súčasnosti, teda je kvázipostmoderný.

Tretia kapitola príspevkov je venovaná otázkam prekladu umeleckej literatúry. Teťana L i c h t e j o v á v príspevku *Poézia Andreja Sládkoviča v ukrajinských prekladoch* (s. 213-224) hodnotí preklady slovenského básnika ukrajinskými spisovateľmi O. Pavlovičom, P. Hrabovským, S. Holovanivským a I. Macynským. Za najhodnovejšie pokladá preklady S. Holovanivského.

Valéria J u r i č k o v á odokrýva tvorbu B. I. Antonyča cez prizmu kabalistickej filozofie a osobitnú pozornosť venuje úplnosti prekódovania danej špecifiky do slovenského prekladu realizovaného E. Feldekom. Príspevok má názov *Variabilita obraznosti B. I. Antonyča v slovenskom preklade E. Feldeka* (s. 225-236).

Dmytro Pavlyčko ako prekladateľ je názov príspevku Jána J u r č a (s. 237-241). Autor v štúdií sleduje metódu prekladu Dmytra Pavlyčka pri preklade slovenskej poézie v Antológii slovenskej poézie 20. storočia a vysoko oceňuje jeho službu slovenskej literatúre.

Štvrtá kapitola obsahuje príspevky z jazykovedy. Eudmila U s t ŕ u g o v á sa v príspevku *Puti razvittija obščeslavianskogo nasledija v ukrajinskom i slovackom jazykach* (s. 243-258) venuje osobitostiam sémantického rozvoja etymologických hniezd, sledujúc fonetické a morfológické zmeny, premeny rôznych variantov sledovaných koreňov slov, na základe ktorých sa formovali nové homomorfné lexikálne polia. Analýza sa deje na vybraných praslovanských základoch, pričom sa porovnávajú štruktúry homomorfných lexikálnych polí v slovenskom a ukrajinskom jazyku.

Na základe materiálu 6. zväzku Celokarpatského dialektologického atlasu uvádza Zuzana H a n u d e ľ o v á v porovnávacom slovensko-ukrajinskom (miestami aj čes-

kom) aspekte onomatopoeické citoslovčia v uvedených jazykoch (*Leksyčni paraleli ukrajinských hovoriv Schidnoji Slovaččiny u karpats'kim movnim areali*, s. 259-263).

Slovensko-ukrajinské paralely nachádza Mychajlo Siusko pri sledovaní lexikálnych jednotiek obsiahnutých vo *Východoslovenskom slovníku* (*Universum, Košice-Prešov 2002*). Ilustruje fonetickú, gramatickú a lexikálnu svojráznosť ukrajinského jazyka, upozorňuje na interferencie v živom jazyku (s. 264-270).

Ukrajinsko-slovenskou interferenciou na lexikálo-sémantickú úroveň (s. 271-279) sa zaoberá Svitlana Medvid' - Pachomova. Z komunikatívneho, štruktúrálo-sémantického a etymologického aspektu si autorka všima medzijazykovú homonymiu.

Slovenským a ukrajinským číslovkám v jazykovede, jazykovom systéme a v reči obidvoch jazykov (s. 280-287) sa venuje Jarmila Kredátusová. Autorka na základe porovnávacej analýzy konštatuje, že opis čísloviek ako slovného druhu je pomerne kvalitne spracovaný slovenskými jazykovedcami. Predkladá viaceré výsledky svojich výskumov v oblasti danej problematiky.

Nazvy osib spil'noho rodu v slovac'kij ta ukrajins'kij movach je názov príspevku Lesie Budnikovej (s. 288-291). Autorka uvádza mnohé slovotvorné typy, ktoré sú frekvencované v ukrajiničine pri tvorbe podvojného rodu; v slovenčine je počet takýchto typov obmedzený. Táto gramatická kategória je podľa autorky charakteristická pre východoslovenské jazyky.

Július Hojdaš odhaľuje a porovnáva funkčno-štylistické možnosti literárnoumeleckých antroponým v tvorbe ukrajinských a slovenských autorov postmodernej J. Andruchovyča a P. Pišťanka (s. 293-298). Autor vyslovuje mienku, že funkčno-štylistické možnosti okazionálnych antroponým v obidvoch súčasných literatúrach sú rovnaké, odlišné sú iba tendencie (motivácie) ich tvorenia.

Problematikou výučby ukrajinského jazyka na Slovensku (*Do problemy vykladaňna ukrajins'koji movy v slovac'kij avdytoriji*) sa zaoberá Oľga Brandysová (s. 299-305). Poukazuje na nevyhnutnosť rozširovania existujúcej lexikografickej bázy ukrajinského a slovenského jazyka a rozoberá problematiku koncipovania učebnice ukrajinského jazyka pre Slovákov.

Na záver môžeme iba konštatovať, že zborník je naplnený zaujímavými štúdiami, ktoré môžu oslovit' aj širší okruh záujemcov, nielen tých, ktorí majú blízko k ukrajinskému jazyku.

Jarmila Kredátusová

Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry. Ed. Ľ. Babotová – J. Kredátusová. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 4. Prešov 2003. 404 s.

O blízkosti slovanských národov sa hovorilo už veľakrát. Vzájomné puto medzi Slovenskom a Ukrajinou nachádzame v mnohých oblastiach. O aktuálnosti tematickej svedčí aj medzinárodná vedecká konferencia *Sloven-*

sko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry, ktorá sa konala 12. – 13. septembra 2002 v Prešove. Výsledkom tohto v poradí už tretieho stretnutia slovakistov a ukrajínistov je aj recenzovaný zborník.

Zborník obsahuje úvodné slovo, príspevky z plenárneho zasadnutia a z troch sekcií – jazykovednej, sekcie literatúry a kultúry a sekcie histórie a politológie. Obsahuje 38 príspevkov (vrátane úvodného slova), z ktorých 20 je v slovenskom jazyku, 17 v ukrajinskom a jeden v ruskom. Svoje príspevky tu uverejnili 27 účastníkov zo Slovenska a 11 z Ukrajiny.

Úvodné slovo mala Ľubica Babotová. Priblížila v ňom tradíciu a potrebu slovensko-ukrajinských dialógov, o čom svedčí aj táto konferencia, zameraná na slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry.

Plenárne zasadnutie obsahuje príspevky Michala Daniláka, Mikuláša Mušinku a Mikuláša Šteca. Podrobnejšie sa budeme venovať jazykovednej sekcií ktorá obsahuje 11 príspevkov. Viaceré z nich sa venujú problematike výskumu nárečí. Ladislav Bartko hovorí nielen o vplyve ukrajinských nárečí na slovenčinu, ale podáva aj informácie o výskume nárečí, o súčasnom stave výskumu a o jeho doterajších výsledkoch, cieľoch a smeroch. Systémovým zmenám vo fonologickom systéme osturnianskeho nárečia, ktoré boli motivované alebo stimulované procesom poľsko-ukrajinskej interferencie a vďaka ktorým sa osturnianske nárečie priblížilo ku goralským nárečiam, hovorí Júlia Dudášová - Kriššáková. Problematike ukrajinsko-slovenskej interferencie v ukrajinských nárečiach na východnom Slovensku sa venuje Zuzana Hanudelová. Mária Čižmárová rozdeľuje skúmaný frazeologický mikrosystém *Vnímanie priestoru* na štyri tematické skupiny: vnímanie rozličných objektov v priestore, vnímanie miesta v priestore, vnímanie smeru a vnímanie vzdialenosti v priestore. O možnosti využitia regionálnych rukopisných slovníkov pri skúmaní podobnosti jazykových fenoménov v ukrajinských dialektoch zakarpatskej oblasti a susedných teritórií hovorí Borys Halas. Jarmila Kredátusová porovnáva slovenské a ukrajinské lexémy na základe onomaziologického prístupu. Porovnávacím základom sú slovotvorné typy v slovenčine a ukrajiničine. O príčinách vzniku medzijazykovej homonymie hovorí Svitlana Medvid' - Pachomova. Ľuba Millá sa venuje etymológii zoologických termínov v ukrajinských nárečiach na východnom Slovensku. Problematiku transkripcie a transliterácie antroponým a toponým z hľadiska prekladu načrtla Jarmila Opalková. Ján Sabol a Július Zimmermann okrem syntetickej fonologickej teórie predstavujú podstatu novej experimentálnej fonetickej analýzy – spektrografickej analýzy akustického rečového signálu. Analýze sfér používania spisovného jazyka (slovenského, ukrajinského, bieloruského, srbského, chorvátskeho, bosnianskeho, čiernohorského, macedónskeho a slovinského) v novoutvorených slovanských štátoch sa venuje Ľudmyla Vasileva.

Sekcia literatúry a kultúry obsahuje 14 príspevkov, ktoré sa venujú porovnávaniu ukrajinskej a slovenskej literatúry z rôznych uhlov pohľadu, jednotlivým osobnostiam spätým s ukrajinskou literatúrou (ako napríklad Julij Stavrovskij-Popradov, Oles Hončar, filozof Dmytro Čyževskij, Gyula Krúdy), problematike prekladu umeleckej literatúry,

rozoberajú stav ukrajinskej literárnej tvorby na Slovensku a ponúkajú aj pohľad do folklórnej tematiky a do oblasti ikonopisectva na území východného Slovenska.

Rôznorodá je aj sekcia histórie a politológie obsahujúca 9 príspevkov zameraných prevažne na súčasné vzťahy Ukrajiny a Slovenska. Zároveň sa môžeme oboznámiť s demografickým vývojom rusínskeho a ukrajinského etnika na Slovensku, s aktuálnym kultúrnym dianím u Slovákov na Ukrajine, ale aj s rozdielmi v slovenských a ukrajinských učebniciach politológie.

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry* obsahuje veľa cenného materiálu pre všetkých, ktorí sa zaoberajú problémami modernej slavistiky a chcú sa dozvedieť najnovšie poznatky z oblasti súčasnej ukrajinistiky a slovakistiky.

Stanislava Obická

Zo správy o činnosti Slavistického kabinetu SAV za rok 2003

I. Základné údaje o pracovisku. V roku 2003 nenastali v zameraní pracoviska ani v jeho organizačnej štruktúre nijaké zmeny; Slavistický kabinet SAV (SK SAV) je vedeckovýskumným a koordinačným centrom interdisciplinárnych slavistických výskumov v celoslovenskom a medzinárodnom rámci.

Na základe výsledkov konkurzného konania na miesto riaditeľa Slavistického kabinetu SAV schválilo Predsedníctvo SAV návrh konkurznej komisie na vymenovanie Jána Doruľa za riaditeľa kabinetu na ďalšie funkčné obdobie (od 1. júla 2003).

Na základe akreditácie Slavistického kabinetu SAV, pri ktorej sa v roku 2003 zhodnotila jeho činnosť za štvorročné obdobie (1999-2002), zaradilo Predsedníctvo SAV naše pracovisko do evaluačného stupňa A.

Začiatkom februára 2003 bola uzavretá zdĺhavá dôkladná kontrola činnosti SK SAV spojená s následnou tematickou finančnou kontrolou vykonanou odborom kontroly SAV. Nebolo zistené porušenie právnych predpisov ani nedostatky v použití finančných prostriedkov.

Zo šiestich grantových projektov SK SAV, ktorých záverečné správy o splnení výskumných cieľov hodnotila príslušná komisia VEGA, 5 projektov splnilo ciele vynikajúco, jeden projekt splnil plánované ciele výskumu.

13. marca 2003 sa na pôde SAV v Bratislave uskutočnila prezentácia Kamaldulskej Biblie pripravenej na vydanie v SK SAV. Zúčastnili sa na nej vysokí predstavitelia katolíckej cirkevnej hierarchie i štátnych, vedeckých a kultúrnych inštitúcií.

Pracovníci SK SAV mali na starosti celú agendu a odborné i organizačné zabezpečenie účasti slovenskej delegácie na 13. medzinárodnom zjazde slavistov, ktorý sa uskutočnil v auguste 2003 v Lubľane. O. i. technicky i redakčne zabezpečili vydanie zborníka referátov slovenských účastníkov zjazdu i výberovej bibliografie slovenských slavistických publikácií, vykonali všetky organi-

začné a technické práce súvisiace s prípravou knižnej výstavy v Lubľane (sústredovanie kníh a ich dopravu) obsahujúcej výber slovenskej slavistickej literatúry za posledných päť rokov.

Od 1. 3. 2003 bola na miesto sekretárky SK SAV na polovičný pracovný úväzok prijatá Helena Bujnová, na skrátenej 45-percentný pracovný úväzok prešli pracovníci kabinetu Štefan Lipták (od 1. 2. 2003) a Elena Krasnovská (od 1. 3. 2003).

K riešeniu ťažkostí súvisiacich s umiestnením dvoch pracovísk SAV v jednej budove prispieje nainštalovanie samostatnej malej telefónnej ústredne pre SK SAV (od 1. 10. 2003) a napojenie miestnosti SK SAV a príľahlých priestorov na samostatný podružný merač spotreby elektrickej energie (od 23. 10. 2003).

II. Vedecká činnosť. Vedeckým publikačným orgánom kabinetu je interdisciplinárny slavistický časopis *Slavica Slovaca* vydávaný v spolupráci s Maticou slovenskou. Publikujú sa v ňom príspevky vo všetkých slovanských jazykoch a v nemčine, angličtine a francúzštine. Hlavným redaktorom časopisu sa v roku 2003 stal riaditeľ SK SAV J. Doruľa, členom redakčnej rady je Peter Žeňuch, funkciu výkonného redaktora vykonáva Peter Šoltés, technickým redaktorom časopisu je Marek Ivančík. V SK SAV sa zabezpečuje výroba tlačových podkladov jednotlivých čísel a vykonávajú sa všetky redakčné práce.

Od roku 2003 sa v SK SAV pracuje na plnení úloh medzinárodného vedeckého projektu *Vydávanie cyrilských rukopisných pamiatok z východného Slovenska z 15.-19. storočia* (vedúci projektu P. Žeňuch). Projekt sa rieši v spolupráci s Pontificio Istituto Orientale v Ríme a s Centrom spirituality Východ-Západ Michala Lacka v Košiciach. Najvýznamnejším výsledkom prvej fázy riešenia tohto medzinárodného projektu je založenie edície *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*, v ktorej sa budú vydávať publikácie v anglicko-slovenskej, francúzsko-slovenskej, nemecko-slovenskej a rusko-slovenskej mutácii. Ako prvý zväzok tejto edície vyšla v roku 2003 knižná práca Petra Žeňucha (spoluautor Cyril Vasil' SJ) *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia; Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu – Cyrilské rukopisy z východného Slovenska; Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti* (447 strán + 10 strán farebných obrazových príloh), v ktorej sa podáva výberový prehľad cyrilských pamiatok z okruhu písomností byzantsko-slovanského obradu na Slovensku a objasňujú sa historicko-spoločenské a jazykové súvislosti vzniku týchto pamiatok.

V roku 2003 sa pracovníci kabinetu zúčastňovali na riešení 6 grantových projektov Slavistického kabinetu SAV schválených grantovou agentúrou VEGA a jedného projektu štátneho programu výskumu a vývoja. Vo všetkých projektoch evidovaných vo VEGA boli vedúcimi projektov pracovníci kabinetu a spoluriešiteľmi aj pracovníci ďalších ústavov SAV, vysokých škôl na Slovensku a pracovníci vedeckých ústavov a vysokých škôl v zahraničí. Väčšina projektov má interdisciplinárny a medzirezortný charakter, v dvoch projektoch spolupracujú aj zahraniční spoluriešitelia. Výsledky plnenia úloh grantových projektov boli publikované v jednej samostatnej monografii,

v zborníku referátov na 13. medzinárodnej zjazde slavistov v Ľubľane a v ďalších domácich a zahraničných zborníkoch a časopisoch.

Pri riešení úloh 6 grantových projektov SK SAV sa v roku 2003 dosiahli tieto výsledky:

1. *Bulharsko-slovenský slovník II. (L – O)*; vedúca projektu Mária Košková. V záverečnej etape grantovej úlohy boli skoncipované zvyšné heslá písmen súboru Л – О (heslá *надявам се – нямаме* - 2730 hesiel a *o – организация* - 1606 hesiel), priebežne sa excerptoval jazykový materiál z bulharských prameňov a konali sa pravidelné porady s vedeckým redaktorom. – Na základe podnetov získaných pri spracúvaní slovníka boli vyhotovené tri štúdie, z ktorých dve boli publikované v zborníkoch. V dňoch 12.-18. 5. 2003 v rámci MAD navštívila SK SAV bulharská redaktorka prof. Vesa Kiuvlieva-Mišajkova, DrSc., s ktorou sa konzultovali problémy riešenia a lexicografického spracovania niektorých hesiel II. zväzku Bulharsko-slovenského slovníka. Dokončuje sa ich redigovanie a počítačové spracovanie.

2. *Príprava vedeckého vydania prameňa slovenskej proveniencie (z okruhu náboženskej literatúry 16.-18. storočia v Uhorsku)*; vedúca projektu Elena Krasnovská. Vedúca úlohy so spoluriešiteľkou Angelou Škovierovou pripravujú na vydanie náboženské dielo E. Blossia *Raj vernej duši* (18. stor.). Latinský originál sa digitálne fotografuje. Slovenský preklad diela je transliterovaný a prepísaný do počítača. V roku 2003 sa do počítača prepísal text diela A. Máčaiho *Panes primitiarum* z roku 1718 (784 prepísaných strán). Vedúca projektu E. Krasnovská absolvovala archívny výskum v Spolku sv. Vojtecha v Trnave. Spolu s A. Škovierovou predniesli na medzinárodnej vedeckej konferencii *Bratislavská slavistika* konanej v Bratislave 13.-14. novembra 2003 referát *O kamaldulskom preklade diela E. Blossia*.

3. *Cyrilské paraliturgické piesne a ich varianty v kultúrno-historickom kontexte na východnom Slovensku*; vedúci projektu Peter Žeňuch. V rámci riešenia grantového projektu vypracovali riešitelia projektu (P. Žeňuch, J. Medvedyk, K. Žeňuchová, P. Šoltés) referáty na 13. medzinárodnej zjazde slavistov v Ľubľane. – Začali sa práce na príprave *Katalógu cyrilských paraliturgických piesní*. Do počítača bolo prepísaných 18 rukopisných spevníkov východoslovenskej a podkarpatskoruskej proveniencie, dokončuje sa excerptácia doteraz publikovaných prameňov paraliturgickej piesňovej tvorby. – Počas terénneho výskumu na Spiši 23.-25. 4. 2003 sa našli ďalšie cirkevno-slovenské a latinské rukopisné pamiatky. Získané materiály sa postupne elektronicky spracúvajú.

4. *Dejiny hudobnej kultúry františkánov na Slovensku (od najstarších čias do roku 1950)*; vedúci projektu Ladislav Kačic. V roku 2003 sa uskutočnili doplnujúce výskumy v archívoch a knižniciach na Slovensku a v Maďarsku. V 1. polroku začala vznikať databáza všetkých hudobníkov a kazateľov, ktorí boli zároveň hudobníkmi, dokončený je súpis hudobníkov 17. a 18. storočia. K tejto grantovej úlohe boli publikované 3 štúdie a odzneli 2 referáty v zahraničí. Okrem toho odzneli 3 referáty na tému hudby františkánov na Slovensku v rámci Dní spirituality, ktoré usporiadala Provincia Najsvätejšieho Spasiteľa. – V prvom roku riešenia projektu sa začali aj

organizačné prípravy medzinárodnej interdisciplinárnej konferencie *Franziskanischer Geist in der Musik, Literatur und Kunst* (Bratislava, október 2004). Na konferencii sa bude podieľať aj Slovenská muzikologická asociácia, Rakúske kultúrne fórum a Provincia Nasvätejšieho Spasiteľa. Uskutočnili sa aj rokovania o možnej participácii ďalších inštitúcií a organizácií.

5. *Odras slovensko-nemeckých jazykových vzťahov v písomnostiach 16.–18. storočia*; vedúci projektu Ján Doruľa. V roku 2003 sa kolacionoval a excerptoval pramený rukopisný materiál zo starších archívnych výskumov, študovala sa nemecká odborná literatúra. Prístupilo sa k počítačovému spracúvaniu rukopisného materiálu.

6. *Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie*; vedúci projektu Štefan Lipták. Vedúci projektu a jeho zástupca sa zúčastnili na 13. medzinárodnom zjazde slavistov v Ľubľane so spoločným referátom *Slovenské nárečia na Zakarpatskej Ukrajine vo svetle jazykových kontaktov*. Príspevok vyšiel v zborníku *XIII. medzinárodnej zjazde slavistov v Ľubľane. Príspevky slovenských slavistov*. Vedúci projektu a jeho zástupca pripravili rozsiahlejšiu štúdiu *Z výskumov nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine*, ktorá bola uverejnená v zborníku *Slováci v zahraničí*. 20. (Martin : Matica slovenská 2003, s. 9-30). V súvislosti s riešením úloh projektu pokračovalo štúdium nahrávok a prepísaných textov a konali sa pracovné rokovania spoluriešiteľov v Prešove a v Bratislave.

Slavistický kabinet SAV je spoluriešiteľskou organizáciou štátneho programu výskumu a vývoja *Národ, národnosti a etnické skupiny v transformujúcej sa spoločnosti*, ktorého realizačným výstupom bude expertíza (podklady pre rozhodovanie) pre Kanceláriu prezidenta SR, pre Národnú radu SR a pre Úrad vlády SR. Na konferencii *Národ a národnosti na Slovensku – stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy* (Košice 11.-12. 11. 2003), ktorú organizoval Spoločenskovedný ústav SAV v rámci riešenia úloh tohto štátneho programu, predniesol Peter Šoltés referát *Historické a konfesijné súvislosti asimilácie rusínskeho / ukrajinského etnika* a J. Doruľa referát *Úloha jazyka v procese etnickej sebaidentifikácie*. Referát (expertízny materiál) P. Žeňucha *Cyrilské rukopisné pamiatky z východného Slovenska; jazykovo-historické súvislosti (rukopisná spevníková tvorba) – stav výskumu* bol odovzdaný na uverejnenie v písomnej podobe.

V roku 2003 vydali pracovníci kabinetu tri knižné publikácie, uverejnili 38 vedeckých štúdií a príspevkov a 14 recenzií vedeckých prác v odborných časopisoch a zborníkoch, 9 správ o vedeckej činnosti a o vedecko-organizačných podujatiach, publikovali 23 vedecko-popularizačných príspevkov (16 príspevkov uverejnili v odbornej a dennej tlači, Slovenský rozhlas odvysielal 5 rozhovorov a príspevkov pracovníkov kabinetu, Slovenská televízia a televízna stanica TA3 odvysielali dva rozhovory s riaditeľom kabinetu) a predniesli 19 prednášok na vedeckých podujatiach a seminároch.

Pracovníci kabinetu účinkovali v roku 2003 na viacerých ďalších významných vedeckých podujatiach doma aj v zahraničí. Najvýznamnejším z nich bol 13. medzinárodnej zjazde slavistov v Ľubľane. Ako aktívni účastníci zjazdového programu sa na ňom zúčastnili traja pracov-

níci kabinetu (J. Doruľa, Š. Lipták a P. Šoltés), ďalší dvaja pracovníci kabinetu (P. Žeňuch a K. Žeňuchová) uverejnili svoj spoločný zjazdový referát v zborníku príspevkov slovenských slavistov. – Zaznamenali sme 249 citácií publikovaných vedeckých prác pracovníkov kabinetu.

Vo funkcii členov redakčnej rady *Slavica Slovaca* pracovníci SK SAV pravidelne posudzovali rukopisy príspevkov odovzdaných do tlače, vypracovali odborné posudky na rukopisy monografií odovzdaných do tlače v Spoločnosti autorov vedeckej a odbornej literatúry, vypracovali oponentské posudky pre Grantovú agentúru Českej republiky a pre KEGA, vo funkcii vedeckých redaktorov, zostavovateľov a editorov vedeckých zborníkov posudzovali a redigovali množstvo príspevkov odovzdaných na publikovanie.

Pracovníci kabinetu vykonali v roku 2003 celý rad výskumov v domácich aj zahraničných archívoch a knižniciach – v Bratislave (Archív mesta Bratislavy a Regionálna knižnica), v Budapešti (Maďarský štátny archív, Rádayho archív [archív reformovanej cirkvi], Evanjelický štátny archív, Ústredný štatistický úrad, Sčenenho knižnica), v Prahe (Národní knihovna ČR, knihovna Národního musea a Památníku národního písemnictví) a zúčastnili sa na terénnych výskumoch v gréckokatolíckych farnostiach – 23.-25. apríla 2003 sa uskutočnil tretí sondážny zber cyrilských a latinských pamiatok vo farnostiach v historickom regióne Spiša (prvé dva sondážne zbery sa uskutočnili v rokoch 2000 a 2001).

Na študijných zahraničných pobytoch sa v roku 2003 zúčastnili dvaja mladí pracovníci kabinetu – A. Škovierová na polročnom študijnom pobyte zameranom na novogrécky jazyk v Piperis language school v Grécku a P. Šoltés na trojmesačnom študijnom pobyte v Budapešti poskytnutom nadáciou Europa Institut. Ako štipendista nadácie Alexandra von Humboldta nastúpil P. Žeňuch 1. septembra 2003 na ročný výskumno-študijný pobyt v Nemeckej spolkovej republike.

SK SAV má štatút školiaceho pracoviska vo vednom odbore 73-09-9 slavistika – slovanské jazyky. Štyria pracovníci kabinetu sú členmi spoločných odborových komisií, jeden pracovník je predsedom spoločnej odborej komisie pre obhajoby DrSc., pracovníci kabinetu vypracovali oponentské posudky na habilitačné, doktorandské a dizertačné práce, boli členmi komisií VEGA, členmi vedeckých rád fakúlt a iných inštitúcií doma a v zahraničí, v Ústrednej jazykovej rade Ministerstva kultúry SR, vykonávali funkcie predsedov a členov konkurzných a skúšobných komisií v SAV a na vysokých školách, boli školiteľmi doktorandov a diplomantov, členmi a funkcionármi Slovenského i Medzinárodného komitétu slavistov, výboru Matice slovenskej a Jazykového odboru Matice slovenskej.

III. Vedecká výchova. Do dennej formy doktorandského štúdia v SK SAV bola v roku 2003 prijatá len jedna pracovníčka (Naďa Rácová). Dvaja doktorandi v dennej forme štúdia (Katarína Žeňuchová a Svorad Zavarický) boli prijatí do riadneho pracovného pomeru v SK SAV, forma ich štúdia sa zmenila na externú, ďalší dvaja doktorandi v dennej forme štúdia (Radmila Horáková a Daniela Čaplovičová) prijali zamestnanie v iných inštitúciách, stali sa externými doktorandkami SK SAV. Andrej Škoviera, dok-

torand v dennej forme štúdia, odišiel v roku 2003 na dvojročný študijný pobyt do Ríma, preto prerušil svoje doktorandské štúdium v SK SAV do 31. 7. 2005. – Slavistický kabinet SAV je externým školiacim pracoviskom 7 doktorandov – pracovníkov univerzít v Trnave, Ružomberku, Prešove a Banskej Bystrici. Z nich doktorandskú dizertačnú prácu úspešne obhájil Juraj Hladký z Trnavskej univerzity, doktorandskú dizertačnú skúšku v roku 2003 úspešne vykonali tri externé doktorandky SK SAV – Katarína Sedláková z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Anna Plišková z Prešovskej univerzity a Eva Veselská z Trnavskej univerzity.

IV. Medzinárodná vedecká spolupráca. Slavistický kabinet SAV má uzavretú dohodu o spolupráci s Užhorodskou národnou univerzitou. Dohoda bola uzavretá na 5-ročné obdobie, s platnosťou od 1. 10. 1996. V roku 2001 bola predĺžená na ďalšie päťročné obdobie. Jej náplňou je najmä spolupráca na riešení úloh projektu *Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie*. V súvislosti s riešením úloh tohto projektu sa v roku 2003 konali pracovné rokovania spoluriešiteľov v Prešove a v Bratislave. – Dňa 7. 12. 1999 bola uzavretá dohoda o spolupráci medzi Ústavom bulharského jazyka pri BAV v Sofii a Slavistickým kabinetom SAV. Náplňou dohody je spolupráca na tvorbe Bulharsko-slovenského slovníka. V rámci MAD sa každoročne uskutočňujú pracovné pobyty riešiteľov projektu v obidvoch zmluvných stranách. V roku 2003 sa na riešení grantovej úlohy podieľali dve bulharské redaktorky slovníka z Ústavu bulharského jazyka Bulharskej akadémie vied, spoluriešiteľom bol i jeden pracovník Sofijskej univerzity Klimenta Ochridského.

Pracovníčke kabinetu Márii Koškovej bolo v roku 2003 udelené Čestné uznanie a plaketa ministra kultúry Bulharskej republiky za prínos pre rozvoj a šírenie bulharskej kultúry. – V roku 2003 úspešne prebiehala spolupráca s Pápežským východným ústavom v Ríme, ktorej výsledkom bolo vydanie 1. zväzku edície *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*, i s Patristickou komisiou Vestfálskej akadémie vied; na jej pracovisko v Bonne nastúpil 1. septembra 2003 P. Žeňuch na ročný výskumný pobyt ako štipendista nadácie Alexandra von Humboldta. Z príležitosti prezentácie faksimilného vydania Kamaldulskej Biblie bola predsedovi Patristickej komisie Vestfálskej akadémie vied prof. Hansovi Rothemu udelená Medaila SAV za podporu vedy. – 29. mája 2003 sa v Brne uskutočnilo rokovanie zástupcov Slovenského komitétu slavistov (predseda J. Doruľa a tajomník P. Žeňuch) a Českého komitétu slavistov (predseda I. Pospíšil, tajomník M. Zelenka a hlavný redaktor Slavie S. Wollman). Rokovanie sa dotýkalo koordinácie činnosti zástupcov obidvoch komitétov na medzinárodných fórach i ďalšej vzájomnej spolupráce. – Slavistický kabinet SAV navštívil v roku 2003 americký slavista Marc Lauersdorf, mladý bieloruský slavista Uladzimir Koščanka i tajomník Českého komitétu slavistov Miloš Zelenka. – Pri dvoch významných medzinárodných podujatiach v roku 2003 SK SAV úzko spolupracoval s Ruským centrom vedy a kultúry v Bratislave. – V rámci medziakademických dohôd vykonalo v roku 2003 päť pracovníkov kabinetu študijné a výskumné cesty do zahraničia (do Maďarska, Slo-

vinska a Česka), na vedeckých podujatiach v zahraničí predniesli pracovníci kabinetu 7 referátov (v Slovinsku, Maďarsku, Nemecku a Poľsku).

V. Spolupráca s vysokými školami a inými domácimi výskumnými inštitúciami. Aj v roku 2003 spolupracoval Slavistický kabinet SAV s Trnavskou univerzitou (s jej Pedagogickou fakultou a s Fakultou humanistiky), s Katolíckou univerzitou v Ružomberku, s Filologicou fakultou Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, s Vysokou školou múzických umení v Bratislave (s Hudobnou a tanečnou fakultou), s Pedagogickou fakultou UK v Bratislave, s Filozofickou fakultou UK v Bratislave a s Filozofickou fakultou Masarykovej univerzity v Brne.

SK SAV má uzavreté dohody o spolupráci s Katolíckou univerzitou v Ružomberku a s Pedagogickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave.

J. Doruľa prednáša na Trnavskej univerzite (na Fakulte humanistiky) študijný predmet *Vývin slovenského jazyka*; je členom vedeckej rady Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity, pracovníčka kabinetu doc. Elena Krasnovská prednáša na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity študijné predmety *Základy slavistiky a Dejiny slovenského jazyka a dialektológia* (z tohto predmetu vedie aj seminárne cvičenia), Štefan Lipták je hosťujúcim docentom na Katolíckej univerzite v Ružomberku, kde prednáša študijné predmety *Vývin slovenského jazyka a dialektológia a Základy slavistiky a staroslovenčiny*, z ktorých vedie aj seminárne cvičenia, Ladislav Kačic prednáša na Hudobnej a tanečnej fakulte Vysokej školy múzických umení študijné predmety *Dejiny slovenskej hudby a Dejiny hudby* a vedie semináre zo študijného predmetu *Hudobná literatúra*. Všetci štyria uvedení pracovníci kabinetu vykonávajú funkcie predsedov a členov prijímacích a skúšobných komisií a sú vedúcimi diplomových prác.

Na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave prednáša Angela Škovierová študijné predmety *Základy latinčiny a Medicínska latinčina*, z ktorých vedie aj seminárne cvičenia a na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity (Ústav slavistiky) v Brne prednáša Peter Žeňuch predmet *Tradicie byzantskej kultúry na Slovensku*.

Popri uvedených dohodách s vysokými školami má Slavistický kabinet SAV uzavreté dohody o spolupráci aj s Maticou slovenskou a so Slovenským komitétom slavistov. Na základe dohody je Matica slovenská spoluvydavateľkou časopisu *Slavica Slovaca* (zabezpečuje jeho tlač a distribúciu).

Úspešne a efektívne prebieha spolupráca so Slovenským komitétom slavistov. Činnosť oboch inštitúcií je úzko prepojená – Slavistický kabinet SAV vykonáva podľa dohody celú agendu Slovenského komitétu slavistov. V roku 2003 zabezpečoval účasť slovenských slavistov na 13. medzinárodnom zjazde slavistov v Lubľane.

VI. Domáce významnenia a ceny za vedeckú a inú činnosť a iné dôležité informácie k vedecko-organizačným a popularizačným aktivitám. Za príspevky k slovenskému národnému životu udelila Matica slovenská J. Doruľovi Cenu Štefana Moyzesa a pri 70. výročí narodenia mu udelila Pamätnú medailu sv. Cyrila a Metoda za prínos do slovenskej vedy a kultúry. – P. Žeňuchovi udelila Slovenská akadémia vied v roku 2003 dve ceny:

Cenu Predsedníctva SAV za 1. miesto v Súťaži mladých vedeckých pracovníkov o najlepšiu publikáciu pri príležitosti 50. výročia SAV a Cenu Slovenskej akadémie vied v oblasti oceňovania mladých vedeckých pracovníkov za vedeckovýskumnú prácu.

V rámci spolupráce s Maticou slovenskou vykonávajú pracovníci kabinetu vedúce funkcie v záujmovom Jazykovom odbore Matice slovenskej.

V rámci spolupráce s vysokými školami je Slavistický kabinet SAV zapojený do súčinnosti s Trnavskou univerzitou, s Katolíckou univerzitou v Ružomberku, s Vysokou školou múzických umení v Bratislave, so Slavistickým ústavom Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne, úspešne sa rozvíja spolupráca s Pontificio Istituto Orientale v Ríme, s Patristickou komisiou Vestfálskej akadémie vied v Bonne a s Centrom spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach.

VII. Závažné problémy pracoviska. Naliehavým problémom pracoviska zostáva priestorová stiesnenosť a obmedzené možnosti jeho personálneho, materiálneho a technického dobudovania.

Ján Doruľa

Informácie autorom

V súvislosti s technickými podmienkami pri vydávaní časopisu redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Text602 (T602), Word, Open office. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

- v texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. R. Auty; N. 1. Feľdman; s. 312; t. j., a pod.),
- dôsledne odlišovať číslicu 0 od veľkého O a číslicu 1 od písmena l,
- tvrdý koniec riadku (ENTER) používať iba na konci odsekov,
- pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný / dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.,
- pri riedení nepoužívať medzery, ale uviesť za slovom údaj (ried.),
- znaky, ktoré neobsahuje klávesnica, písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Zoznam používaných znakov uviesť na konci príspevku. Napr.:

*i = ï

*o = ò

*d = đ

*n = ñ

*e = è

*u = ù

- poznámky pod čiarou písať automatickým spôsobom, ktorý ponúkajú textové editory,
- grafy, schémy a obrázky pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu, alebo v digitálnej forme,
- do redakcie treba poslať príspevok v digitálnej forme na diskete alebo mailom na adresu peter.soltes@savba.sk + v tlačenej podobe.

Súčasťou každého príspevku je anotácia a kľúčové slová v angličtine. Resumé píšeme v svetovom jazyku (angličtina, nemčina, franúzština, ruština).